

Solidarność. Podaj dalej!

PROGRAM EUROPEJSKI

EDUKACJA – RÓWNOŚĆ – RÓŻNORODNOŚĆ

© Danijel Prodan (SLO) / Evlira Maglica Quirós (ESP) / Laza Vrat (CRO) / Yohanne Lamoulère – Tendances Floue (FR) / Fabrizio Triscalì (IT) / Maria Rybicka (PL)

Publikację opracowano na podstawie

Let's replay the Fraternity Card in Europe.

BUILD EUROPEAN SOLIDARITY TODAY (BEST) 2020

Autorzy i autorki tekstów w polskiej wersji językowej

Agata Łuczyńska, Malina Baranowska-Janusz, Małgorzata Leszko, Agnieszka Pajączkowska, Maja Branka

Zdjęcia

Fabrizio Troccoli, Marta Rybicka, Elvira Megías Quirós, Lara Varat, Danijel Modrej, Yohanne Lamoulère – Tendance Floue.

Konsultacje

Małgorzata Leszko, Izabela Meyza, Maciej Sopyło

Tłumaczenie

Karolina Broś

Opieka merytoryczna

Agnieszka Gwiazdowicz

Redakcja i korekta

Ewa Bargiel

Skład

Katarzyna Puciłowska

Komisja Europejska, która finansuje program Solidarność. Podaj dalej! w ramach programu Erasmus+ nie odpowiada za treści przedstawione w tej publikacji, które są odzwierciedleniem poglądów jej autorów i autorek. Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za użycie materiałów zawartych w tej publikacji.

Solidarność. Podaj dalej!

PROGRAM EUROPEJSKI

EDUKACJA – RÓWNOŚĆ – RÓŻNORODNOŚĆ

Więcej informacji na stronie: www.szkolazklasa.org.pl
Edukacja na rzecz równości i różnorodności

Projekt współfinansowany
ze środków:

PARTNERZY:

SPIIS TREŚCI

Od redakcji	5
Partnerzy	6
Opis działania	8
Jak wysłać kartkę – krok po kroku	9
1 KONTEKST	12
Czym jest dyskryminacja?	13
Łańcuch dyskryminacji	13
Czym jest stereotyp?	13
Czym są uprzedzenia?	13
Jak wygląda dyskryminacja?	15
Edukacja na rzecz równości i różnorodności oraz edukacja przeciw uprzedzeniom	19
Słownik pojęć z zakresu równości i różnorodności	21
Ćwiczenia dodatkowe	23
2 ZASTOSOWANIE TEORII W PRAKTYCE	25
Fotografie	26
Analiza obrazów	32
Czym jest rozumienie obrazów	38
Słownik – rozumienie obrazów	39
Analizujemy zdjęcia wspólnie z dziećmi i młodzieżą	41
Ćwiczenia zaadaptowane na potrzeby młodszych uczniów i uczennic	45
Warsztaty fotograficzne – scenariusz zajęć	46
Czym są warsztaty pisarskie?	47
Prowadzenie warsztatów ze wspólnego pisania	50
Forma poetycka Haiku	52
O czym pamiętać? Kwestia języka	53
Warsztaty pisarskie – scenariusze zajęć	54
Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą	56
3 PRZYKŁADY DZIAŁAŃ W RÓŻNYCH KRAJACH. INSPIRACJE	57
4 MATERIAŁY DODATKOWE	60

Od redakcji

Kiedy nasi przyjaciele z Ligue de l'enseignement Rhône-Alpes rozpoczęli tę inicjatywę w latach 90. ubiegłego wieku, najprawdopodobniej nie zdawali sobie sprawy z tego, jaki sukces ona odniesie.

Zapewne nie przyszło im nawet do głowy, że 15 lat później kierownictwo Ligue de l'enseignement odrzuci projekt na poziomie ogólnokrajowym, a w 2021 r. będzie on realizowany w sześciu krajach europejskich.

Oczywiście projekt przeszedł ewolucję. Zmienił nazwę, grafiki zostały zastąpione przez zdjęcia, materiały pedagogiczne zwiększyły swoją objętość, a liczba dzieci, które skorzystały z programu, systematycznie rośnie.

Niestety jednak powody, dla których ten program jest potrzebny, wcale się nie zmieniły.

30 lat temu inicjatorzy projektu chcieli przedstawić pozytywne wartości oparte na braterstwie¹ jako przeciwdziałanie rasizmowi.

Od tamtej pory pole działania programu się rozszerzyło. Mamy wiele miejsc, w których solidarność i braterstwo chronią przed dyskryminacją, cierpieniem i niesprawiedliwością. Mimo tego zwiększa się nasze przerażenie kierunkiem, w którym zmierza świat.

Mamy kilka niezwykle odważnych narodowych i europejskich konstytucji, które gwarantują ochronę podstawowych praw człowieka. Wiemy jednak, że na co dzień prawa te nie przekładają się na rzeczywistość milionów naszych współobywateli. Wiemy też, że niektóre państwa europejskie kwestionują te prawa.

Michèle Zwang-Graillot

Prezes La Ligue de l'enseignement (Ligii Edukacji)

¹ W polskiej edycji programu zamiast słowa *braterstwo* zdecydowaliśmy się używać pojęcia *solidarność*.

Partnerzy

ARCI (Włochy)

Associazione Arci to włoska organizacja na rzecz awansu społecznego. Została założona w 1957 r. i działa na terenie całego kraju, licząc około miliona członków, 17 komitetów regionalnych, 115 komitetów lokalnych i 4 400 klubów rekreacyjnych i kulturowych.

Główne **poła działania** organizacji to:

- **Kultura:** od samego początku misją Arci była pomoc w organizowaniu wydarzeń rekreacyjnych i kulturowych, takich jak wydarzenia muzyczne, taneczne, teatralne czy filmowe, związane z literaturą, wszelkiego rodzaju kursy, programy i inicjatywy kulturalne.
- **Edukacja, szkolenia, badania naukowe:** tu działania obejmują tematykę kulturową (muzyka, teatr, literatura, wideo, języki itd.), społeczną (organizowane ad-hoc kursy szkoleniowe dla konkretnej grupy docelowej: podmiotów społecznych, interkulturowych itp.).
- **Imigracja, prawo do azylu i walka z wszelkimi formami dyskryminacji i rasizmu:** wśród tych działań znajdują się kampanie uświadamiające, dążenia do upodmiotowienia migrantów, wsparcie inicjatyw samoorganizacji migrantów i wiele innych projektów.

W ciągu ostatnich pięciu lat Arci zrealizowało wiele działań edukacyjnych w szkołach w celu wzmocnienia kompetencji społecznych młodych ludzi. Elementem wspólnym dla wszystkich tych inicjatyw było uczenie młodego pokolenia, że należy szanować różnorodność i przeciwstawiać się dyskryminacji cudzoziemców. Służyła temu dekonstrukcja stereotypów i poglądów, które zazwyczaj kształtowane są przez brak wiedzy czy strach.

Wiosną 2020 r. Arci rozpoczęło bardzo duży projekt ogólnokrajowy: *Rete CEET – Cultura, Educazione, Empowerment, Territorio*. Jego celem jest zmniejszenie różnic w poziomie edukacji wynikających z biedy. Mają temu służyć laboratoria, warsztaty i inne aktywności edukacyjne organizowane w szkołach i domach kultury w 11 regionach Włoch.

Program Solidarność. Podaj dalej! bardzo dobrze wpisuje się w priorytety Arci i stanowi doskonałą okazję do dyskusji, dalszego rozwoju i promowania wartości stowarzyszenia.

CIVIES (Hiszpania)

Fundacja Cives to organizacja non-profit założona przez osoby, które traktują edukację jako fundament demokratycznego społeczeństwa. Od samego początku Cives działa na różnych polach, dążąc do usprawnienia nauczania, szczególnie z zakresu edukacji obywatelskiej. Funkcjonuje także jako inkubator pomysłów, refleksji i krytycznych analiz mających na celu poprawę perspektyw szkolnictwa w XXI wieku.

W ramach swojej działalności Cives przygotowuje szkolenia dla nauczycieli z zakresu edukacji obywatelskiej, opracowuje materiały dydaktyczne, publikuje specjalistyczne podręczniki i promuje spotkania z ekspertami, nauczycielami i członkami społeczności szkolnej. Fundacja aktywnie uczestniczy także w projektach europejskich, by rozpowszechniać swoją wiedzę i wymieniać się doświadczeniami z międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi zajmującymi się edukacją. Stara się także pomóc w zacieśnieniu więzi pomiędzy obywatelami poszczególnych państw Europy.

Cives bierze udział w projekcie Solidarność. Podaj dalej! od trzech lat, starając się szerzyć braterstwo jako kluczową wartość w edukacji i wśród społeczeństw europejskich. Sukces programu w Hiszpanii pokazuje po raz kolejny, że jest bardzo duża społeczność nauczycieli, którzy dbają o edukację obywatelską z użyciem innowacyjnych narzędzi pedagogicznych. To dzięki tym narzędziom uczniowie mogą w przystępny sposób utrwaląć swoją wiedzę i kształtować przekonania, które czynią ich odpowiedzialnymi i tolerancyjnymi obywatelami. Cives będzie dalej walczyć o edukację, dzięki której takie zmiany są możliwe!

Centrum Badań nad Pokojem (CPS, Chorwacja)

Centrum Badań nad Pokojem (CPS) to obywatelskie stowarzyszenie non-profit, które dąży do wprowadzenia zmian społecznych polegających na niestosowaniu przemocy, budowaniu pokoju i poszanowaniu praw człowieka. Centrum łączy działania edukacyjne z badaniami, rzecznictwem i aktywizmem społecznym. CPS interesuje się przede wszystkim kształtowaniem polityki i badaniami nad aktywnością społeczną w dziedzinie praw człowieka, budowania pokoju i edukacji. Skupia się na promowaniu i wspieraniu takich wartości, jak niestosowanie przemocy, sprawiedliwość, poszanowanie praw człowieka i akceptacja różnic. CPS działa w ramach trzech uzupełniających się programów: Azyl, integracja i bezpieczeństwo ludzi; Edukacja na rzecz pokoju i niestosowania przemocy oraz Walka z nierównościami.

Program edukacji na rzecz pokoju ma na celu wspieranie i mobilizowanie do działania wszystkich osób, tak aby mogły przyczynić się do budowania pokoju w swoich lokalnych, krajowych i globalnych społecznościach. Uczy je rozwiązywania konfliktów bez stosowania przemocy, zachęca do dialogu i zmian społecznych przez edukację. Długoterminowe cele to: opowiadanie się za demokratyzacją i modernizacją systemu edukacyjnego, w tym edukacji obywatelskiej; wzmacnianie kompetencji obywatelskich w społeczeństwie; upodmiotowienie obywateli i promowanie aktywizmu społecznego; zapobieganie stosowaniu przemocy i afirmacja praw człowieka.

Udział CPS w projekcie Solidarność. Podaj dalej! na przestrzeni ostatnich trzech lat przyczynił się do zrealizowania większości z tych celów. Dał stowarzyszeniu możliwość pracowania nad trudnymi tematami wspólnie ze szkołami, młodzieżą i lokalnymi społecznościami, co daje nadzieję na zmianę podejścia, większą sprawiedliwość i solidarność!

Humanitas (Centrum globalnego uczenia się i współpracy, Słowenia)

Humanitas to organizacja pozarządowa założona w 2000 r. Jej misją jest budzenie świadomości na temat globalnych problemów, promowanie integracji i odpowiedzialności społecznej. Do kluczowych działań centrum należą: edukacja globalna, projekty z zakresu współpracy rozwojowej i sprawiedliwy handel.

Humanitas prowadzi warsztaty z zakresu edukacji globalnej i różnic międzykulturowych dla uczniów i nauczycieli, w ramach których mówi o prawach człowieka, uprzedzeniach, stereotypach, mowie nienawiści, dyskryminacji i migracji w szkołach. Realizuje ponad 100 warsztatów i seminariów z globalnej edukacji rocznie, a także pozostaje w stałym kontakcie z ponad trzydziestoma szkołami. Na płaszczyźnie międzynarodowej Humanitas jest aktywnym członkiem sieci EPTO (European peer training organization), która organizuje szkolenia antydyskryminacyjne. Jest także krajowym przedstawicielem w grupie roboczej CONCORD i zaangażowania publicznego.

Humanitas to jeden z założycieli słoweńskiej platformy pozarządowej SLOGA (<http://www.sloga-platform.org/sloga/en/>), na której jest koordynatorem grupy roboczej ds. edukacji globalnej. Z tego powodu dla centrum ważne są również zmiany polityki dotyczącej edukacji globalnej oraz wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach z tego zakresu.

Humanitas uczestniczy w projekcie Solidarność. Podaj dalej!, ponieważ szczerze wierzy w solidarność i współpracę w oparciu o świadome działania. Centrum dostrzega dużą wartość tego projektu, ponieważ jego cel jest zbieżny z prowadzoną w szkołach działalnością centrum.

Fundacja Szkoła z Klasą

Fundacja Szkoła z Klasą jest organizacją pozarządową zajmującą się edukacją. Jej programy od 2002 r. wspierają rozwój kompetencji XXI wieku i kształcą młodych ludzi na świadomych i aktywnych obywateli. Pomaga szkołom stać się miejscem przyjaznym, otwartym i zaangażowanym w rozwiązywanie problemów społecznych, wspierającym różnorodność, miejscem, gdzie panują relacje oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Fundacja wspiera nauczycielki i nauczycieli oraz dyrektorki i dyrektorów w rozwijaniu wśród uczniów krytycznego myślenia i wiary we własne możliwości. Zachęca młodych ludzi do działania na rzecz innych, uczy pracy zespołowej i odpowiedzialności za własne uczenie się.

Do programu Solidarność. Podaj dalej! fundacja przystąpiła w 2016 r. na zaproszenie francuskiego partnera. Widzi bowiem w tym działaniu mądrą, edukacyjną odpowiedź na problem rosnącej polaryzacji, braku tolerancji i dyskryminacji, obecnych zarówno w szkole, jak i w codziennym życiu. Przeprowadzone dotąd w Polsce edycje projektu udowodniły, że był to trafny wybór, i pokazały, że w polskich nauczycielach i uczniach tkwi ogromny potencjał dobrej woli, głębokiej refleksji i otwartości na innych.

W momencie przystąpienia do projektu fundacja dopasowała do polskich realiów oryginalną nazwę projektu *Jouons la carte de la fraternité*, co w dosłownym tłumaczeniu znaczy „zagrajmy kartą braterstwa”. We Francji *fraternité* jest jednym z podstawowych terminów życia publicznego. Oznacza nie tylko poszanowanie człowieczeństwa, życzliwość i troskę o drugiego człowieka, lecz także wzajemny szacunek, ciekawość i bliskość. Dlatego w polskiej nazwie projektu braterstwo zostało zastąpione terminem solidarność, który w Polsce niesie równie silny ładunek emocjonalny i znaczeniowy co *fraternité* we Francji.

Opis działania

Program Solidarność. Podaj dalej! opiera się na prostym pomysśle: jest jak wysłanie listu w butelce. Już od 18 lat 21 marca, w Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową², dzieci i młodzież we Francji wysyłają kartki pocztowe do losowo wybranych osób. Od czterech lat do akcji dołączają szkoły z innych krajów, w tym z Polski.

Na pierwszej stronie kartek umieszczone są zdjęcia wybrane specjalnie z myślą o celu programu, jakim jest zwiększanie świadomości różnorodności społecznej. Z kolei na drugiej stronie pocztówki uczestnicy zapisują własne wiadomości wyrażające solidarność, które tworzą podczas warsztatów pisarskich. Adresaci i adresatki mogą odpisać autorom i autorkom, wykorzystując załączoną kartkę zwrotną. Odpowiedzi wysyłane są do organizatorów programu, a stamtąd trafiają do młodych nadawców i nadaw-

czyń. Fundacja Szkoła z Klasą wyśle za darmo gotowy zestaw kartek pocztowych każdej instytucji, która będzie zainteresowana udziałem. Program uwrażliwia dzieci i młodzież (a także odbiorców pocztówek) na różnorodność naszego społeczeństwa, zachęca też do refleksji nad własnymi poglądami oraz uprzedzeniami dotyczącymi statusu materialnego, stylów życia, migracji, różnych modeli rodziny, relacji międzypokoleniowych i innych zagadnień. Co roku uczestnicy i uczestniczki programu wysyłają tysią-

ce kartek do nieznajomych: w 2018 r. było ich 120 tysięcy. Dzięki temu tworzą się niezwykle relacje oparte na dialogu i wrażliwości na drugiego człowieka. Sukces ten opiera się na zaangażowaniu pedagogów i pedagogów, którzy chcą podejmować z podopiecznymi tematy takie jak solidarność, równość i różnorodność. Niniejszy podręcznik stworzyliśmy, by wesprzeć osoby, które chcą włączyć się w to działanie.

CELE DZIAŁANIA

Głównym celem programu jest ZAANGAŻOWANIE MŁODYCH LUDZI W DYSKUSJĘ o różnorodności społecznej, dyskryminacji i różnych perspektywach widzenia rzeczywistości.

CELE SZCZEGÓŁOWE

POKAZANIE MŁODYM, JAK CZYTAĆ OBRAZY, aby potrafili dostrzec i interpretować sensy zawarte w przekazach wizualnych – wszechobecnych we współczesnym świecie.

ROZWIJANIE KRYTYCZNEGO MYŚLENIA I WYOBRAŹNI przez dyskusję o wartościach, poglądach i emocjach. Właśnie do tych trzech elementów dzieci i młodzież

odnoszą się w wiadomościach, które samodzielnie piszą i wysyłają.

ZASTOSOWANIE ZDOBYTEJ WIEDZY W PRAKTYCE przez napisanie i wysłanie własnej wiadomości bezpośrednio do nieznajomego adresata. Działanie to zmniejsza dystans społeczny, buduje postawę zaangażowania oraz pomaga osobom uczestniczącym w projekcie

zrozumieć wartość solidarności, równości, sprawiedliwości i szacunku.

SZERZENIE PRZESŁANIA SOLIDARNOŚCI przez skontaktowanie się z losowo wybranymi adresatami, nawiązanie relacji z nimi oraz zachęcenie ich do odpowiedzi – podzielenia się swoją opinią.

DATA	OKAZJA
21 września	Międzynarodowy Dzień Pokoju
9 listopada	Dzień Walki z Faszyzmem i Antysemityzmem
16 listopada	Dzień Tolerancji
21 listopada	Dzień Życzliwości i Pozdrowień
10 grudnia	Dzień Praw Człowieka
18 grudnia	Międzynarodowy Dzień Migrantów
20 grudnia	Dzień Solidarności
27 stycznia	Dzień Dialogu z Islamem
20 lutego	Światowy Dzień Sprawiedliwości Społecznej
8 kwietnia	Międzynarodowy Dzień Romów
14 kwietnia	Dzień Ludzi Bezdomnych
24 kwietnia	Międzynarodowy Dzień Solidarności Młodzieży
29 kwietnia	Dzień Solidarności Międzypokoleniowej
5 maja	Dzień Walki z Dyskryminacją Osób Niepełnosprawnych
9 maja	Dzień Unii Europejskiej
17 maja	Międzynarodowy Dzień Przeciw Homofobii, Transfobii i Bifobii
21 maja	Światowy Dzień Różnorodności Kulturowej
20 czerwca	Światowy Dzień Uchodźcy

² Warto pamiętać o tym, że to tylko jedno z wielu świąt, które możecie wykorzystać do pracy z uczniami i uczennicami jako okazję do wysyłania kartek. W tabelce znajdziecie wybór innych ważnych dat, które mogą stać się inspiracją do działania.

Jak wysłać kartkę – krok po kroku

1 | OGLĄDANIE ZDJĘĆ I ROZMOWA O ICH PRZESŁANIU

Omówienie zdjęć i szczerą rozmowa na ich temat są punktem wyjścia do tworzenia przez uczniów wiadomości zamieszczanych później na kartkach pocztowych. Twoją rolą jako edukatora lub edukatorki jest przeprowadzenie zajęć w taki sposób, żeby młodzież dostrzegła znaczeniową wielowymiarowość zdjęć, mogła wymienić się poglądami, zmierzyć się z własnymi stereotypami i uprzedzeniami oraz figurą obcego.

Analiza zdjęć s. 35 | Słownik - rozumienie obrazu str. 42 | Analizujemy wspólnie zdjęcia z dziećmi i młodzieżą s. 44

2 | GRY SŁOWNE I TWORZENIE WIADOMOŚCI

W tym ćwiczeniu zdjęcie stanowi podpowiedź w procesie pisania. Istnieje wiele możliwych inspiracji do tworzenia własnych tekstów: emocje towarzyszące odbiorowi fotografii, dyskusja z rówieśnikami, osobiste historie i wartości. Twoim zadaniem jest uważne prowadzenie dzieci w trakcie zajęć z pisania tekstów oraz podczas prezentacji (dzielenia się gotowymi pracami). Warsztat pisarski stymuluje wyobraźnię i kreatywność młodych osób oraz daje im przestrzeń, w której mogą stworzyć niepowtarzalną, a zarazem uniwersalną przesłanie do innych. Wskazówki skonstruowane są w taki sposób, by pomóc uczniom i uczennicom w wyborze formy tekstu.

Czym są warsztaty pisarskie? s. 50 | Warsztaty pisarskie - scenariusze zajęć s. 60

3 | POSZUKIWANIE ADRESATÓW

Dzieci wybierają osoby, którym wyślą kartki, korzystając – jeśli to możliwe – z drukowanych książek teleadresowych. Mogą

także w ogóle nie adresować swoich kartek i skorzystać ze wsparcia lokalnych oddziałów Poczty Polskiej: poprosić o wrzucenie kartek do losowo wybranych przez listonoszy skrzynek (tę metodę zastosowało wiele szkół w poprzedniej edycji projektu w Polsce). Niezależnie od sposobu wyboru adresatów warto poświęcić chwilę na to, by dzieci wyobraziły sobie potencjalnego odbiorcę akcji. Wyśitek włożony w stworzenie mentalnego obrazu adresata (mimo że ten ostatni najprawdopodobniej pozostanie anonimowy) pomoże uczniom dostrzec wyjątkowość otaczających nas osób.

ODSETEK ODPOWIEDZI Ważne, by przygotować młodych ludzi na to, że adresaci mogą nie odpowiedzieć na otrzymane wiadomości. Zazwyczaj na jedną klasę szkolną przypadają nie więcej niż dwie lub trzy odpowiedzi. Warto uświadomić dzieciom, że to i tak dużo. Wskaźnik odpowiedzi przy losowych wysyłkach na masową skalę zwykle wynosi poniżej jednego procenta! Indywidualne decyzje adresatów dotyczące tego, czy odpowiedzą nadawcom, w żadnym stopniu nie świadczą o wartości przeprowadzonej akcji. Dobrze też podkreślić zbiorowy wymiar działania: wiele osób zdobędzie nową wiedzę i świadomość, nawet jeśli nie będą mogły czy chciały odpowiedzieć. Czasami zdarza się też, że adresaci zwlekają z odpowiedzią kilka miesięcy. Aby przygotować młodzież na taką sytuację, polecamy przeprowadzić ćwiczenie wstępne „Kto przeczyta moją kartkę?” w rozdziale „Czym jest warsztat pisarski?”, a pod koniec działania pokazać uczniom pozytywny wpływ projektu niezależny od liczby otrzymanych odpowiedzi (ćwiczenia z rozdziału „Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą”).

Ćwiczenie: kto przeczyta moją kartkę? s. 51 | Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą s. 62

4 | PRZEPISANIE WIADOMOŚCI NA KARTKĘ POCZTOWĄ

Aby wiadomość zrobiła jak największe wrażenie, warto szczególnie uwagę zwrócić na estetykę zapisu oraz zadbać o jasność przekazu. Nie należy jednak ograniczać ani narzucać formy wiadomości. Wszystkie konwencje są właściwe: rysunki, kaligrafia, ozdobne litery, kaligrama, kolaże itp.

5 | WYSYŁANIE KARTEK

Aby chronić dane osobowe nieletnich, upewnij się, że kartki podpisane są tylko pierwszymi imionami uczniów. Ważne jest jednak wskazanie klasy i szkoły – dzięki temu organizator projektu będzie mógł przesłać otrzymane odpowiedzi właściwym instytucjom.

Przed wysłaniem pocztówek można ponumerować znajdujące się na nich teksty: umożliwi to powiązanie ewentualnej odpowiedzi z konkretną wiadomością wysłaną przez ucznia lub uczennicę. Kartki, których używamy w projekcie, nie mają typowego formatu pocztówkowego; są składane na trzy części. Ważne więc, by przed wysłaniem kartek docisnąć linie zgięcia twardym przedmiotem, a nawet skleić krawędzie taśmą. Dzięki temu kartka nie rozklei się w drodze do adresata. Naklejenie znaczka (wystarczy najtańszy) jest zadaniem nadawcy. Zależnie od sytuacji zdobycie funduszy na znaczki może należeć do zadań osoby opiekującej się grupą; możliwa jest też sytuacja, w której każde z dzieci zdobywa znaczek samodzielnie.

WZMACNIANIE PRZEKAZU: KONTAKT Z LOKALNĄ PRASĄ 21 marca, w Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową, warto skorzystać z okazji, by nagłośnić ideę tolerancji i solidarności. Jeśli lokalna prasa poświęci temu tematowi uwagę, przygotuje to miejscową społeczność na Wasze działanie i wzmożni jej efekt, zwiększy też szanse na otrzymanie odpowiedzi. Jest to również okazja do poruszenia tematu równości i różnorodności. Na tydzień przed akcją

warto wysłać do gazet komunikat prasowy i zaprosić dziennikarzy na wydarzenie, które zorganizujecie w dniu wysyłki. Lokalna prasa może obserwować i relacjonować także ostatnie przygotowania i nadawanie kartek na pocztę. Dobrze, gdy dzieci i młodzież mogą uczestniczyć w tych kontaktach – dzięki temu dowiedzą się więcej o roli oraz sposobie pracy mediów.

6 | OMÓWIENIE I PODSUMOWANIE PROJEKTU Z MŁODZIEŻĄ

Udział w akcji Solidarność. Podaj dalej! to dla uczniów i uczennic proces edukacyjny, któremu towarzyszą emocje, przemyślenia, nowe doświadczenia pracy w grupie. Ważne, by praca w projekcie została przez młodzież omówiona i podsumowana,

a uczestnicy dostrzegli wpływ podjętych działań niezależnie od tego, czy otrzymają odpowiedzi na kartki.

Ćwiczenie: kto przeczyta moją kartkę?
s. 51 | **Omówienie i podsumowanie projektu z młodzieżą** s. 62

7 | ODPOWIEDZI NA KARTKI I EWALUACJA DZIAŁAŃ

Jeśli zdarzy się, że Wasza grupa dostanie niewiele odpowiedzi, można potraktować to jako punkt wyjścia do dyskusji w klasie. Ważne jest, by wszyscy mogli wyrazić swoje emocje (także frustrację) oraz zadać pytania. Po zakończeniu akcji prosimy o przesłanie do Fundacji Szkoła z Klasą następujących informacji, które pozwolą podsumować wyniki projektu:

- przykłady wysłanych tekstów (dwa lub trzy na grupę w zupełności wystarczą),
- kopie artykułów z lokalnej prasy,
- liczba wysłanych kartek pocztowych (pozwoli to prowadzić statystyki akcji w Polsce i określić jej wpływ).

Szczególnie ciekawe, poruszające i oryginalne teksty stworzone w ramach projektu Solidarność. Podaj dalej! mogą zostać opublikowane w prasie lokalnej lub krajowej, zamieszczone w mediach elektronicznych, pokazane na wystawach itd.

ADRES do wysyłania odpowiedzi

Adres odbiorcy:

Miejsce na znaczek

ADRES wybrany przez osobę uczestniczącą

Adres zwrotny:

ADRES Fundacji Szkoła z Klasą

Fundacja Szkoła z Klasą
program Solidarność. Podaj dalej!
Śniadeckich 19,
00-654 Warszawa

EDUKACJA / RÓWNOŚĆ / RÓŻNORODNOŚĆ

SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ!

Kartki, które tymczasem w ręku, napisano zostały przez młodego człowieka w ramach projektu Solidarność. Podaj dalej! Otrzymałeś/otrzymałaś już pełnym tygodniem – Twój adres został wybrany losowo. Pracujmy na tym, abyś i, jeśli możesz, odpis na nią.

Nie zyskasz nic poza momentem wspólnej refleksji. Nie musisz też poświęcić niczego poza odrobiną swojego czasu. Dzięki, miłdy człowiek od którego dostałeś/dostałaś tę kartkę w gronie solidarności, chce podzielić się z Tobą swoim punktem widzenia oraz nową historią.

Z góry dziękujemy za czas, który poświęcasz na napisanie odpowiedzi i odesłanie pocztówki do Fundacji Szkoła z Klasą, organizatora projektu, najzupełniej jak możesz. Wystarczy, że odewiesz dołączyć pocztówkę i nakleisz znaczek – adres zwrotny już jest wpisany. Ważne jest, abyś odpowiedź przesyłał od razu po otrzymaniu i odesłaniu pocztówki.

W tym celu prosimy przesłać odpowiedź najpóźniej do końca czerwca 2021 roku.

Prosimy o przesłanie odpowiedzi przed końcem czerwca 2021 roku.

Tu wpisujemy TEKST stworzony przez osobę uczestniczącą

Tutaj powinno znaleźć się WYŁĄCZNIE pierwsze imię dziecka

SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ!

Przewodnik dla uczniów i uczennic – o projekcie krok po kroku

PO CO WYSYŁAMY KARTKI? Razem z pocztówką wysyłacie przekaz o solidarności z adresatem lub adresatką. Zapraszamy ich też do zastanowienia się nad swoim sposobem myślenia i poglądami oraz do działania na rzecz bardziej tolerancyjnego społeczeństwa.

1 | OGŁĄDAMY I ANALIZUJEMY ZDJĘCIA

Podczas warsztatu wspólnie przyjrzyjcie się z bliska sześciu zdjęciom, zastanowicie się nad nimi, będziecie dyskutować o swoich wrażeniach i poglądach, zadawać pytania, skupiać się na pracy fotografów i na tym, co chcieli przekazać. Dowiedziecie się, że zdjęcie można rozumieć na różne sposoby i że istnieje więcej niż jedna interpretacja fotografii.

2 | ZASTANAWIAMY SIĘ, JAK POSTRZEGAMY INNYCH. BADAMY STEREOTYPY

Zapraszamy Waszą grupę do refleksji na tematy poruszone przez autorkę lub autora zdjęcia. Porozmawiacie o tym, jak postrzegacie innych ludzi i miejsca. Potem popracujecie nad stereotypami i uprzedzeniami, które mogą się przy tej okazji ujawnić.

- Czy wiecie, skąd wzięły się te myśli? Jakie doświadczenia, wiadomości, wartości i normy wpływają na Wasze postrzeganie ludzi, miejsc, zdarzeń?
- Czy rozumiecie, skąd się biorą stereotypy i uprzedzenia, jakie czynniki wpływają na ich powstawanie? Dlaczego i w jaki sposób inni ludzie je wzmacniają?

3 | PISZEMY WIADOMOŚCI

Następnie każde z Was dostanie pocztówkę z jednym z sześciu zdjęć i napisze na jej odwrocie wiadomość do nieznanego adresata. Pomogą Wam w tym ćwiczenia, które wykonacie podczas warsztatu pisarskiego. Wykorzystując swoje pomysły, stworzycie brudnopisy, a następnie przepiszecie gotowe wiadomości na pocztówki. Możecie je też dowolnie ozdobić i pokolorować. Podpiszecie się tylko imionami.

4 | WYSŁANIE KARTEK

Należy:

- złożyć kartkę tak, aby nie otworzyła się w drodze do adresata,
- zaadresować kartkę, bądź ustalić z urzędem pocztowym, że listonosze dostarczą niezaadresowane kartki do losowo wybranych osób,
- nakleić znaczek i wysłać!

...A CO POTEM?

Zakończyliście najważniejszą część akcji: podzieliliście się swoim punktem widzenia i wysłaliście kartki w świat jak listy w butelce. Przed Wami jeszcze wspólne omówienie projektu i oczekiwanie na odpowiedź. Pamiętajcie, że czasem adresaci odpowiadają po jakimś czasie, czasami też nie odpowiadają wcale.

Jak myślicie, dlaczego tak się dzieje?

KONTEKST

1

CZYM JEST DYSKRYMINACJA?

Dyskryminacja to nierówne traktowanie ze względu na określone przesłanki, takie jak pochodzenie, płeć, niepełnosprawność itp. Może dotyczyć różnych obszarów życia: zatrudnienia (zarówno procesu rekrutacji, jak i możliwości awansu zawodowego), dostępu do mieszkań, towarów i usług, edukacji, a także zachowań w przestrzeni publicznej.

Łańcuch dyskryminacji

STEREOTYP

Uogólnione
przekonania
o grupie

Postawy
zbudowane
na podstawie
stereotypów
i uczuć

DYSKRYMINACJA

Zachowania
wobec osób
przynależących do
stereotypizowanej
grupy

UPRZEDZENIA

CZYM JEST STEREOTYP?

Stereotypy to rozpowszechnione w danej grupie opinie, przekonania, reprezentacje lub schematy poznawcze, dotyczące innych grup społecznych lub kulturowych.

Stereotypy są:

- **PROSTE:** nadmiernie upraszczają świat i są nieskomplikowane w formie.
- **POWSZECHNE:** mają społeczny charakter i są w mniejszym lub większym stopniu podzielane przez ogół.
- **NABYWANE:** dziedziczone społecznie i kulturowo, przekazywane z pokolenia na pokolenie, zawierają uogólnione sądy; Inni, obcy są postrzegani jako bardzo różni od nas samych, często gorsi, ale bardzo podobni między sobą. Bardzo ogólna informacja o całej grupie ludzi przekładana jest na opinię o jednej osobie i odwrotnie.
- **TRWAŁE, SZTYWNE, TRUDNE DO ZMIANY:** często niemożliwe do zweryfikowania, odporne na niezgodne z nimi informacje. Raz nabyte przekonanie, szczególnie w dzieciństwie, jest trudne do zmiany.

Oprac. na podstawie: *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Kraków 2010.

CZYM SĄ UPRZEDZENIA?

Upředzenie to negatywna postawa wobec zdefiniowanej społecznie grupy i każdej osoby, która jest postrzegana jako jej członek lub członkini³.

Według klasycznych znawców tematu (takich jak Gordon Allport) upředzenia oparte są zazwyczaj na stereotypach, które stanowią ich poznawczą podstawę. Upředzenia zawierają jednak także drugi kluczowy komponent – emocje. Element poznawczy (stereotyp) i afektywny (odczucie) mogą, lecz nie muszą, występować razem. Zdarza się, że osoba żywi określone uczucie do pewnej grupy ludzi, mimo że nie potrafi opisać jej stereotypu. Antysemityzm jest jednym z przykładów upředzeń nie zawsze podbudowanych wiedzą, choćby nawet stereotypową.

W polskim kodeksie pracy istnieje 13 przesłanek prawnie chronionych, ze względu na które dyskryminacja jest zakazana. Należą do nich: płeć, wiek, niepełnosprawność, rasa, religia, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkowa, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientacja seksualna, a także zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy (Kodeks pracy, Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku, Dz.U. z 1974 roku, nr 24, poz. 141 z późn. zm.).

³ R.D. Ashmore, *Prejudice: Causes and cures* [w:] *Social psychology: social influence, attitude change, group processes, and prejudice*, red. B. E. Collins, Reading MA 1970.

Dyskryminacja może przybierać różne formy, takie jak:

• DYSKRYMINACJA BEZPOŚREDNIA

O dyskryminacji bezpośredniej mówimy, kiedy konkretna osoba jest traktowana gorzej niż inna jednostka w porównywalnej sytuacji ze względu na jedną lub kilka cech prawnie chronionych. Przykład: Pracodawca odrzuca kandydaturę osoby ubiegającej się o pracę z powodu jej płci (pomimo porównywalnych lub wyższych kompetencji woli zatrudnić mężczyznę niż kobietę), niepełnosprawności, wyznania itp.

• DYSKRYMINACJA POŚREDNIA

Z dyskryminacją pośrednią mamy do czynienia, jeśli przepis, zasada, praktyka lub kryterium, choć wydają się neutralne, w praktyce mają negatywny wpływ na osoby należące do określonej grupy. Przykład: Wynajmujący mieszkanie wymaga wpisania do umowy numeru polskiego dowodu osobistego i nie zgadza się na zastąpienie go żadnym innym dokumentem. Tym samym uniemożliwia wynajęcie lokalu cudzoziemcom – nie wprost z powodu ich narodowości, ale ze względu na przyjętą zasadę, które nie mogą spełnić osoby bez polskiego obywatelstwa.

• MOLESTOWANIE

Molestowanie to niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby oraz stworzenie onieśmielającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery. Zachowanie to jest motywowane niechęcią lub uprzedzeniami wobec konkretnej osoby noszącej cechę prawnie chronioną. Rodzajem molestowania i formą dyskryminacji ze względu na płeć jest molestowanie seksualne (niepożądane zachowania i wypowiedzi o charakterze seksualnym).

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

📞 Stowarzyszenie Interwencji Prawnej: www.interwencjaprawna.pl

📞 Helsińska Fundacja Praw Człowieka: www.hfhr.pl

📞 Rzecznik Praw Obywatelskich: www.rpo.gov.pl

Dyskryminacja w różnych formach (bezpośredniej i pośredniej) oraz na różnych poziomach (indywidualnym, instytucjonalnym i strukturalnym), może przybierać też specyficzne odmiany w odniesieniu do poszczególnych grup, tworząc zjawiska opisywane jako „izmy”. „Izmy” (np. rasizm, seksizm) to złożenie różnych stereotypowych przekonań, uprzedzeń i dyskryminujących zachowań między grupami; zwykle „składają się z systemów idei, przekonań i opinii wyrażanych przez jedną grupę do innych i zazwyczaj są wplecione w jej strukturę społeczno-kulturową. Tworzą zatem pewną ideologię, którą można przekazywać z pokolenia na pokolenie”². W następnych rozdziałach publikacji bardziej szczegółowo opisujemy wybrane „izmy”. Skupiamy się przy tym na tych postawach i przesłankach dyskryminacji, które wydają nam się szczególnie istotne w obecnej sytuacji społecznej w Polsce. Zdajemy sobie sprawę z tego, że wybór ten jest subiektywny, a także z konieczności upraszcza problem dyskryminacji, pomijając chociażby kwestię dyskryminacji krzyżowej (np. krzyżowanie się uprzedzeń związanych z płcią z uprzedzeniami ze względu na stopień sprawności lub pochodzenie etniczne – niepełnosprawna kobieta, kobiety romskie). Mamy jednak nadzieję, że opis „izmów” pomoże uporządkować wiedzę dotyczącą uprzedzeń wobec konkretnych grup społecznych.

JAK WYGLĄDA DYSKRYMINACJA?

PRZEWYDY DYSKRYMINACJI W ŻYCIU CODZIENNYM

SEKSIZM CODZIENNY

Seksizm to postawa dyskryminująca związana z płcią i przypisywanymi jej cechami. Może przybierać postać deprecjonujących uwag, zaczepki na ulicy, komentarzy dotyczących wyglądu, obelg, gróźb itp. „Seksizm codzienny” to określenie nazywające zachowania i poglądy rozpowszechnione w zwyczajnych sytuacjach (w przekazach reklamowych, w środowisku zawodowym czy w miejscach publicznych, na przykład na ulicy). Z konsultacji przeprowadzonych przez Wysoką Radę ds. Równości Kobiet i Mężczyzn w marcu 2015 r. wynika, że „100% kobiet korzystających ze środków transportu zbiorowego padło ofiarą molestowania seksualnego lub ataku na tle seksualnym co najmniej raz w życiu, choć być może nie wiedzą, że właśnie tak określa się to, czego doświadczyły. Najbardziej narażone są młode kobiety. W ponad 50% przypadków pierwszy przypadek molestowania ma miejsce przed ukończeniem 18. roku życia”.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

📧 Fundacja Autonomia: www.autonomia.org.pl

📧 Fundacja Feminoteka: www.feminoteka.pl

📧 Fundacja Przestrzeń Kobiet: www.przestrzenkobiet.pl

📧 Mamy Głos: www.mamyglos.weebly.com

📧 Codziennik Feministyczny: www.codziennikfeministyczny.pl

📧 Ogólnopolski Strajk Kobiet: www.strajkkobiet.eu

📖 „Kosmos” – czasopismo dla dziewczynek
www.kosmosdla dziewczynek.pl

AKTUALNA SYTUACJA

13 kwietnia 2015 r. Polska ratyfikowała Konwencję o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej: dokument, który „uznaje strukturalny charakter przemocy wobec kobiet za przemoc ze względu na płeć, oraz fakt, że przemoc wobec kobiet stanowi jeden z podstawowych mechanizmów społecznych, za pomocą którego kobiety są spychane na podległą wobec mężczyzn pozycję”. Z drugiej jednak strony w ostatnich latach pojawiły się propozycje zmian prawnych, które w przekonaniu wielu osób uderzają w prawa kobiet. Przykładem może być tzw. ustawa antyaborcyjna, utrudnienie dostępu do antykoncepcji awaryjnej lub dyskusja wokół przepisów dotyczących opieki okołoporodowej. Jednocześnie organizacje pozarządowe zajmujące się przeciwdziałaniem dyskryminacji ze względu na płeć spotykają się z trudnościami, takimi jak wycofanie publicznego finansowania (sprawa Fundacji Autonomia z Krakowa). Próby zmiany prawa zaowocowały oddolnymi inicjatywami kobiecymi, wyrażającymi sprzeciw wobec polityki dotyczącej spraw kobiet. Jednymi z najgłośniejszych w ostatnim czasie są protesty przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 r., który uznał, że aborcja ze względu na ciężkie wady płodu jest niezgodna z konstytucją. Setki tysięcy osób, głównie młodych, mimo pandemii COVID-19 wyszło na ulicę, aby wyrazić swój sprzeciw wobec tego orzeczenia.

OD HOMOFOBII DO LGBT-FOBII

Homofobia to uprzedzenie wobec osób homoseksualnych lub, w szerszym rozumieniu, nieheteronormatywnych. Wśród postaw dyskryminujących osoby LGBTQ (skrót określający lesbijki, gejów, osoby biseksualne, transpłciowe/transseksualne oraz queer, z ang. Lesbian Gay Bisexual Transsexual/Transgender Queer), wyróżniamy także bifobię (uprzedzenie wobec osób biseksualnych) oraz transfobię (uprzedzenie wobec osób transpłciowych). Dyskryminacja ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową to nierówne traktowanie – wykluczanie, ograniczenie lub faworyzowanie – w związku z prawdziwą bądź domniemaną orientacją seksualną lub poczuciem przynależności do określonej płci. Przykładami tego rodzaju dyskryminacji są: odrzucenie, pomijanie w zatrudnieniu, wykluczenie i akty przemocy (słownej, fizycznej, niszczenie mienia) wobec osób LGBTQ lub postrzeganych jako takie; szczególnie osób, których wygląd i zachowanie nie odpowiadają „męskim” stereotypom dotyczącym mężczyzn i „kobiecy” stereotypom dotyczącym kobiet.

Homo-, bi- i transfobia oparte są na powiązaniu ról społecznych z płcią społeczno-kulturową, czyli na wizji świata, w której przedstawiciele i przedstawicielki określonej płci nie mogą odejść od ról uznawanych przez społeczeństwo za naturalne, różne i uzupełniające się. Role te skonstruowane są w taki sposób, by usprawiedliwiać podległość kobiet (postrzeganych jako słabsza płeć) wobec mężczyzn, a tym samym także ekonomiczną, psychiczną i symboliczną zależność kobiet. Widok par jedнопłciowych, który podaje w wątpliwość rzekomo uniwersalne i konieczne uzupełnianie się płci, wywołuje silne reakcje osób homo-, bi- i transfobicznych, szczególnie heteroseksualnych mężczyzn, dla których oznacza utratę władzy lub zakwestionowanie ich wzorca męskości. Chociaż Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne od 1973 r. nie uznaje już homoseksualności za zaburzenie psychiczne, Światowa Organizacja Zdrowia wprowadziła podobną zmianę dopiero 17 maja 1990 r. Od tego czasu 17 maja każdego roku obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Walki z Homofobią i Transfobią.

AKTUALNA SYTUACJA

Aktualna sytuacja prawna osób LGBT w Polsce nie zmieniła się od 2003 roku, kiedy w kodeksie pracy wprowadzono zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną. Jak dotąd jednak nie udało się doprowadzić do uznania orientacji psychoseksualnej za jedną z przesłanek przestępstw z nienawiści, uprościć procedury korekty (uzgodnienia) płci, a Polska, obok Bułgarii, Łotwy, Litwy, Rumunii i Słowacji, pozostaje na liście krajów UE, których prawo nie pozwala na związki i małżeństwa osób tej samej płci. Wyklucza to możliwość formalnego założenia w Polsce rodziny przez osoby homoseksualne, a także te osoby transpłciowe, które po uzgodnieniu płci chcą pozostać w małżeństwie zawartym przed korektą. Jeśli chodzi o sytuację młodych osób LGBTQ (lub odbieranych jako takie) w szkołach, jest ona jeszcze gorsza. 7 września 2017 roku samobójstwo popełnił czternastoletni Kacper z Górczyna. Ogólnopolska akcja Tęczowy Piątek organizowana pod patronatem Kampanii Przeciwko Homofobii spotkała się z ostrą krytyką instytucji publicznych.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

@ Kampania przeciw Homofobii: www.kph.org.pl

@ Lambda: www.lambda.org.pl

@ Fundacja Transfuzja: www.transfuzja.org

@ Tęczowe Rodziny: www.teczowerodziny.org

Scenariusze zajęć poświęconych tematyce osób LGBT i gender:

www.teczowelekcie.pl

RASIZM

Nie sposób mówić o rasizmie bez odwołania się do słowa „rasa”. Koncepcja rasy wielokrotnie poddawana była dyskusji, a samo pojęcie ma wiele znaczeń i bywa mylnie rozumiane oraz używane. W tradycyjnym, podręcznikowym ujęciu ideologie rasistowskie dzielą ludzi na różne rasy, twierdząc, że podział ów jest uwarunkowany biologicznie i że rasy mają odmienne cechy umysłowe wynikające z genetyki (teza ta została jednoznacznie obalona przez naukowców). Ideologie te tworzą też hierarchię owych „biologicznych ras” – ta kolonialna praktyka była powszechna aż do drugiej wojny światowej. W szerszym rozumieniu termin rasizm dotyczy dyskryminacji grup etnicznych uznawanych za nienależące do „rasy białej” (czyli przede wszystkim do białych Europejczyków i Amerykanów) nie tylko ze względu na ich rzekome cechy biologiczne, lecz także ze względu na ich przynależność kulturową i przypisywane im cechy, które podlegają ocenie i uznawane są za trudne lub niemożliwe do zmiany (definicja za Johannesem Zergerem). Z prawnego punktu widzenia nie istnieje jedna, obowiązująca definicja rasizmu, jednak Kodeks karny (art. 256 i 257) zabrania nawoływania do nienawiści oraz publicznego znieważania z powodu przynależności rasowej. Dyskryminacja na tle rasowym to nierówne traktowanie, obraźliwe uwagi lub akty przemocy mające na celu poniżenie osoby na podstawie jej wyglądu (rozumianego jako „rasa”). W polskim kontekście rasizm wiąże się często także z szerszym zjawiskiem: agresywnym nacjonalizmem, któremu towarzyszą silne postawy antyimigracyjne. Widać to chociażby na przykładzie wzrastającej niechęci wobec Ukraińców, którzy mimo przynależności do rzekomej „białej rasy” spotykają się często z uprzedzeniami ze strony Polaków.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

@ Stowarzyszenie Nigdy Więcej: www.nigdywiecej.org

@ Ośrodek Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych: www.omzrik.pl

ABLEIZM

(ang. ableism, disableism, handicapism), czyli dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność. Jest to przekonanie, że niepełnosprawność jest czymś negatywnym, co w miarę możliwości powinno być leczone, naprawiane lub eliminowane. Na ableizm składa się zestaw przekonań i zachowań, które zmierzają do różnego traktowania osoby ze względu na faktyczną bądź domniemaną niepełnosprawność. Na zjawisko dyskryminacji ze względu na stopień sprawności ogromny wpływ ma sposób, w jaki definiuje się samą niepełnosprawność. Inaczej mówiąc, ableizm to przekonanie, że jednostki niepełnosprawne są gorsze i stoją niżej w hierarchii wartości niż osoby pełnosprawne; to postawa większości społeczeństwa pełnosprawnego w stosunku do niepełnosprawnej mniejszości, zabarwiona negatywnie na podstawie dyskryminujących stereotypów³. Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność jest obecnie jedną z głównych form wykluczenia w Polsce. Często ma miejsce w środkach transportu, mieszkalnictwie i dostępie do wypoczynku, ale najczęstsza jest na rynku pracy – pomimo faktu, że Kodeks pracy zabrania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w zatrudnieniu.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

@ Stowarzyszenie Strefa Wenus z Milo: www.facebook.com/StowarzyszenieStrefaWenusZMilo

@ Fundacja Widzialni: www.widzialni.org

AGEIZM (dyskryminacja ze względu na wiek)

Ageizm, wiekizm (ang. ageism) to pojęcie oznaczające postawy oparte na stereotypach i uprzedzeniach odnoszących się do wieku danej osoby lub grupy osób. W literaturze przedmiotu określenie to bywa także utożsamiane z dyskryminacją ze względu na wiek. Ageizm przybiera formę pojedynczych postaw i zachowań, praktyk związanych z dyskryminacją instytucjonalną, jak i dominującego wzoru relacji międzypokoleniowych. Obszary, w których ludzie starsi doświadczają ageizmu, to przede wszystkim: dostęp do rynku pracy i warunki zatrudnienia (na etapie poszukiwania pracy, wykonywania jej oraz kończenia aktywności zawodowej); dostęp i jakość opieki zdrowotnej (brak dostępu lub odmowa do korzystania ze świadczeń służby zdrowia oraz niedostosowanie opieki zdrowotnej do potrzeb grupy wiekowej); dostęp do świadczeń pomocy społecznej; dostęp do dóbr i usług komercyjnych; wpływ na decyzje w sferze publicznej (także te bezpośrednio dotyczące osób starszych) i partycypacja społeczna; dostosowanie transportu i komunikacji publicznej; dostęp do usług świadczonych przez instytucje publiczne (oraz ich niższa jakość), dostęp do edukacji. Ageizmowi towarzyszy często mechanizm autostereotypizacji, który w przypadku osób starszych powoduje zaniżone poczucie własnej wartości, rezygnację z przysługujących praw i możliwości rozwoju, a także pogodzenie się z gorszym traktowaniem.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

🌐 **Senior.pl:** www.senior.pl

🌐 **Seniorzy w Akcji:** www.seniorzyw akcji.pl

🌐 **Kobieta 50+:** www.kobieta50plus.pl

🌐 **Freechild Project:** www.freechild.org

ANTYSEMITYZM

Antysemityzm to postawa niechęci lub nienawiści wobec Żydów, oparta na przesądach i uprzedzeniach. Choć samo pojęcie skonstruował Wilhelm Marr dopiero w 1879 r., to historia negatywnego stosunku do Żydów sięga czasów starożytnych. Antysemityzm może być definiowany na bardzo wiele sposobów, ale w opracowaniach dominują dwa przewodnie rozróżnienia. Antysemityzm tradycyjny to postawa niechęci do Żydów oparta na przesłankach religijnych. Ten rodzaj antysemityzmu ma podłoże religijne i wynika z oskarżenia Żydów o zamordowanie Jezusa Chrystusa. W tym znaczeniu antysemityzm jest patologiczną wersją etnocentrycznego i religiocentrycznego antyjudazmu, wywodzącego się z konfliktu chrześcijaństwa ze swoimi żydowskimi korzeniami, której skrajna postać umożliwiła Zagładę/Shoah (zgodnie z tym myśleniem – karę za zabicie Jezusa). Drugi rodzaj antysemityzmu to antysemityzm nowoczesny. W XIX wieku ukształtowała się ideologia antysemitcka, w której uzasadnienie wrogości wobec Żydów przyniosły teorie rasowe końca XIX wieku oraz teorie spiskowe. W tym kontekście antysemityzm to ideologia i nurt polityczny opierający się na nienawiści do Żydów, jako rzekomo odrębnej rasy. Teorie rasistowskie dały uzasadnienie do eksterminacji Żydów w czasie II wojny światowej. Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego w ramach antysemityzmu nowoczesnego wyróżnia antysemityzm wtórny (umniejszanie, obciążanie Żydów za Zagładę, a nawet zaprzeczanie jej) i spiskowy (wiara w grupowe, celowe i ukryte działanie Żydów jako grupy, wiara w „spisek żydowski” jest najbardziej rozpowszechnioną formą antysemityzmu w Polsce⁴).

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

🌐 **Fundacja Forum Dialogu Między Narodami:** www.dialog.org.pl

🌐 **Kampania Używaj „żyda” poprawnie:** www.mlodzinowoczesnikrk.wixsite.com/uzywajzydapoprawnie

🌐 **Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN:** www.holocaustresearch.pl

🎬 Film - **Cud Purymowy**, reż. I. Cywińska, Polska 2000.

⁴ Antysemityzm nie jest poglądem. Podręcznik dla edukatorów i edukatorek, red. A. Makówka-Kwapisiewicz, Żydowskie Stowarzyszenie Czulent, Kraków 2016.

KLASIZM (dyskryminacja ze względu na status ekonomiczno-społeczny)

Uprzedzenia lub dyskryminacja związana z przynależnością do klasy (warstwy społeczno-ekonomicznej), na przykład uznawanie osób uczęszczających do prywatnych szkół za elitę, a uczniów szkół publicznych za gorzej wykształconych; hołdowanie przekonaniu o tym, że dany związek małżeński jest mezaliansem (małżeństwem między osobami pochodzącymi z różnych klas społecznych) i przekonanie, że jest to nieestosowne. Mamy wrażenie, że o tym rodzaju dyskryminacji mówi się bardzo mało, a jest jedną z najczęściej stosowanych oraz odczuwanych przez młodzież form dyskryminacji. Z badań przeprowadzonych przez Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej przedstawionych w raporcie *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona* wynika, że status ekonomiczny – bieda, ubóstwo – pojawia się jako jedna z trzech najczęściej wymienianych przesłanek dyskryminacji w szkole wskazywanych przez młodzież (zaraz po orientacji seksualnej oraz pochodzeniu narodowym lub etnicznym).

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 H. Gill-Piątek, H. Krzywonos, *Bieda – przewodnik dla dzieci*, Warszawa 2010.

 E. Tarkowska, „*Nie masz kasy. Jesteś nikim*”. O pogłębianiu nierówności przez szkołę [w:] *Wychowanie. Pojęcia - procesy - konteksty*, red. M. Dudzikowa i M. Czerpaniak-Walczak, t. 4, Gdańsk 2008.

ISLAMOFOBIA

Islamofobia to strach i wynikająca z niego gotowość do dyskryminacji osób na podstawie faktycznej, przypuszczalnej lub zewnętrznie przypisanej przynależności do grupy muzułmanów. Jako pojęcie socjologiczne oznacza odrzucenie islamu oraz muzułmanów, szczególnie jako osób reprezentujących mniejszość w danym społeczeństwie. Islamofobia może być rozumiana jako przemoc przeciwko muzułmanom i muzułmankom, przybierająca postać ataków fizycznych, werbalnych, niszczenia mienia (szczególnie majątku instytucji, meczetów, szkół, cmentarzy), dyskryminacji muzułmanów (m.in. na rynku pracy, w dostępie do usług medycznych i edukacji), stereotypów w mediach, literaturze oraz codziennych konwersacjach⁵.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

@ **Uchodźcy.info:** www.uchodzcy.info

 Film - *Dziewczyna w trampkach*, reż. H. Al-Mansour, Arabia Saudyjska 2012.

⁵ M. Symonowicz, D. Cieślukowska, E. Krawczyk, *Islamofobia* [w:] *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Kraków 2010

EDUKACJA NA RZECZ RÓWNOŚCI I RÓŻNORODNOŚCI ORAZ EDUKACJA PRZECIW UPRZEDZENIOM⁶

Dziś, w czasach rosnącej mobilności i otwartych granic, globalizacji, a jednocześnie polaryzacji poglądów, wzrastającej fali nacjonalizmu i odrodzenia skrajnie prawicowych ruchów w Europie, bardziej niż kiedykolwiek musimy łączyć siły i wspólnie upominać się o solidarność, równość i poszanowanie różnorodności, a także zwyczajne, ludzkie gesty przyjaźni. Choć Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową obchodzony jest na całym świecie od ponad pięćdziesięciu lat, to najwyraźniej pół wieku zaangażowania to nadal za mało, by wprowadzić trwałą i głęboką zmianę postaw społecznych. W tym procesie szczególna rola przypada nam – edukatorom i edukatorkom – jako osobom pracującym z młodzieżą. Potrzeba nam edukacji, która zapobiegać będzie wykluczaniu i zamykaniu się na innych, edukacji przeciwko wszystkim rodzajom dyskryminacji. Kształtowanie wśród młodych osób otwartości, osłabianie uprzedzeń i zachowań dyskryminujących to trudna praca, która wymaga od nas refleksji, przyjrzenia się własnym postawom i zakwestionowania ich, zanim wesprzemy w tym procesie młodzież.

1. REAGUJ NA PRZEJAWY DYSKRYMINACJI

Mimo że wydaje się to trudne, staraj się zawsze reagować na skrajne, krzywdzące opinie w klasie i szkole. Bardzo ważne jest, by rozpoznawać i nazywać stereotypy, uprzedzenia, mowę nienawiści oraz nie pozostawiać ich bez reakcji – w przeciwnym razie ryzykujemy, że dyskryminujące poglądy zostaną uznane za akceptowalne, a wykluczające zachowania będą traktowane jako norma, obniżając poczucie i poziom bezpieczeństwa w klasie (nie wiadomo, pod czym adresem padnie kolejna obelga) oraz zaangażowanie w pracę. Staraj się reagować edukacyjnie, nie atakując personalnie uczniów i uczennic: „to, co dostrzegam w twojej wypowiedzi, powoduje, że...”, „kiedy słyszę takie ostre stanowisko, to...”. Jeśli zdecydujesz się na silniejszą reakcję, posługuj się językiem osobistym – zamiast przywoływać abstrakcyjne reguły („nie wolno tak mówić”, „regulamin nie pozwala...”), do których trudno się odnieść, a których zasadność łatwo podważyć, mów od siebie („niepokoją mnie takie dowcipy, bo są krzywdzące”). To skraca dystans i sprawia, że osoba wyrażająca nienawistne opinie musi skonfrontować się z autentyczną reakcją wywołaną przez własne słowa lub działanie.

Dobrym rozwiązaniem jest udzielenie osobie posługującej się stereotypami, uprzedzeniami czy mową nienawiści informacji zwrotnej. W przypadku bardzo negatywnych lub nienawistnych komentarzy Twoja reakcja może być bardziej złożona. Informacja zwrotna dotycząca mowy nienawiści może wyglądać w następujący sposób:

- zauważenie i nazwanie sytuacji („mówisz o tej grupie w bardzo stereotypowy/nienawistny/kategoryczny sposób”)
- pokazanie konsekwencji („to krzywdzi osoby w tej szkole”, „to powoduje, że nie zauważamy...”, „to narusza zasady rozmowy, na które się umówiliśmy”),
- nazwanie swoich uczuć („niepokoi mnie/martwi/zastanawia, co to znaczy, że się do tego odwołujesz”),
- jasny sprzeciw („nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”, „chcę, żebyśmy przestrzegali zasad, na które się umówiliśmy”, „nie ma zgody na dyskryminację w naszej klasie i szkole”).

Ważne, aby Twoja reakcja była zdecydowana, konfrontująca wobec wypowiedzi, ale bezstronna wobec konkretnej osoby. Oddziel osobę od problemu: nie obrażaj, nie poniżaj sprawcy (nie mów: „tylko ktoś mało myślący tak mówi”). Nie oceniaj też na podstawie pojedynczej wypowiedzi („jesteś faszystą”). Być może osoba używająca takiego języka tylko cytuje zasłyszaną wypowiedź, być może testuje twoją reakcję, być może mowa nienawiści jest formą sprzeciwu wobec czegoś zupełnie innego, na co nie ma wpływu. Osoba poniżona przestaje się angażować – jej otwartość na zmianę postawy maleje. Daj szansę, postaw na edukację – dopytaj, jaka była intencja takiej wypowiedzi, np. „Czy wiesz, co to określenie oznacza? Jeśli wiesz, że jest obraźliwe, to dlaczego je stosujesz? Co chciałeś/chciałaś osiągnąć w ten sposób? Jakie są konsekwencje używania takiego języka?”. Udziel wsparcia osobom, których dotyczy mowa nienawiści. Jeśli mowa nienawiści wymierzona jest w tożsamość osób, które uczą się w tej klasie – udziel im wsparcia indywidualnie lub na forum. Możesz powiedzieć: „zapewniam wszystkich, że nie będziemy w ten sposób mówić o sobie nawzajem” lub (indywidualnie): „jeśli to będzie się powtarzać, zawsze możesz do mnie przyjść”, „nikt nie ma prawa mówić do Ciebie w ten sposób”.

2. UWAŻAJ NA GENERALIZACJE, ODDZIELAJ FAKTY OD (STEREOTYPOWYCH) OPINII

Jeśli prowadzimy z młodzieżą rozmowę o różnicach międzyludzkich i międzygrupowych, wcześniej czy później w wypowiedziach pojawi się kategoryzowanie. Grupy **kategoryzowane** są najczęściej na podstawie cechy wspólnej i różnicy wobec grupy alternatywnej, w opozycji: kobiety – mężczyźni, młodzi – starzy, Polacy – nie-Polacy. Jest to naturalna reakcja wynikająca z potrzeby określenia danej grupy, która postrzegana jest jako obca i o której osoby mówiące mogą mieć bardzo niewiele informacji. Dla zaspokojenia pierwszej potrzeby opisu wystarcza więc przypisanie ogólnych cech, dostarczających jakiegokolwiek wiedzy, czyli rozpoznawanie podobieństw i różnic oraz ich grupowanie w odrębne kategorie. Choć samo kategoryzowanie nie jest szkodliwe, a wręcz ułatwia nam codzienne funkcjonowanie, to jednak ten sam mechanizm odpowiada za powstawanie krzywdzących uogólnień – stereotypów.

⁶ Na podstawie: M. Baranowska-Janusz, M. Borowska, E. Kielak, *Reagowanie w trakcie lekcji o uchodźcach*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2017.

Dlatego tak ważne jest, by osoba prowadząca świadoma była zagrożeń, które wiążą się z kategoryzowaniem, oraz reagowała na jego przejawy. Pierwszą, najważniejszą rzeczą jest nazwanie tego, co się dzieje, czyli ujawnienie **generalizacji** – podkreślenie, że wypowiedź jest uogólnieniem, i pokazanie, jakie mogą być jej konsekwencje, („słyszę, jaką masz opinię w tej sprawie i jakie jest twoje stanowisko, obawiam się jedynie, że mówienie o tym w tak ogólny sposób utrudni nam rozmowę o...”). Pomocne będzie **sprowadzenie uogólnienia do indywidualnej opinii**, czyli przeformułowywanie generalizacji w rodzaju „wszyscy uchodzący to...”, „przecież wszyscy wiedzą, że muzułmanie...” w taki sposób, by nadać im formę opinii czy przekonań, którymi *de facto* są („rozumiem, że takie jest twoje przekonanie o...”, „słyszę, że taka jest twoja opinia...”). Pomagaj w odróżnieniu faktów od opinii i osobistych przekonań, odwołuj się do rzetelnych i sprawdzonych źródeł wiedzy.

Zachęcaj też uczniów, by odwoływali się do własnych lub wspólnych doświadczeń, co może być punktem wyjścia do osobistej rozmowy i szczerzej wymiany opinii („Co z twojego osobistego doświadczenia potwierdza tę opinię?” lub „Czy masz choć jedno doświadczenie, które przeczy tej opinii?”).

Pamiętaj, stereotyp jest mechanizmem poznawczym – uogólniając, próbujemy poradzić sobie z nadmiarem informacji. To, że wszyscy kategoryzujemy i posługujemy się stereotypami, zwykle nie jest świadomym zabiegiem; nie wiąż go zatem z wiekiem, brakiem dojrzałości czy niską inteligencją. Ważne, by przyjąć wobec prostych i generalnych sądów swoich i innych postawę wątpliwą: Skąd to wiem? Czy na pewno tak jest? Co pokazują badania? Czy możliwe, żeby grupę kilkudziesięciu milionów ludzi, opisać jednym stwierdzeniem typu „wszyscy Polacy są...”?

3. WZMACNIAJ GŁOSY MNIEJSZOŚCIOWE ORAZ WSPIERAJ RÓŻNORODNOŚĆ W KLASIE

Twórz przestrzeń, w której wszystkie dzieci w klasie mają szansę się wypowiedzieć, brać udział w aktywnościach i dzielić się umiejętnościami (ze szczególnym naciskiem na dzieci z grup mniejszościowych) w każdej sytuacji: podczas warsztatów integracyjnych, regularnych lekcji czy projektu szkolnego. Przez grupę mniejszościową rozumiemy w tym kontekście grupę z jakichś powodów nieuprzywilejowaną, niemającą siły przebicia.

Oznacza to m.in. docenianie nienormatywnych umiejętności i wykorzystywanie ich w zadaniach zespołowych (np. warunkiem wykonania zadania jest odczytanie instrukcji po niemiecku lub umiejętność przekładania przedmiotów pałeczkami do jedzenia – wówczas dzieci znające język niemiecki lub jadające na co dzień pałeczkami stają się cenne dla zespołu). Proponujemy też rotacyjne wyznaczanie dzieci do roli liderkiej (sprawozdawcy zespołu, koordynatora lub koordynatorki zadania) na lekcji. Dbaj, by dzieci z grup mniejszościowych mogły wypowiadać się na lekcji w tym samym stopniu, co rówieśnicy. **Poświęć jak najwięcej czasu na aktywności, które budują relacje** między uczniami i uczennicami oraz pozwalają im lepiej się poznać. Są to m.in. zadania zespołowe, ćwiczenia nastawione na współpracę i umożliwiające integrację. Nie musisz poświęcać na to całej lekcji, jednak zajęcia powinny być zorganizowane tak, żeby umożliwiać dzieciom wzajemne poznawanie się – nawet kosztem liczby wykonanych zadań czy przekazanej wiedzy.

Zorganizuj warsztaty lub zajęcia integracyjne – budowanie więzi może stać się motywem przewodnim kilku, a nawet kilkunastu lekcji wychowawczych poświęconych tworzeniu przyjaznego, włączającego klimatu w klasie. Ważną perspektywą w organizacji takich zajęć może być uwzględnienie w scenariuszu zajęć hipotezy kontaktu Gordona Allporta, który określił, jakie są warunki skutecznej współpracy w grupach, w których poziom uprzedzeń jest wysoki⁷.

4. DZIAŁAJ EDUKACYJNIE

Jeśli w klasie, z którą pracujesz, często wygłaszane są komentarze odwołujące się do stereotypów, dyskryminujące lub wręcz nienawistne, przyjrzyj się temu i poświęć na zajęciach więcej czasu na omówienie konkretnego tematu. Możesz zorganizować lekcję poświęconą mowie nienawiści i jej konsekwencjom, wolności wypowiedzi i jej granicom itp. Możesz też zająć się bardziej gruntowną pracą nad klimatem w klasie i przyjrzeć się temu, czy mowa nienawiści⁸ nie jest jakąś formą drzemącego w klasie konfliktu, wyrazem oporu wobec innej sprawy.

Poznaj fakty, którymi możesz się posłużyć – przed lekcją sprawdź aktualne dane dotyczące tematu, by móc zareagować na uogólniające wypowiedzi. Posługuj się nimi w niekonfrontacyjny sposób – prezentuj je klasie, a nie pojedynczej osobie, która wygłasza stereotypowe sądy; traktuj je jak wiedzę, która przyda się wszystkim, a nie broń w dyskusji z jednym uczniem czy jedną uczennicą.

Pytaj o alternatywy: kiedy sprowadzisz już generalizację do indywidualnej opinii i doświadczenia, poproś o głosy będące jej przeciwwagą. Powiedz: „Usłyszeliśmy takie opinie, a jakie są inne?” lub mocniej: „Jak inaczej można myśleć o tej kwestii?”.

DOWIEDZ SIĘ WIĘCEJ

 Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona, red. K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015.

 Wielka nieobecna – edukacja antydyskryminacyjna, red. M. Abramowicz, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011.

 Drama w edukacji o uchodźcach i uchodźczyniach. Scenariusze zajęć do pracy w szkołach, red. M. Branka i D. Cieślukowska, Warszawa 2016.

 Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej - biblioteka www.ffrs.org.pl/biblioteka/

 Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej - publikacje www.tea.org.pl/pl/SiteContent?item=publikacje

⁷ O hipotezie kontaktu Allporta przeczytasz więcej w rozdziale *Nie ma nic bardziej praktycznego niż dobra teoria* Joanny Grzymały-Moszczyńskiej w publikacji *(Nie) warto się różnić. Dylematy i wyzwania metodologiczne w edukacji antydyskryminacyjnej*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, J. Latkowska, Warszawa 2013.

⁸ Skorzystaj z otwartego kursu internetowego pt. *Miej oko na nienawiść*, CEO 2015.

SŁOWNIK POJĘĆ Z ZAKRESU RÓWNOŚCI I RÓŻNORODNOŚCI

AKULTURACJA

Ogół zjawisk zachodzących w wyniku stałego i bezpośredniego kontaktu jednostek i grup z odmienną kulturą. Jej efektem są zmiany w wyjściowym modelu kulturowym jednej lub obu tych grup. J.W. Barry wyróżnił cztery możliwe strategie akulturacji: asymilacja, separacja, integracja, marginalizacja.

ANTYSEMITYZM

Termin ten pojawił się pierwszy raz w Niemczech pod koniec XIX wieku i opisywał wrogość wobec Żydów w ujęciu rasowym i pseudonaukowym – w odróżnieniu od wcześniejszego ujęcia religijno-kulturowego (antyjudyzm). W szerszym rozumieniu termin ten opisuje szczególną wrogość wobec osób uznawanych za Żydów, niezależnie od ich rzeczywistego pochodzenia. Współczesny antysemityzm przybiera też formę wypaczania wiedzy o Zagładzie, a nawet zaprzeczania jej.

ASYMILACJA

Odrzucenie lub brak zainteresowania własną kulturą, czyli kulturą pochodzenia, przy jednoczesnym utożsamianiu się z nową kulturą, kulturą kraju przyjmującego. W skrajnym przypadku odrębność grupy wraz z jej kulturą zanika całkowicie.

DYSKRYMINACJA

Gorsze, krzywdzące, nierówne traktowanie ze względu na przynależność do określonej grupy, często wyróżnionej na podstawie cechy tożsamościowej, np. płeć, wiek, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, stan zdrowia. Dyskryminacja, będąca działaniem lub zaniechaniem działania, jest najczęściej konsekwencją uprzedzeń wobec danej grupy. Dyskryminacją są m.in. praktyki ograniczające równy dostęp do miejsc, ról społecznych, statusu, zawodów itd. ze względu na społecznie skonstruowane cechy.

HOMOFOBIA

Homofobia oznacza wszelkie zachowania (wypowiedzi, praktyki, zachowania przemocowe itd.) polegające na odrzuceniu lub odmiennym traktowaniu osób, grup lub zachowań homoseksualnych (a także uznawanych za takie). W szerszym ujęciu mówi się o homofobii również w odniesieniu do osób nieheteronormatywnych LGBTIQ (lesbijki, geje, osoby biseksualne, transseksualne, interseksualne, queer).

INTEGRACJA

Szerzej termin ten opisuje złożony proces, poprzez który jednostki nabywają poczucie identyfikacji ze społecznością i jej wartościami. W kontekście strategii akulturacji integracja oznacza zachowanie i praktykowanie własnej kultury pochodzenia oraz jednoczesne bycie w kontakcie i czerpanie z kultury kraju przyjmującego. Strategia ta jest częsta u dzieci migrantów, które są dwujęzyczne, funkcjonują sprawnie w obu kulturach. W wymiarze międzygrupowym jest to proces dwustronny – wymiany i wzajemnego uczenia się.

ISLAMOFOBIA

Słowo „islamofobia” oznacza lęk przed islamem lub odrzucanie go, prowadzące do dyskryminacji, stygmatyzacji i wykluczenia muzułmanów i muzułmanek.

KSENOFOBIA

Pochodzi od greckiego słowa *xenos*, które oznacza obcego lub nieznanego. Jest to uczucie strachu i niechęć wobec grup uznawanych za obce.

MARGINALIZACJA

Utrata tożsamości kultury własnej przy jednoczesnym nieidentyfikowaniu się z nową kulturą. Szukanie identyfikacji w innych wymiarach niż kulturowe, np. subkultury.

MIĘDZYKULTUROWOŚĆ

Spotkanie kultur. Międzykulturowość to więcej niż most pomiędzy kulturami – to mieszanina różnych relacji kulturowych, nowa przestrzeń do interakcji między grupami i należącymi do nich osobami.

MIGRANT/MIGRANTKA

Osoba, która opuszcza swój kraj pochodzenia, aby zamieszkać w kraju, którego obywatelstwa nie posiada. Słowo „migrant” używane jest, by podkreślić perspektywę kraju docelowego, „emigrant” natomiast wskazuje na perspektywę kraju pochodzenia. Słowo „migrant” jest bardziej uniwersalne i obejmuje cały proces migracji.

MNIEJSZOŚCI

Mniejszości są wynikiem relacji społecznych. To grupy, które traktowane są inaczej, podlegają stygmatyzacji, dyskryminacji lub odrzuceniu w danym społeczeństwie. Mniejszość oznacza w tym przypadku nie tyle mniej liczącą część społeczeństwa, ile grupę o mniejszym, nierównym dostępie do władzy politycznej, społecznej, ekonomicznej, symbolicznej.

PŁEĆ SPOŁECZNO-KULTUROWA (GENDER)

Płeć biologiczna jest cechą fizyczną, związaną z różnicami między mężczyznami i kobietami. Płeć społeczno-kulturowa jest natomiast normą socjokulturową i polityczną, określającą, czym jest męskość i kobiecość, szczególnie w odniesieniu do ról społecznych i zachowań (zwyczajów, postaw itd.). Z płcią społeczno-kulturową łączą się koncepcje społecznej dynamiki władzy pomiędzy kategoriami, które wytwarza społeczeństwo (czyli mężczyznami i kobietami) oraz wewnątrz tych kategorii (na przykład pomiędzy tak zwanymi „męskimi mężczyznami” a „zniewieściałymi mężczyznami” albo między kobietami zajmującymi się domem a tymi pracującymi zawodowo).

POCHODZENIE ETNICZNE

Jest to poczucie wspólnego dziedzictwa oraz poczucie odrębności w stosunku do innych grup. Może dotyczyć języka, zwyczajów, podobieństw fizycznych lub wspólnego doświadczenia historycznego. Pojęcie to ma ogromne znaczenie społeczne i polityczne. Pochodzenie etniczne wiąże się z dziedzictwem socjokulturowym, co odróżnia je od pojęcia rasy (traktowanej jako zespół cech biologicznych i morfologicznych, związanych z pochodzeniem od wspólnych przodków).

RASIZM

Słowo „rasa” było regularnie używane od XVIII wieku, natomiast rasizm to pojęcie ukute na początku XX wieku, które popularność zyskało w latach 20. i 30. Rasizm oznacza praktyki, przekonania i wypowiedzi, które uprzywilejowują jedne grupy kosztem innych ze względu na ich przynależność do rzekomej „rasy”. W pseudonaukowym ujęciu rasistowskim przynależność rasowa błędnie wiązana jest z określonym potencjałem intelektualnym i cechami charakteru oraz moralnością. Przypisywanie owych cech jest wykorzystywane jako podstawa dyskryminacji i wykluczenia, które może obejmować m.in. segregację, przemoc fizyczną i słowną, odrzucenie. Francuski socjolog Albert Memmi zaproponował jedną z bardziej znanych definicji rasizmu: „Rasizm jest zgeneralizowanym określeniem i wartościowaniem różnic – zarówno rzeczywistych, jak i wyobrażonych – służącym uzyskaniu przewagi przez mówiącego, a umniejszeniu atakowanego, co ma na celu usprawiedliwienie ataku albo posiadania przywilejów”. Klasyczny rasizm opiera się na przekonaniu, że istnieją rasy ludzi, które są biologicznie różne i nierówne – zarówno pod względem fizycznym, jak i intelektualnym.

RASIZM INSTYTUCJONALNY

Rasizm instytucjonalny obejmuje wszelkie procesy (procedury, przepisy prawne, praktyki) zachodzące w instytucjach, które bezpośrednio lub pośrednio dyskryminują, wykluczają lub stygmatyzują osoby należące do grup uznawanych za „rasy” (w szerszym ujęciu – także mniejszości etniczne). Rasizm instytucjonalny to także określenie opisujące świadomy opór większości przeciwko zasadom demokratycznym.

RÓŻNORODNOŚĆ KULTUROWA

Różnorodność kulturowa to podejście, które uznaje i docenia istnienie różnych kultur. W Deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej z 2001 roku po raz pierwszy w historii uznano różnorodność kulturową za wspólne dziedzictwo ludzkości, dodając, że jego ochrona jest imperatywem etycznym, nierozłącznym z szacunkiem dla ludzkiej godności.

Część socjologów i socjolożek korzysta z tej koncepcji, by opisywać istnienie różnych kultur w obrębie społeczności lub państwa narodowego.

SEKSIZM

Pojęcie ukute w USA w latach 60. XX wieku, zainspirowane słowem „rasizm”; obecnie jest powszechnie używane na całym świecie. Konstrukcja tego słowa podkreśla analogię pomiędzy dominacją mężczyzn a dominacją rasową. W obu przypadkach widoczne różnice (kolor skóry lub organy płciowe i inne cechy fizyczne) służą jako uzasadnienie dyskryminacji i podporządkowania. Według Marie-Josèphe Dhavernas i Liliane Kandel seksizm wyróżnia spośród innych systemów dyskryminacji i dominacji to, że dotyczy „ogromnej większości ideologicznych i kulturowych wytworów naszych społeczeństw”. Tworzy on „ambiwalentny, podwójny obraz opresjonowanej grupy, który opiera się na dychotomii Madonna-nierządnicy”.

SEPARACJA (GETTOIZACJA)

Zachowanie własnej kultury pochodzenia przy jednoczesnym odrzucaniu bądź minimalizowaniu kontaktów z kulturą osiedlenia.

SPOŁECZNOŚĆ

W ogólnym rozumieniu społeczność to określenie grupy społecznej składającej się z osób mających wspólne cechy: styl życia, kulturę, język, zainteresowania itp. Osoby te pracują wspólnie i dzielą poczucie przynależności do tej grupy. Przykład: społeczność chińska w dużym mieście, społeczność artystów, wirtualne społeczności w internecie itp.

SPOŁECZNOŚĆ ZAMIERZONA

To grupa osób, która decyduje się wspólnie żyć i przestrzegać tych samych zasad. Przykład: społeczność hipisowska, społeczność klasztorna itp.

TOŻSAMOŚĆ

W psychologii termin ten definiowany jest jako proces poznawczy i emocjonalny, poprzez który osoba zaczyna rozumieć i postrzegać samą siebie. Z jednej strony w procesie kształtowania tożsamości mamy potrzebę odrębności, odróżniania się od innych (mówimy wówczas o tożsamości osobistej), z drugiej – potrzebę przynależności, bycia częścią grupy (mówimy wówczas o tożsamości grupowej, społecznej). W przypadku tożsamości społecznej nie dotyczy ona tylko procesu samoidentyfikacji i odniesienia do danej grupy społecznej, ale także procesu kategoryzacji i postrzegania społecznego, co z kolei wiąże się z procesem stereotypizacji, uprzedzeń i dyskryminacji. A zatem pomimo postrzeganej przez innych przynależności do danej grupy, mogą się z tą grupą nie utożsamiać, nie uznawać jej za ważną dla siebie. Jednocześnie niezależnie od osobistych rozstrzygnięć i identyfikacji mogą doświadczać stereotypizacji czy dyskryminacji ze względu na przynależność do tej grupy.

UPRZEDZENIE

W swoim pierwotnym znaczeniu uprzedzenie to przyjęta z góry opinia używana w celu kategoryzowania, a nierzadko też odrzucenia danej osoby lub grupy. W szerszym znaczeniu słowo to obejmuje również proces krzywdzącej generalizacji w odniesieniu do określonej grupy. Przykładem uprzedzeń jest np. rasizm, antysemityzm, seksizm, czy islamofobia.

ĆWICZENIA DODATKOWE

ĆWICZENIE 1: KILKA DEFINICJI

CEL

Zrozumienie przez uczniów pojęć, aby mogli pełniej uczestniczyć w kolejnych ćwiczeniach związanych z tematyką równości i różnorodności.

OSOBY UCZESTNICZĄCE

Uczniowie szkół podstawowych lub średnich.

INSTRUKCJA DLA OSOBY PROWADZĄCEJ

Poproś uczennice i uczniów, by przeczytali poniższe definicje i połączyli każdą z nich z odpowiednim pojęciem. Przedyskutujcie terminy i ich definicje na forum, podając przykłady.

UOGÓLNIENIE □	□ Negatywna ocena i emocje wobec innych wynikające z ich przynależności do jakiejś grupy, pozbawione podstaw i dowodów.
PATRIARCHAT □	□ Ideologia oparta na przekonaniu, że mężczyźni mają przewagę nad kobietami i w związku z tym przysługują im przywileje i autorytet.
UPRZEDZENIE □	□ Uproszczone przekonanie i postrzeganie jakiejś osoby, oparte na jej przynależności do określonej grupy.
STEREOTYP □	□ Postawa polegająca na niechęci i/lub wrogości wobec Żydów.
RASIZM □	□ Upraszczające twierdzenie lub upraszczająca opinia (w odróżnieniu od faktów) na temat jakiegoś zjawiska (np. grupy osób) oparta na pojedynczych doświadczeniach lub sytuacjach.
MIZOGINIA □	□ Nienawiść i pogarda wobec kobiet.
HOMOFOBIA □	□ Gorsze, krzywdzące, nierówne traktowanie ze względu na przynależność do określonej grupy, często wyróżnionej na podstawie cechy tożsamościowej, np. płeć, wiek, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, stan zdrowia.
ANTYSEMITYZM □	□ Wszystkie uprzedzenia, postawy, osądy i zachowania mające negatywny wpływ na osoby homoseksualne.
DYSKRYMINACJA □	□ Ideologia oparta na przekonaniu, że istnieje hierarchia między grupami osób, „rasami”, także zachowania wynikające z tej ideologii.

2: STEREOTYPY I UPRZEDZENIA

CEL

Zbadanie sytuacji, w której pojawiają się uprzedzenia.

OSOBY UCZESTNICZĄCE

Uczniowie szkół podstawowych lub średnich.

INSTRUKCJA

Podziel grupę na mniejsze, przynajmniej czteroosobowe zespoły.

Poproś grupy o przeczytanie tekstu.

Następnie **poproś wszystkich uczniów o spisanie** listy uprzedzeń, z którymi spotykają się na co dzień. Potem uczniowie porównują te uprzedzenia w małej grupie.

Na zakończenie poproś każdą grupę o podzielenie się wrażeniami w krótkiej dyskusji.

TEKST DO REFLEKSJI: ZŁODZIEJKA

Sonia jest nowa w naszej klasie. Zna ją kuzyn Marysi – mojej koleżanki. To on ostatnio powiedział nam: „Sonia jest miła. Jest też zabawna. Zdaje mi się, że jej tato jest Cyganem, ma taką ciemną karnację. Myślę, że Sonia lubi czasem ukraść jakiś drobiazg ze sklepu”. Po tygodniu Sonia została częścią naszej paczki. Naprawdę ją lubimy. Pewnego dnia Dawid nie mógł znaleźć długopisu. Szukał go wszędzie, aż w końcu powiedział: „Na pewno ktoś mi go ukradł”. Wszyscy zastanawiali się, kto mógł to zrobić. Szybko pojawiła się plotka, że to na pewno ta nowa, Sonia. Wkrótce wszyscy ją podejrzewali. Sonia mówiła, że jest niewinna, ale nie wierzył jej nikt poza Marysią, Emilią i mną – trzema dziewczynami z naszej paczki. Ale nie odważyliśmy się bronić Soni. Podczas przerw siedziała sama. Dwa dni później Dawid znalazł długopis. Zostawił go w domu.

ZASTOSOWANIE

Tekst pokazuje, jaką szkodę może wyrządzić twierdzenie dotyczące jakiejś osoby ze względu na jej przynależność do danej grupy. **Takie twierdzenie nazywamy uprzedzeniem.**

Uprzedzenie to negatywny stosunek do innych mimo braku racjonalnych podstaw i dowodów. To osądzanie osoby (lub całej grupy) i wyrobienie sobie o niej negatywnej opinii przed jej poznaniem; tymczasowy osąd, który formułujemy z góry, interpretując i upraszczając to, co widzimy i słyszymy. Przykład: *Skoro lubi chodzić na mecze, to na pewno jest kibolem, a skoro tak, pewnie jest agresywny.*

Stereotyp to przekonanie, że osoba posiada jakąś cechę, ponieważ należy do jakiejś grupy. Nie musi być negatywny, co nie zmienia faktu, że może być krzywdzący – choćby dla osób, które nie posiadają jakiejś cechy i czują się przez to wykluczone. Przykład: *Kobiety nie umieją prowadzić samochodów. Mieszkańcy Poznania uwielbiają porządek.*

KARTA PRACY

Niektóre uprzedzenia i stereotypy

1 | Kogo dotyczą wypisane poniżej zdania? Kto wykonuje wskazane czynności? Uzupełnij tabelkę, wpisując pierwszą osobę, która przychodzi Ci do głowy.

gotuje jedzenie.....

dużo płacze.....

ciężko pracuje.....

prasuje ubrania.....

czyta gazetę.....

marnuje pieniądze.....

prowadzi samochód.....

ma łatwe życie.....

Porównajcie swoje odpowiedzi w grupach. Czy dostrzegacie jakieś ukryte uprzedzenia?

2 | Uzupełnij poniższe zdania stereotypem lub uprzedzeniem, które jest Twoim zdaniem powszechne. Kiedy skończysz, porównaj swoje odpowiedzi z tym, co napisały pozostałe osoby w Twojej grupie. Będziecie potem dyskutować na ten temat w większym gronie.

Dziewczyny są.....

Chłopcy są.....

Młodzi ludzie są.....

Osoby starsze są.....

Mieszkańcy miast są.....

Mieszkańcy wsi są.....

Obcokrajowcy są.....

Europejczycy są.....

Osoby, które dużo podróżują, są

ZASTOSOWANIE TEORII W PRAKTYCE

2

Numer zdjęcia: 1

Autor zdjęcia: Fabrizio Troccoli (Wfotohy)

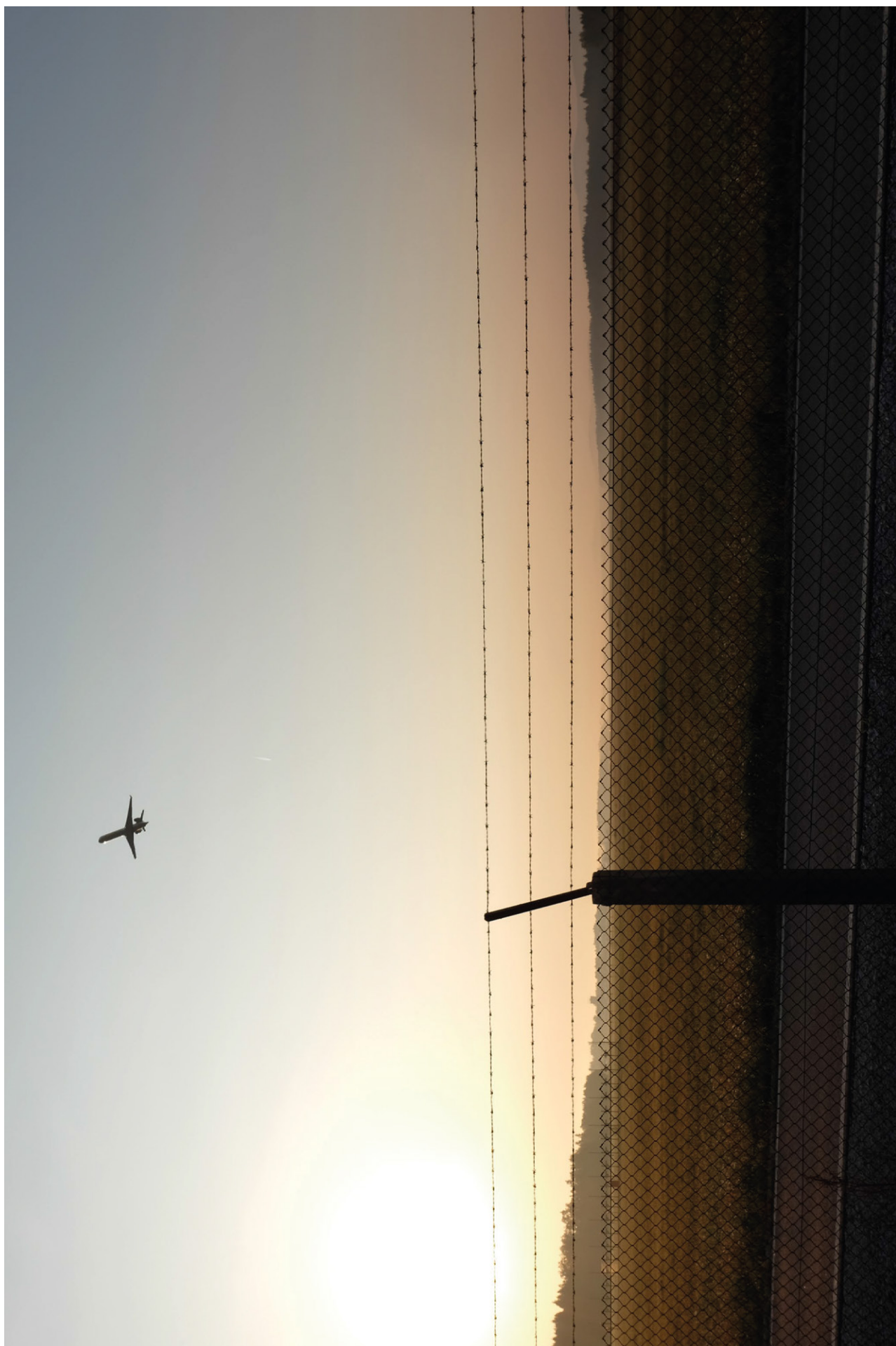

Numer zdjęcia: 2

Autor zdjęcia: Elvira Megías Quiros (Hiszpania)

Numer zdjęcia: 3
Autor zdjęcia: Lara Varat (Chorwacja)

Numer zdjęcia: 4
Autor zdjęcia: Danijel Modrej (Słowenia)

Numer zdjęcia: 5

Autor zdjęcia: Yohanne Lamoulière — Tendence Floue (Francja)

Numer zdjęcia: 6
Autor zdjęcia: Marta Rybicka (Polska)

ANALIZA OBRAZÓW

Środowisko, Włochy © Fabrizio Troccoli

Fabrizio Troccoli

Fabrizio Troccoli jest fotoreporterem. Pracuje jako wolny strzelec. Mieszka w Perugii (Włochy), gdzie wykonuje zlecenia dla regionalnej gazety internetowej Umbria24.it, której jest współzałożycielem. Pracuje jako freelancer we Włoszech i na rynku europejskim. Współpracuje też z kanadyjskim dziennikiem The Globe and Mail. Dzięki wieloletniej współpracy z wieloma agencjami fotoreportażowymi, takimi jak Americans Splashnews/Corbis, Photomasi, New Press czy La press, Troccoli opublikował wiele prac w ważnych gazetach o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Po ukończeniu studiów w Akademii Sztuk Pięknych w Perugii Fabrizio z pasją zajął się fotografią dziennikarską. Umożliwiła mu to współpraca w ramach różnych projektów redakcyjnych. Największym zainteresowaniem fotografa cieszą się najnowsze wiadomości ze świata. Wśród opublikowanych przez niego reportaży (dostępnych na stronie www.fabriziotroccoli.wixsite.com/photo) wymienić można relację z trzęsień ziemi w środkowych Włoszech i w L'Aquila, relację z tragicznego zatonięcia statku Concordia u wybrzeży wyspy Giglio czy reportaż na temat morderstwa Meredith Kercher. Troccoli zawsze wybiera niepozorne historie, których bohaterami są zwykli ludzie. Opowiadanie o nich jest dla niego pasjonujące. Za misję obrabiał sobie tworzenie obrazów na podstawie tych opowieści.

„ SZCZEGÓŁOWY OPIS FOTOGRAFII

Jest listopad 2019 r. Woda znów wezbrała (co zdarza się coraz częściej z powodu zmian klimatycznych) i poczyniła wielkie szkody w Wenecji. Doszło do ogromnej powodzi, podczas której woda osiągnęła drugi pod względem wysokości poziom w historii. Przekroczyła średni poziom o 187 cm, w wyniku czego ok. 85% miasta znalazło się pod wodą. Poważnie ucierpiały miejsca, które można uznać za największe światowe skarby, m.in. bazylika św. Marka. Na zdjęciu widzimy mężczyznę, który przemierza plac św. Marka (symbol Wenecji) z walizką. Musi sobie poradzić sam. Za sylwetką mężczyzny widać krzesła ułożone jedno na drugim oraz spuszczone żaluzje w oknach mimo słonecznego dnia. Wszystko tu opowiada o tym, jak Wenecja w mgnieniu oka zmieniła się nie do poznania. „

Wrażenia, skojarzenia

konieczność ewakuacji
wstrząs
zaskoczenie
zagrożenie
bezsilność
osamotnienie

Ważne elementy wizualne

Woda zajmuje dolną połowę zdjęcia.
W tle widać opuszczone żaluzje sklepowe, krzesła ustawione jedno na drugim.
Starszy człowiek zanurzony po kolana w wodzie ciągnie za sobą walizkę.
Niski kontrast zdjęcia, paleta beżowo-brązowych barw.

Tematy, które można poruszyć

środowisko/ekologia/klimat
zmiany klimatyczne/migracje ze względu na klimat
katastrofy naturalne

Pytania do analizy obrazu

Dlaczego ten człowiek i jego walizka znajdują się w centrum?
W jaki sposób to, jak wykadrowane zostało zdjęcie, podkreśla wszechobecność wody?
Czy linie okien, krzeseł, budynku kontrastują czy raczej stapiają się z wodą? A jak jest, jeśli chodzi o kolorystykę?
Jakie wrażenie to wywołuje?

Pytania do rozmowy

Jak myślicie, kim jest osoba na zdjęciu? Co robiła, zanim zrobiono to zdjęcie?
Co może odczuwać osoba, która straciła dom z powodu powodzi, pożaru?
Jak możemy okazywać solidarność w obliczu katastrof naturalnych – każdy z nas indywidualnie oraz jako społeczeństwo?
Na zdjęciu i w jego opisie pokazano, jak zmiany klimatu wpływają na zabytkowe miasta, obiekty kultury. Jakie są inne negatywne skutki katastrof naturalnych?
Czy jako jednostki mamy jakiś wpływ na takie sytuacje jak katastrofy naturalne, zmiany klimatu?
Czy możemy coś zrobić, by uratować planetę przed katastrofą?
Kogo najbardziej dotyczą zmiany klimatu? Czy znacząco pojęcie uchodźstwa klimatycznego? Jak łączy się migracja/podróżowanie ze zmianami klimatu?
Na zdjęciu widać, jak natura „przejmuje” miasto, które opuszczają ludzie. Czy Ziemia potrzebuje ludzi, by przetrwać? Jaki byłby świat bez ludzi?

Zdrowie psychiczne, Hiszpania © Elvira Megías Quirós.

Elvira Megías Quirós

Urodzona w Madrycie w 1976 r. Elvira Megías rozpoczęła karierę od fotografowania scen filmowych i telewizyjnych. Ponieważ trudno było jej łączyć rolę matki z pracą na planie, musiała zmienić dziedzinę fotografii. Tak stała się niezależną

fotoreporterką. Od tamtej pory współpracuje z różnymi mediami krajowymi, dla których przygotowuje reportaże i portrety redakcyjne.

W swojej pracy skupia się na niezależnych mediach, które pokazują historie związane z macierzyństwem, metodami wychowawczymi, zagadnieniami płci, feminizmem i przemocą ze względu na płeć.

W 2016 r. Elvira przeprowadziła kilka kampanii dla urzędu miasta w Madrycie: Madrid necesita feminismo [Madryt potrzebuje feminizmu] oraz Madrid Cultura Abierta [Madryt Kultura Otwarta]. Poza tym fotografuje dla Narodowego Centrum Rozpowszechniania Muzyki w madryckim Audytorium (2018–2020) i pracuje jako dyrektorka generalna ds. promocji kultury Wspólnoty Autonomicznej Madrytu (2018–2020).

» SZCZEGÓŁOWY OPIS FOTOGRAFII

„To zdjęcie mojej córki, które zrobiłam podczas zamknięcia z powodu wybuchu epidemii Covid-19. Miliony dzieci w Hiszpanii przestały chodzić do szkoły z dnia na dzień. Zamiast tego zostały zamknięte w domach na kilka miesięcy, bez kontaktu z rówieśnikami, przyjaciółmi, nauczycielami, dziadkami... Musiały zmierzyć się z niewidzialnym zagrożeniem: utratą członków rodziny, przymusową kwarantanną, cierpieniem i niepewnością, stresem całej rodziny. Ten bezprecedensowy, globalny kryzys zdrowotny i ekonomiczny ma ogromny wpływ na edukację, zdrowie psychiczne i dostęp do podstawowych usług medycznych wielu dzieci i nastolatków.

Według specjalistów, mimo że głównym celem zamykania szkół było wymuszenie dystansu społecznego oraz zostawiania ludzi w domach, w dłuższej perspektywie zamknięcie przynosi negatywne skutki dla zdrowia psychicznego dzieci, przyczyniając się do rozwoju takich zaburzeń, jak depresja, stany lękowe czy stres pourazowy. To zdjęcie może przedstawiać obraz zaburzenia psychicznego, na przykład depresji. Pokazuje ono również konsekwencje dla osoby cierpiącej na taką chorobę: milczenie, poczucie braku zrozumienia, brak sprawczości i samotność.

Moja córka zapytała mnie pewnego dnia: „Mamo, co to jest zaburzenie psychiczne?” Odpowiedziałam jej, że jest to stan naszego umysłu, że to ciemna studnia, w której można się zagubić. »

Wrażenia, skojarzenia

cierpienie, niepokój, smutek, złe samopoczucie, wstyd
odosobnienie, samotność
zamknięcie
pustka
ciasnota, brak przestrzeni
przemoc

Ważne elementy wizualne

Siedząca lub kucająca na podłodze kobieta, oparta plecami o ścianę.

Szara, brudna ściana.

Odbicie w lustrze: kadr w kadrze.

Być może zdjęcie zrobione z ukrycia.

Wnętrze neutralne, brak mebli, jedynie lustro.

Kontrastujące kolory: biały i czarny.

Tematy, które można poruszyć

zdrowie psychiczne
wykluczenie
nękanie
wycofanie
przemoc domowa
depresja
samotność
cierpienie fizyczne i/lub psychiczne

Pytania do analizy obrazu

Jaki efekt daje ucięcie górnej części lustra? Z jakiej perspektywy musiało być zrobione zdjęcie?

Dlaczego odbicie bohaterki zdjęcia zostało ucięte? Jakie wrażenie to wywołuje?

Jak działa na Was kolorystyka zdjęcia? Z czym się kojarzy?

Pytania do rozmowy

Co może czuć osoba, która znajduje się na zdjęciu?

Czego mogła doświadczyć, z czym się mierzy?

Dlaczego ma zasłoniętą twarz?

Jak myślicie, co znajduje się poza kadrem? Kim jest osoba, która zrobiła to zdjęcie?

Jak możemy poznać, że ktoś przeżywa trudną sytuację i może potrzebować wsparcia?

Co możemy powiedzieć osobie, która znajduje się w kryzysie lub doświadcza przemocy? Jak ją wesprzeć?

Pandemia sprawiła, że doświadczamy wielu zmian i nowych sytuacji, mamy też mniej możliwości spotykania się z bliskimi i znajomymi. Jak to na nas wpływa?

Co możemy zrobić, by w tej sytuacji zadbać o swoje samopoczucie?

Równość płci, Chorwacja © Lara Varat.

Lara Varat

Lara urodziła się w 1995 r. w Kutinie, gdzie spędziła dzieciństwo. Tam skończyła szkołę podstawową i liceum. Choć zawsze była zainteresowana sztuką, we wczesnym okresie życia nie mogła znaleźć odpowiedniego środka ekspresji. Uważa, że

to dlatego, że mieszkała w małej miejscowości, gdzie możliwości były ograniczone.

Po skończeniu szkoły średniej Lara zmieniła otoczenie – przeprowadziła się do Zagrzebia. Zaintersowała się wydarzeniami kulturalnymi w mieście, zaczęła skłaniać się ku fotografii. Od samego początku tematyka jej zdjęć była ściśle powiązana z codziennym życiem i rutyną, szczególnie z ludźmi. W miarę upływu czasu motywy zdjęć rozszerzyły się o bliskie autorce kwestie publiczne i społeczne.

Od 2019 r. Lara studiuje w Akademii Sztuk Dramatycznych na Uniwersytecie w Zagrzebiu, na Wydziale Fotografii.

„SZCZEGÓŁOWY OPIS FOTOGRAFII

8 marca 2020 r. w Zagrzebiu miał miejsce piąty nocny marsz z okazji Dnia Kobiet. Jego celem było naświetlenie obecnej pozycji kobiet w społeczeństwie i postulowanie zagwarantowania przysługujących im praw. Jednocześnie miało być to przypomnienie historycznej walki o równość kobiet. Uczestniczki marszu zostały zaproszone do „upamiętnienia bitew rozegranych w przeszłości i tych, które jeszcze nadejdą”. Zdjęcie zostało zrobione podczas marszu. Pokazuje ono członkinie kolektywu Kobiety Kobietom* zrzeszającego kobiety, dla których Zagrzeb jest stałym lub tymczasowym domem (w tym studentki z programu Erasmus), a także te, które zmuszono do opuszczenia swoich domów i poszukiwania swojego miejsca gdzie indziej (kobiety ubiegające się o azyl). Członkinie kolektywu niosły baner z napisem „Nie mogą zabić nas wszystkich – miłość i gniew”, z którego biły ciepło i radość, ale też stanowczość i bezkompromisowość. Niosące go kobiety również były tak wrażliwe i szczęśliwe, jak i zdeterminowane i stanowcze. Moment uchwycony na zdjęciu wskazuje na ich walkę – walkę ważną dla społeczeństwa, odważną i humanitarną.”

* O tej grupie możesz przeczytać na stronie: www.ziviatelje.dk/projects-education/no-borders-program/women-to-women/

Wrażenia, skojarzenia

przyjaźń, radość, uśmiech
życzliwość
solidarność, wspólnota, siła
duma, odwaga, wyzwanie, napięcie
wolność
tłum i bliskość
zmienianie rzeczywistości

Ważne elementy wizualne

Twarze kobiet o różnym kolorze skóry.

Uśmiechy.

Spojrzenie kobiety w stronę kamery; spojrzenie innej kobiety na osobę poza kadrem.

Na pierwszym planie dwa ciemne trójkąty utworzone przez dwie odwrócone tyłem sylwetki zwrócone w stronę kobiet.

Dwie czerwone apaszki.

W centrum dwie kobiety różniące się kolorem skóry, ubiorem, nakryciem głowy, wyrazem twarzy.

Tematy, które można poruszyć

różnorodność
równość płci/prawa kobiet/działania feministek
solidarność
przyjaźnie międzykulturowe
prawo do zgromadzeń, demonstrowania
przekonania, odwaga, zaangażowanie
religia, różnorodność wyznaniowa
migracje

Pytania do analizy obrazu

Jak wpływa na nasz odbiór zdjęcia to, że ostrość ustawiona jest na dwie osoby na drugim planie, a cały kadr jest „ciasny”?

W jaki sposób niewyostnione sylwetki na pierwszym planie przyczyniają się do uwypuklenia wyglądu kobiet?

Jak światło i kontrast wpływają na nasz odbiór zdjęcia?

Pytania do rozmowy

Co jest najważniejsze w przyjaźni? Jakie znaczenie w przyjaźni mają różnice?

Czy kobiety o różnym pochodzeniu, w różnej sytuacji życiowej, o różnym kolorze skóry coś łączy? Jakie są ich wspólne problemy, doświadczenia?

Przedstawione na zdjęciu kobiety mają różne wyrazy twarzy i emocje. Jak to wpływa na to, jak je odbieramy, co o nich myślimy? Jakich zachowań oczekuje się od dziewczynek i kobiet, a jakich od chłopców i mężczyzn?

Skąd wzięł się Dzień Kobiet? Jakie wydarzenia upamiętnia?

Co zawdzięczamy feministkom i aktywistkom z przeszłości?

Po co ludzie chodzą na demonstracje? Co im to daje?

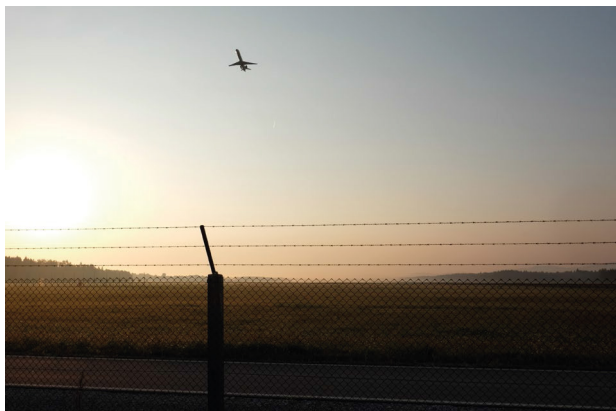
Jakie emocje kojarzą Wam się z protestowaniem, zgromadzeniami publicznymi?

Jakie protesty i zgromadzenia znacie ze swojej okolicy? Jakiego były cele/przyczyny tych zgromadzeń? Czy sami braliście kiedyś udział w czymś podobnym?

W jakich sprawach protestują obecnie kobiety? Czy w Polsce mamy równość płci?

Hasło „kobiety kobietom” odwołuje się do idei wzajemnego wsparcia, solidarności. Czy znacie jakieś przykłady takiego działania? Skoro różne kobiety mają różne doświadczenia, to na czym może polegać solidarność?

Czy dążenie do równości płci to tylko sprawa kobiet? Czy mogą na niej zyskać także mężczyźni?

Migracje, Słowenia © Danijel Modrej.

Danijel Modrej

Urodzony w Lublanie w 1983 r. Danijel Modrej pracuje jako scenograf i projektant. Po ukończeniu studiów z architektury zaczął zajmować się filmem i teatrem.

Współpracował z wieloma znanymi reżyserami swojego pokolenia. Wielokrotnie

był też nagradzany za swoje dzieła. Czuje się dobrze także na polu projektowania graficznego i ilustrowania. Prace Danijela wystawiane były na zbiorowych wernisażach, zarówno w Słowenii, jak i poza jej granicami.

W ostatnim czasie artysta porzucił instytucje teatralne na rzecz teatru ulicznego. Tam najbardziej interesował go kontakt z ludźmi. Wraz ze swoją grupą teatralną wystąpił podczas wielu cieszących się uznaniem festiwali europejskich. Rozpoczął również pracę w organizacji non-profit Humanitas. Ta współpraca to część trwającego wciąż, długoterminowego projektu zatytułowanego *Okiem uchodźcy*.

» SZCZEGÓŁOWY OPIS FOTOGRAFII

Pracowałem wtedy jako scenograf przy sztuce teatralnej „Okiem uchodźcy”. Za przestrzeń do przedstawienia obraliśmy sobie stary schron przeciwbombowy w centrum miasta. Na ścianie jednego z pomieszczeń wyobraziłem sobie zdjęcie drutu kolczastego z granicy państwa. Kiedy szukałem odpowiedniego miejsca do wykonania takiego zdjęcia, przypomniałem sobie, że lotnisko jest ogrodzone właśnie taką siatką. Następnego dnia rano wziąłem samochód i przejeżdżając wzdłuż ogrodzenia, robiłem zdjęcia. Powoli wschodziło słońce i znikła mgła okalająca pobliskie łąki. Pamiętam, jak przejeżdżałem zapyloną drogą, słuchając Velvet Underground, z aparatem na siedzeniu pasażera. Czułem wtedy niesamowitą wolność, mogłem robić to, co lubię, co sprawia mi przyjemność. Pomyślałem sobie, że zbyt rzadko jestem za to wdzięczny. »

Wrażenia, skojarzenia

oddzielenie
chęć ucieczki
zamknięcie
unieruchomienie
wybawienie, otwarcie
podróż, ruch
granice, zakazy
samotność

Ważne elementy wizualne

Na pierwszym planie widać siatkę i drut kolczasty, które zamykają przestrzeń.

Niebo zajmuje 2/3 zdjęcia, wyraźnie odznacza się na horyzoncie.

Za drutem kolczastym widać kojący krajobraz z drzewami.

Pierwszy plan jest ciemny.

Na niebie widzimy wznoszący się samolot.

Brak obecności człowieka.

Tematy, które można poruszyć

migracje/granice/przesiedlenia
zatrzymanie
stosunki geopolityczne
środki transportu

Pytania do analizy obrazu

W jaki sposób kontrastują ze sobą górna i dolna część fotografii?

Co znajduje się na pierwszym, a co na drugim planie?

W jaki sposób linie zdjęcia sprawiają, że samolot i drut nawiązują do siebie nawzajem?

Pytania do rozmowy

Czy zdarzyło Wam się, że nie mogliście gdzieś wejść/pójść?

Jaki był tego powód i jakie były Wasze odczucia w tej sytuacji?

Ludzie tworzą różne granice/przeszkody – nie zawsze istniejące fizycznie. Jakie niewidzialne granice dostrzegacie wokół siebie?

Dlaczego ludzie podróżują albo zmieniają miejsce zamieszkania?

Co nam dają podróże? Czy podróże naprawdę kształcą?

Dykriminacja, Francja © Yohanne Lamoulère – Tendance Floue.

Yohanne Lamoulère – Tendance Floue

Yohanne Lamoulère urodziła się w 1980 r. nieopodal Morza Śródziemnego. Szkołę średnią ukończyła na Komorach, a następnie studiowała historię sztuki w Montpellier. W 2004 r. Yohanne skończyła studia z fotografii w École Nationale Supérieure w Arles, po czym osiedliła się w Marsylii.

Artystka nigdy nie miała w sobie ducha portrecistki na zlecenie, której kadry posłusznie usuwałyby to, co niepożądane, aby sprawić lepsze wrażenie. Woli towarzystwo innych ludzi. Nie dlatego, że wiąże się to dla niej z jakąś konkretną filozofią, ale ze względu na to, gdzie mieszka. Yohanne zostawia w swoich zdjęciach zawsze część siebie, jednak bez popadania w narcyzm. Dodaje do nich swego rodzaju głęboki subiektywizm, który sprawia, że świat wydaje się bardziej nieprzejrzysty, niż jest w rzeczywistości.

„ SZCZEGÓŁOWY OPIS FOTOGRAFII

Zdjęcie zostało zrobione w Maison Blanche, dzielnicy Marsylii. Znam to miejsce bardzo dobrze. Często robię tam sesje zdjęciowe w ramach długoterminowego projektu, którego celem jest przedstawienie miejsc zamieszkania marsylskiej klasy pracującej. Maison Blanche to biedna dzielnica. Jest tam wiele podniszczonych, niemal rozpadających się budynków. Warunki mieszkaniowe są trudne, a w ostatnich latach doszło tam do kilku dramatycznych zdarzeń (śmierć sześcioletniej dziewczynki w 2018 r., która spadła z dwunastego piętra, ponieważ budynek nie spełniał standardów bezpieczeństwa; pożar blokowiska w 2019 r. itp.). Aby wywierać wpływ na polityków, pomóc najbardziej poszkodowanym, a także organizować zajęcia kulturalne i sportowe dla mieszkańców, powstała Rada Mieszkańców Maison Blanche. Zdjęcie zostało zrobione osiem dni po zawaleniu się budynków przy ul. d'Aubagne. Po tej katastrofie wszystkie oczy zwróciły się w stronę Maison Blanche, gdzie mogłoby dojść do podobnej tragedii, jeśli stan budynków w dzielnicy się nie poprawi. Zdjęcie zostało zrobione na zamówienie dziennika Libération. ”

Wrażenia, skojarzenia

zamknięcie, przytłoczenie
nierówności społeczne
„odwrócony” lęk wysokości
bieda
nadzieja/brak nadziei na ucieczkę

Ważne elementy wizualne

Zamknięta perspektywa, linie zbiegają się, tworząc ścianę.
Mała głębia, ciasnota.
Widok poszerza soczewka szerokokątna.
Dwoje czarnoskórych dzieci z głowami zadartymi do góry na pierwszym planie.
Niewielki skrawek nieba tworzy biały trójkąt.
Opuszczone balkony (nie ma ludzi) z elementami koloru.

Tematy, które można poruszyć

dzieciństwo i imigracja
życie w mieście, w bloku
bieda
dyskryminacja ze względu na pochodzenie i klasę społeczną (status materialny)
marzenia i potrzeby młodych ludzi
migracje
nierówności społeczne
międzykulturowość, integracja

Pytania do analizy obrazu

Z jakiej perspektywy patrzymy na to zdjęcie? Jak musiał stanąć fotograf lub fotografka? Jak wpływa to na odbiór zdjęcia? Dlaczego budynki stykają się i zamykają przestrzeń właśnie w środku zdjęcia? Jaki efekt to wywołuje? Jakie emocje i skojarzenia wywołuje kolorystyka zdjęcia? Puste balkony bez ludzi – jak to wpływa na nasz odbiór chłopców na pierwszym planie?

Pytania do rozmowy

Jakie miejsca w swojej okolicy lubicie/lubiliście jako dzieci? Jak spędzacie/spędzaście czas wolny w swojej okolicy – gdzie i co robicie/robiliście? Czy chcielibyście zostać w swoim mieście/miejscowości? Dlaczego? Czego potrzebują dzieci, żeby być szczęśliwe? O czym marzą? O czym Wy marzyliście, kiedy byliście młodszy? Jak myślicie, co łączy osoby na zdjęciu? Kim są dla siebie nawzajem? Co mogą myśleć w tym momencie? Czy każdy jest kowalem swojego losu? Czy znacie jakieś przykłady, że tak jest lub nie jest? Jak miejsce, w którym mieszkamy, wpływa na nasze wybory i możliwości? Czy znacie jakieś przykłady? Co mogą czuć osoby ubogie? Z czym muszą się zmierzyć, gdy stykają się z innymi, bardziej majątymi osobami, na przykład w szkole? Jak myślicie, jak mogą czuć się osoby o innym kolorze skóry w takim miejscu jak Polska? Czy znacie jakieś przykłady z życia lub z mediów? Czy znacie jakąś osobę, która urodziła się i wychowała w innym kraju niż ten, z którego pochodzą jej rodzice? Jak myślicie, jakie to uczucie?

Międzypokoleniowa solidarność, Polska © Marta Rybicka.

Marta Rybicka

Marta Rybicka zajmuje się fotografią dokumentalną. Jest podwójną laureatką nagrody GRAND PRESS PHOTO 2019, a także finalistką GPP 2017. Pracuje jako wolny strzelec. Karierę rozpoczęła od udokumentowania zniszczeń po trzęsieniu ziemi na Haiti oraz po wielkiej powodzi w Polsce. Wśród jej fotografii znaleźć można takie motywy, jak codzienne życie i warunki pracy w Indiach i Sudanie. Obecnie Marta zaangażowana jest w długoterminowy projekt na temat bliskości i intymności w obliczu takich wyzwań, jak wojna, choroba czy współczesne nałogi. Marta dokumentuje również codzienne życie czecheńskich uchodźców w Polsce w ramach projektu Dzieci z Dworca Brześć, a także codzienność Polaków mieszkających w Naddniestrzańskiej Republice Mołdawskiej. Wspólnie z czasopismem Pismo i organizacją społeczną To działa Marta pomaga w tworzeniu corocznych reportaży zatytułowanych „Wspólne dobro”. Była również finalistką organizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego konkursów: Stypendia twórcze oraz Stypendia z zakresu upowszechniania kultury. Prowadzi też warsztaty dla dzieci. Więcej o artystce możesz przeczytać na stronie: www.martarybicka.pl.

99 SZCZEGÓŁOWY OPIS FOTOGRAFII

Larysa mieszka w Czerkasach. Kiedyś było to miasto kwitnącej moreli. Nie było tam żadnych zakładów chemicznych. Wiele urlopowiczów z całego ZSRR przyjeżdżało tam wypocząć. Turystów przyciągały piaszczyste naddniestrzańskie plaże, duże połacie lasów sosnowych, świeże owoce i warzywa sadzone w żyznych czarnoziemach. Obecnie jest to miasto osieroconych matek, które próbują przetrwać, zwracając się ku religii, książkom czy patriotyzmowi. Są to historie z jednego osiedla, gdzie młodzi umierają, a starzy prowadzą osamotnione życie. Czerkasy – miasto gnijącej moreli, gdzie wiele osób pracowało w toksycznych warunkach, doświadczyło wojny. Bieda jest wszędzie. Starsze pokolenie jedynie wspomina czasy, kiedy ZSRR wiedziało, jak uszczęśliwić ludzi. Kilka razy w tygodniu Larysa dzwoni na Skypie do starszej siostry, która mieszka w Petersburgu. Świadkowie Jehowy czytają Biblię codziennie, samodzielnie lub z rodziną, studiując wybrane fragmenty. Larysa ma 80 lat. Jest na emeryturze i od roku nie wyszła ani razu z domu z powodu choroby. Często zakłada wełniany beret, ciepłe skarpetki i kamizelkę, aby chronić nerki. Zapytana o to, co lubi jeść, mówi, że duże ilości wszystkiego oprócz ciemnej czekolady. Każdego ranka, kiedy jadłyśmy razem śniadanie, Larysa przygotowywała smalec, którego używa do smażenia wszystkiego: ziemniaków, jajek czy cukinii. 99

Wrażenia, skojarzenia

odosobnienie
chęć uczenia się/ciekawość/otwartość/odkrycie
przełom/wykluczenie cyfrowe/dostosowywanie się
kompensacja/kontrast

Ważne elementy wizualne

Wnętrze mieszkania z oknem na drugim planie.
Na pierwszym planie zasłona ukrywa 1/3 obrazu.
Po prawej, w głębi, widzimy starszą kobietę siedzącą przed ekranem komputera.
Na stole leżą książki i zeszyty. Kolorystyka raczej ciemna, nieostra. Światło bije z ekranu komputera.

Tematy, które można poruszyć

wykluczenie cyfrowe
międzypokoleniowa solidarność
starość
samotność, odosobnienie
uczenie się przez całe życie
życie społeczne i kulturalne osób starszych
nowe technologie informacyjno-komunikacyjne i więzi społeczne

Pytania do analizy obrazu

Jak wpływa na odbiór zdjęcia połączenie okna i ekranu komputera?
Czy te elementy obrazu jakoś do siebie nawiązują?
Dlaczego bohaterka zdjęcia siedzi w głębi, na samym końcu kadru?
Jakie odczucia wzbudza ten rodzaj kadrowania?
Jakie kolory dominują na zdjęciu? Jak to wpływa na nasz odbiór?
Czy osoba, która zrobiła to zdjęcie, wydaje się kimś bliskim czy dalekim dla bohaterki fotografii? Jak osiągnięto ten efekt?
Jaki jest najjaśniejszy element zdjęcia? Jak to można interpretować?
Czy widać, co znajduje się za oknem? Jak to wpływa na odbiór bohaterki zdjęcia?

Pytania do rozmowy

Jak Wasi dziadkowie lub osoby starsze, które znacie, radzą sobie z nowymi technologiami? Co o nich myślą? W czym się z nimi zgadzacie, a w czym różnicie?
W jaki sposób internet jest naszym „oknem na świat”? Czy da się doświadczyć świata za pośrednictwem komputera?
Co zwykle czujecie, kiedy korzystacie z komputera i nowych technologii? Entuzjazm, zmęczenie, nudę, ciekawość, niepokój? Od czego to zależy?
Jak pandemia wpłynęła na życie osób starszych? Czy znacie może jakieś przykłady?
Z czym Wam się kojarzy samotność? Czy bycie samemu i samotność to dla Was to samo?
Co nam daje kontakt z innymi ludźmi? Jakie macie doświadczenia, jeśli chodzi o radzenie sobie z osamotnieniem, izolacją w czasie pandemii? Co pomaga?

CZYM JEST ROZUMIENIE OBRAZÓW?

Praca nad rozumieniem obrazów jest nieodłączną częścią akcji Solidarność. Podaj dalej!, ponieważ to obraz – zdjęcie umieszczone na kartce pocztowej, oraz treści i emocje, które budzi – staje się punktem wyjścia dla pisemnych wypowiedzi tworzonych przez młodzież.

Wspierać uczniów w rozumieniu treści obrazu znaczy prowadzić ich i kierować uwagę na zdjęcie, pozostawiając zarazem przestrzeń do swobodnego wyrażania różnych interpretacji oraz działania wyobraźni. Dobrze, by uczestnicy i uczestniczki, zanim zaczną interpretować zdjęcie, mieli czas na uważne przyjrzenie mu się i opisanie go; także na wymianę punktów widzenia i zrozumienie, że patrząc na to samo, widzimy czasem inne rzeczy.

Każda interpretacja i sposób zrozumienia zdjęcia są dobre

Warto zachęcać uczniów, by zamiast oceniać, starali się wyrażać swoje odczucia i wyjaśniać je, wskazując konkretne elementy obrazu wywołujące w nich daną reakcję. Przeprowadzenie tego ćwiczenia etapami (co opisujemy w kolejnych rozdziałach) pomaga młodzieży uświadomić sobie, w jaki sposób powstaje i rozwija się ich interpretacja zdjęcia.

Zasoby potrzebne do przeprowadzenia lekcji

Powyżej zamieściliśmy zasoby i narzędzia pomocne w prowadzeniu lekcji rozwijającej rozumienie obrazów:

- **fakty dotyczące zdjęć** (zamieszczone pod fotografiami),
- **sugestie autorów i autorek podręcznika, dotyczące tego, na których elementach zdjęć warto się skupić w pracy z uczniami** (zamieszczone po prawej stronie zdjęcia).

Zachęcamy Was jednak, żebyście samodzielnie odkrywali bogactwo znaczeń przywoływanych przez przedstawione zdjęcia. Niech podane przez nas przykłady Was nie ograniczają!

SŁOWNIK

ROZUMIENIE OBRAZÓW

GŁĘBIA OSTROŚCI

Zakres odległości od obiektywu, w którym obiekty przedstawione na zdjęciu sprawiają wrażenie ostrych (to znaczy mających wyraźne, nierozmazane kontury). Głębia ostrości powoduje, że jeden z planów na zdjęciu może być ostry lub rozmyty.

KADR

Krawędzie zdjęcia ograniczające przedstawioną przestrzeń lub pole widzenia. Kadr oddziela od siebie elementy znajdujące się w polu widzenia od tych poza nim.

KADROWANIE

Czynność wykonywana przez osobę fotografującą oraz – na późniejszym etapie – opracowującą zdjęcie. Oznacza „wycinanie” pola widzenia lub odcinanie fragmentów gotowego już zdjęcia. Kadr może być szeroki lub bliski.

KĄT WIDZENIA

Kąt, pod którym patrzący (w tym także osoba fotografująca) widzi obiekty na zdjęciu. Obiekty można fotografować z frontu, z tyłu, z boku oraz pod kątem 3/4. Kąt widzenia może być również metaforą interpretacji fotografii – na to samo zdjęcie możemy patrzeć „pod różnymi kątami”, czyli zwracając uwagę na wybrane elementy. W języku potocznym pojęcie to oznacza także patrzenie na tę samą sytuację lub rzecz na różne sposoby – inny „kąt widzenia” sprawia, że ten sam problem wygląda inaczej.

KOLORYSTYKA

Zdjęcie może być kolorowe, czarno-białe lub monochromatyczne (jednokolorowe, np. sepia). Kolory na zdjęciu mogą być żywe lub zdesaturowane, czyli pozbawione intensywności.

KOMPOZYCJA

Umieszczanie elementów zdjęcia w kadrze w taki sposób, aby ich układ był zgodny z intencją osoby fotografującej. Kompozycja może być statyczna (dużo linii poziomych i pionowych, układających się pod kątem prostym, symetria, jednolita kolorystyka) lub dynamiczna (na zdjęciu są linie skośne, zagięte, zdjęcie ma nieoczywiste proporcje, wydaje się być w ruchu). Zob. też LINIE PROWADZĄCE.

KONTEKST

Kontekst zdjęcia to informacje na jego temat pochodzące spoza kadru. Kontekstem może być słowny opis zdjęcia, ale również sposób jego prezentacji (np. w galerii sztuki lub na ścianie w domu) lub publikacji (np. w prasie codziennej). Uwzględnienie kontekstu zdjęcia może zmieniać lub poszerzać interpretację obrazu.

KONTRAST

Kontrast zdjęcia to różnica pomiędzy zacienionymi a oświetlonymi obszarami zdjęcia (lub jego części).

LINIE PROWADZĄCE

Widoczne na zdjęciu linie, tworzące kompozycję zdjęcia.

LINIE ZBIEGU

Linie widoczne na zdjęciu, używane do przedstawienia perspektywy. Spotykają się w punkcie zbiegu, np. linie wyznaczane przez ściany budynku wydają się zbiegać u szczytu, gdy budynek fotografowany jest z dołu.

MOCNY PUNKT

Miejsce w kadrze znajdujące się mniej więcej w 1/3 szerokości zdjęcia i w 1/3 jego długości. Jest to punkt zdjęcia, który najbardziej przyciąga wzrok odbiorcy. Zob. też ZŁOTY PODZIAŁ.

NEGATYW

Wywołana w procesie chemicznym klisza, na której znajduje się 12, 24 lub 36 klatek. Na negatywie kolory są odwrócone – to, co w rzeczywistości jest jasne, na negatywie jest ciemne i odwrotnie. Odpowiednie naświetlanie i powiększanie klatek negatywu pozwala wykonać POZYTYWY, czyli gotowe fotografie.

NIEDOŚWIETLENIE ZDJĘCIA

Zdjęcie jest niedoświetlone, jeśli na skutek ustawień aparatu (czasu i przesłony) przez obiektyw wpadło zbyt mało światła, aby na matrycy mogły zapisać się szczegóły znajdujące się w najciemniejszych częściach zdjęcia. Zdjęcia takie mają małą głębię i ciemne lub niekontrastowe kolory.

NISKI KĄT

Punkt widzenia, przy którym osoba fotografująca ogląda obiekt z dołu.

NOŚNIK

Forma, w której możliwe jest oglądanie zdjęcia. Nośnikiem może być np. monitor komputera lub papier, na którym wydrukowane jest zdjęcie.

OSOBA FOTOGRAFUJĄCA

Patrząc na zdjęcie, widzimy to, co zdecydowała się umieścić w kadrze osoba fotografująca. Jej narodowość, zawód, wiek, umiejętności, intencje, przekonania czy płeć mogą być istotne w interpretacji fotografii. Warto pamiętać, że oglądając zdjęcie, oglądamy punkt widzenia konkretnej osoby na określonej sytuacji. Każda osoba fotografująca prawdopodobnie sfotografowałaby tę samą sytuację w inny sposób. Oznacza to, że fotografia ma charakter subiektywny i osobisty.

PEŁNY KADR

Zdjęcie, które zajmuje całą stronę od krawędzi do krawędzi (bez ramek) lub które nie było kadrowane, czyli nie zostało ucięte ani po bokach, ani od góry lub dołu.

PERSPEKTYWA

Perspektywa to wrażenie głębi wywołane przez linie zbiegu. Mimo że zdjęcie jest płaskie, perspektywa widoczna na zdjęciu odpowiada trójwymiarowemu widzeniu ludzkiego oka.

PIERWSZY PLAN

Fragment POLA WIDZENIA znajdujący się między patrzącym a elementem najbliższym obiektywu aparatu.

POLE WIDZENIA

Fragment przestrzeni „widziany” przez aparat lub widoczny na zdjęciu, ograniczony przez kadr.

POZA KADREM

Niewidoczna przestrzeń, przylegająca do pola widzenia aparatu, którą patrzący mogą sobie wyobrażać.

POZYTYW

Odbitka fotograficzna wykonana dzięki naświetlaniu wybranej klatki negatywu. Pozytyw odpowiada kolorom i natężeniu światła widzianym w rzeczywistości (to, co w rzeczywistości było jasne, na pozytywie także jest jasne).

PRZEDMIOT

Słowo „fotografia” oznacza nie tylko sposób tworzenia reprezentacji rzeczywistości, ale także przedmiot – fotografią jest również materialne zdjęcie mające swój format (rozmiar), wywołane lub wydrukowane na papierze, czasami eksponowane w ramach. Niektóre fotografie nosimy przy sobie, czasem mają na odwrocie odręczne podpisy, a nierzadko zagięcia lub zniszczenia, z których można wnioskować o historii i roli fotografii.

PRZEŚWIETLENIE ZDJĘCIA

Zdjęcie jest prześwietlone, gdy na skutek ustawień aparatu (czasu i przysłony) przez obiektyw wpadło zbyt dużo światła. W efekcie fragmenty zdjęcia są zupełnie białe lub tak jasne, że nie widać ich detali.

PUNKT CENTRALNY

Miejsce, w którym spotykają się linie prowadzące zdjęcia. Linie te mogą być wyznaczone przez krawędzie.

PUNKT OSTROŚCI

Fragment fotografowanego obiektu, który jest wyostrożony dzięki odpowiedniemu ustawieniu ostrości aparatu.

PUNKT ZBIEGU

Miejsce, w którym zbiegają się główne linie widoczne na zdjęciu. Przykładowo linie wyznaczone przez drogę mają punkt zbiegu na linii horyzontu. W jednym zdjęciu może istnieć do trzech punktów zbiegu. Zob. też LINIE ZBIEGU.

SZEROKI KĄT

Obiektyw szerokokątny ma niewielką głębię ostrości. Najczęściej wykorzystywany jest do zdjęć panoramicznych, ponieważ umożliwia szerokie kadrowanie. Zdjęcia zrobione przy użyciu obiektywu szerokokątnego zazwyczaj sprawiają wrażenie, jakby ich plany były mocno oddalone.

SZUMY

Losowe pojawienie się zakłóceń na zdjęciach cyfrowych. Jest najbardziej widoczne w ciemniejszych obszarach fotografii, gdzie stosunek sygnału do szumów jest

niski. Szum może się także pojawiać na jednolitych obszarach, takich jak błękitne niebo.

ŚWIATŁO

Fotografia oznacza w dosłownym tłumaczeniu „rysowanie światłem”. Zdjęcia powstają bowiem dzięki światłu wpadającemu przez obiektyw. Światło widoczne na zdjęciach może być zimne (dominująca na zdjęciu kolorystyka jest wtedy niebieska), lub ciepłe (kolorystyka żółta lub pomarańczowa). Wiele zależy od źródła światła (naturalne lub sztuczne) oraz od tzw. balansu bieli, który ustawić można w aparacie.

ŚWIATŁO KONTROWE

Szczegółne oświetlenie polegające na tym, że silne źródło światła skierowane jest w obiektyw aparatu. W efekcie obiekt znajdujący się pomiędzy źródłem światła a obiektywem aparatu widoczny jest wyłącznie jako czarny kontur. Są to warunki trudne, ale ujęcia wykonane w tym oświetleniu bywają bardzo ciekawe.

TEKSTURA

Cecha powierzchni zdjęcia związana z materiałem, który jest nośnikiem fotografii. Tekstura może być również widoczna na zdjęciu na sfotografowanych i odpowiednio oświetlonych przedmiotach (np. widoczna tekstura tkaniny lub drewna).

TŁO

Elementy zdjęcia, które odbieramy jako znajdujące się w większej odległości od fotografa. W zależności od tzw. głębi ostrości tło może być nieostre (rozmyte) lub jego detale mogą być wyraźnie widoczne.

ZIARNO

W fotografii analogowej, czyli wykonywanej na negatywach, ziarno powstaje, kiedy widoczne stają się kryształki srebra, z których składa się zdjęcie. Klisza o dużej czułości jest naturalnie bardziej ziarnista niż mniej czuła. Im bardziej powiększany jest negatyw, tym wyraźniej widać ziarno na fotografii.

ZŁOTY PODZIAŁ

Umieszczanie elementów zdjęcia w kadrze w taki sposób, aby ich układ był zgodny z intencją osoby fotografującej. Kompozycja może być statyczna (dużo linii poziomych i pionowych, układających się pod kątem prostym, symetria, jednolita kolorystyka) lub dynamiczna (na zdjęciu są linie skośne, zagięte, zdjęcie ma nieoczywiste proporcje, wydaje się być w ruchu). Zob. też LINIE PROWADZĄCE.

ZOOM

Modyfikacja optyczna lub cyfrowa, która sprawia, że przedmiot zdjęcia wydaje się bliżej (zoom in) albo dalej (zoom out) od obiektywu.

Analizujemy zdjęcia wspólnie z dziećmi i młodzieżą

Cele ćwiczenia

Celem tej aktywności, nastawionej na zbiorowe odczytywanie znaczenia zdjęć, jest nauczenie dziecka bądź nastolatka czterech podstawowych kroków:

- ~ **Powiedz**, co czujesz, patrząc na zdjęcie (pierwsze wrażenie/pierwsze skojarzenia).
- ~ **Opisz** zdjęcie dokładnie (denotacja).
- ~ **Połącz** swoje odczucia z użytymi w opisie określeniami (interpretacja/drugi poziom skojarzeń).
- ~ **Porównaj** swoją interpretację zdjęcia z interpretacjami innych (odkrywanie polisemii).

Warsztaty z odczytywania obrazów pozwalają dziecku/nastolatkowi na:

- ~ **Utrzymanie** głębszego, bardziej liniowego i ukształtowanego poziomu inteligencji i pamięci podczas patrzenia na obrazy.
- ~ **Panowanie** nad impulsywnymi reakcjami na niektóre bodźce wzrokowe.

Ćwiczone umiejętności

- ~ **Jasne** wyrażanie siebie za pomocą odpowiedniego języka.
- ~ **Obserwacja** i opis jako narzędzia analizy informacji.
- ~ **Omawianie**, podawanie w wątpliwość i obrona własnego punktu widzenia.
- ~ **Krytyczne** myślenie podczas przetwarzania i weryfikowania informacji.

Kilka sugestii

Pokazywanie zdjęć

Polecamy umieszczać zdjęcia na tablicy jedno pod drugim, najlepiej wydrukowane w formacie A3, ewentualnie wyświetlać je na ekranie. Wyświetlanie zdjęć sprawdza się lepiej w przypadku zajęć prowadzonych przez nauczyciela. Użycie projektora umożliwia także wyznaczenie osobno czasu na oglądanie zdjęcia i czasu na refleksję.

Wydrukowanie sześciu zdjęć obustronnie w formacie A3 umożliwia oglądanie kilku z nich jednocześnie, jeśli chcemy zrobić analizę porównawczą albo szukać podobnych motywów na różnych zdjęciach.

Ćwiczenie nr 1

(szkoła podstawowa)

Postanowiliśmy zilustrować to ćwiczenie za pomocą zdjęcia Yohanne Lamoulère (Tendance Floue). W przypadku młodszych dzieci polecamy dać im zdjęcia do ręki, tak aby mogły lepiej zrozumieć analizowane obrazy.

Instrukcje

Edukator/lider przekazuje kolejne instrukcje do ćwiczenia. Członkowie grupy postępują zgodnie z tymi poleceniami i zapisują swoje przemyślenia przed przejściem do fazy dyskusji.

1 | Przyglądanie się zdjęciu (przycięte zdjęcie)

- ~ **Pokaż** przycięte zdjęcie grupie przez 10 sekund bez żadnych instrukcji poza tą, żeby oglądać je w ciszy i skupieniu.
- ~ **Poproś** dzieci, aby pomyślały, jakie wrażenie wywarło na nich zdjęcie lub co im nasunęło na myśl – niech nie mówią tego na głos, mają się tylko zastanowić.
- ~ **W tym samym czasie rozdaj dzieciom kopie zdjęcia** (najlepiej w formacie A3) z białą przestrzenią dookoła.

2 | Wyobrażanie sobie tego, co jest poza obiektywem aparatu

~ **Poproś dzieci, aby narysowały** to, co ich zdaniem znajduje się w białej przestrzeni dookoła zdjęcia. Pokaż im, jak niektóre elementy ze zdjęcia zostały ucięte. Powiedz, aby rysowały tam, gdzie kończy się wydrukowany obraz.

~ **Zagłądaj przez ramię** każdemu dziecku, aby poznać, jakie są możliwe interpretacje i zapisać wrażenia uczniów.

3 | Dyskusja

~ **Powieś rysunki na tablicy.** Porównaj je ze sobą. Podkreślaj ich podobieństwa i różnice.

~ **Przeczytaj na głos** interpretacje każdego z uczniów.

4 | Tworzenie interpretacji

~ **Pozwól każdemu dziecku** podzielić się znaczeniem jego rysunku oraz interpretacją tego, co widzi na zdjęciu. Może to zrobić za pomocą zdania typu „Poczułam/Poczułem to ze względu na ten a nie inny element ze zdjęcia”.

Na przykład:

„Myślałem, że nie było tam nikogo, że wszyscy poszli do pracy lub do szkoły”.

„Poczułam smutek, bo miejsce było opuszczone i brakowało w nim kolorów”.

„Myślałam, że wszyscy bawią się na podwórku”.

„Dla mnie to było zdjęcie życia, bo można było zobaczyć rzeczy różnych ludzi”.

Następnie należy zachęcić do grupowej dyskusji na temat różnych znaczeń omawianego zdjęcia.

~ **(Dodatkowo) można odnieść się do polisemii**, jaka może się pojawić w interpretacjach zdjęcia, i podkreślić, że każdy ma trochę inną interpretację, ponieważ zwraca uwagę na inny element zdjęcia.

~ **Wyjaśnij uczniom**, że każdy kadr tworzy pole widzenia widoczne dla obserwatora, a także przestrzeń poza kadrem, której nie widzimy, ale którą sobie wyobrażamy.

5 | Zdjęcie w wersji oryginalnej

~ **Pokaż zdjęcie oryginalne** i wskaż elementy, które faktycznie istnieją oraz te wyobrażone przez dzieci poza kadrem w wersji przyciętej fotografii.

~ **Wskaż szczegóły**, które mogą naprowadzać na to, czego nie było na zdjęciu (wszelkie elementy życia na balkonach) i mogą pomóc w wyobrażeniu sobie tego, co jest na drugim planie.

~ **Wskaż miejsce i datę** zrobienia zdjęcia. Sformułuj hipotezy na temat historii stworzenia tego obrazu.

6 | Odczytywanie znaczenia nadanego przez fotografa

Elementy wymienione przez fotografa na stronie 39. pozwalają porównać odbiór zdjęcia przez dzieci z informacjami dostarczonymi przez autora na temat jego intencji i okoliczności powstania fotografii.

Ćwiczenie nr 2

(ostatni rok szkoły podstawowej, szkoła średnia)

Pokazujemy kilka przykładów nawiązujących do zdjęcia zrobionego przez Yohanne Lamoulère (Agence Tendance Floue). Każde pole przedstawia jedynie kilka z możliwych odpowiedzi.

1 | Wyrażanie uczuć

~ **Pokaż zdjęcie** grupie na 10–15 sekund bez żadnych instrukcji poza taką, żeby oglądać je w ciszy i skupieniu.

~ **Poproś uczniów**, aby zapisali jedną rzecz, która wyróżnia się na zdjęciu, oraz wrażenie, jakie wywarło na nich zdjęcie. Zapisywanie wrażeń jest ważnym elementem ćwiczenia – na kolejnym etapie pomoże w uniknięciu kopiowania odpowiedzi innych.

Kilka przykładowych odpowiedzi znajduje się poniżej (lista nie jest wyczerpująca):

- Dzieci wołają kolegę/koleżankę.
- Z budynku dochodzą jakieś dźwięki, dlatego dzieci patrzą w górę.

- Wygląda to tak, jakby chłopcy byli uwięzieni na podwórzu.
- Wygląda, jakby na zdjęciu były barierki albo kraty.

~ Dyskusja

- **Zapisz odpowiedzi** w dwóch kolumnach na tablicy: z jednej strony „odczucia”, z drugiej „opis”.
- **Wpisuj każdą odpowiedź**, na razie nie komentuj odpowiedzi.
- W przykładowej tabeli zamieszczonej poniżej elementy opisowe zostały zapisane obok odczuć, jakie wywołują (na przykład „Na piętrach panuje hałas, dlatego chłopcy na nie patrzą” w kolumnie odczuć i „Balkony są opuszczone” w kolumnie opisu).
- **Odpowiedzi zapisuj** w kolejności, w jakiej są wymieniane. Potem możesz je odpowiednio połączyć – zgodnie z sugestią w kroku trzecim.

Odczucia

- Dzieci wołają kolegę/koleżankę.
- Z budynku dochodzą jakieś dźwięki, dlatego dzieci patrzą w górę.
- Wygląda to tak, jakby chłopcy byli uwięzieni na podwórzu.
- Dzieci chcą uciec.

Opis

- Wygląda, jakby na zdjęciu były barierki albo kraty.
- Balkony wyglądają na opuszczone.
- Widać różne przedmioty, na przykład rower czy suszące się ubrania.
- Widać tylko niewielki skrawek nieba.

2 | Opisywanie zdjęcia

Elementy wizualne (w tym napisy)

- Na pierwszym planie widać dwoje dzieci stojących tyłem i patrzących do góry.
- W tle widać dwa budynki stykające się pod kątem.

Linie i kształty

- Szerokokątna ogniskowa podkreśla efekt „krat”.
- Ujęcie od dołu podkreśla dominację budynków nad ludźmi.

Głębia

Użycie szerokokątnej ogniskowej i brak nieba wzmacniają efekt uwięzienia.

Ponownie pokaż zdjęcie

- ~ **Sprawdź**, czy elementy opisu zdjęcia wymienione przez uczniów rzeczywiście znajdują się w kadrze.
- ~ **Wprowadź** niezbędne poprawki do zapisków na tablicy, usuwając elementy, których nie ma na zdjęciu (to naprawdę się zdarza!).
- ~ **Można poprosić uczniów** o to, by wskazali, posiadając się kolorami:
 - elementy wizualne (twarze, gesty...),
 - światła i kontrasty,
 - linie i kształty,
 - organizację elementów w kadrze (na dole/na górze, po lewej/po prawej...),

- głębię pola widzenia (na przykład na słoweńskim zdjęciu ze strony 32, gdzie wzmacnia ona wrażenie samotności osób po drugiej stronie drutu kolczastego),
- elementy ostre i rozmyte (na przykład na chorwackim zdjęciu ze strony 31, gdzie niektóre twarze są rozmyte, aby jeszcze bardziej wyodrębnić dwie kobiety w środkowej części zdjęcia).

Patrzmy z daleka/bliska

- ~ **Zapytaj uczniów**, czy wszystkie elementy zdjęcia można opisać, patrząc z daleka.
- ~ W kolumnie opisu wymień wszystkie elementy, które stają się widoczne dopiero z bliska (w tym przypadku mogą to być przedmioty znajdujące się na balkonach).

Identyfikujemy dodatkowe elementy

- ~ W przypadku niektórych zdjęć warto zwrócić uwagę na kadr w kadrze – obraz, zdjęcie, itp.

3 | Tworzenie interpretacji

- ~ Poproś każdego z uczniów, by uzasadnił przekaz, którym się podzielił (element z kolumny odczuć, odwołując się do jednego lub kilku elementów ze zdjęcia).
- ~ **Zachęcaj uczniów**, by łączyli ze sobą poszczególne odczucia i opisy, używając zdań typu „Moje odczucie było takie z powodu tego konkretnego elementu”.
- ~ **Połącz** odczucia z opisami za pomocą strzałek.

Na przykład:

„Myślałem, że nie było tam nikogo, że wszyscy poszli do pracy lub do szkoły”.

„Poczułam smutek, bo miejsce było opuszczone i brakowało w nim kolorów”.

„Myślałam, że wszyscy bawią się na podwórku”.

„Dla mnie to było zdjęcie życia, bo można było zobaczyć rzeczy wszystkich ludzi”.

W tym momencie możesz też poprosić uczniów, aby wyobrazili sobie historię w oparciu o te elementy ze zdjęcia, które szczególnie do nich przemówiły.

Następnie zachęć grupę do dyskusji na temat poszczególnych reakcji na zdjęcie.

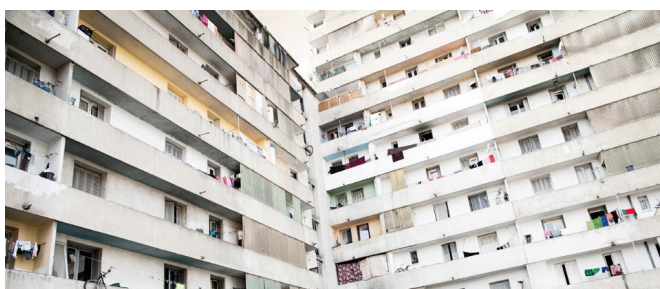
- ~ **Warto też odnieść się do polisemii**, której objawem mogą być różnice w początkowym postrzeganiu zdjęcia (jedni mogą zwrócić uwagę przede wszystkim na opuszczone balkony, inni – na dwójkę dzieci).
- ~ **Podkreślaj**, że każdy mógł mieć nieco inną interpretację zdjęcia, ponieważ skupił się w pierwszej kolejności na innym elemencie.
- ~ **Zwróć także uwagę** na to, że w przypadku niektórych zdjęć może być tak, że jeden element jest na tyle mocny, że wymusza taką samą interpretację u wszystkich. Taki przekaz jest zazwyczaj dziełem specjalistów od marketingu w kampaniach reklamowych.
- ~ **Poinformuj grupę**, gdzie i kiedy zostało zrobione to zdjęcie. Zachęć do wysnuwania hipotez na temat tego, jak ono powstało.

4 | Przykładowe ćwiczenie: zmiana kadru

~ **Zakryj część zdjęcia**, aby pokazać scenę w inny sposób, lub pokaż tylko jeden element fotografii (na przykład porównaj oryginalne zdjęcie z kadrem 1 z ćwiczenia dla dzieci ze szkół podstawowych).

~ **Następnie możesz zapytać** uczniów, jak kadrowanie prowadzi do takiej a nie innej interpretacji obrazu (kadr 1 skupia uwagę na budynkach; kadr 2 podkreśla relację między dziećmi a ich otoczeniem).

~ **Wyjaśnij uczniom**, że każdy kadr tworzy nie tylko pole widzenia widoczne dla obserwatora, lecz także przestrzeń poza kadrem, której nie widzimy, ale którą sobie wyobrażamy.

Kadrowanie 1

Kadrowanie 2

05 | Odczytywanie znaczenia nadanego przez fotografa

Elementy podane przez fotografa na stronie 39. pozwalają porównać odbiór zdjęcia przez młodzież z informacjami dostarczonymi przez autora na temat jego intencji i okoliczności powstania fotografii.

Ćwiczenia zaadaptowane na potrzeby młodszych uczniów i uczennic

1 | Przyglądanie się zdjęciu (przycięte zdjęcie)

- ~ **Pokaż** przycięte zdjęcie grupie przez 10 sekund bez żadnych instrukcji poza tą, żeby oglądać je w ciszy i skupieniu.
- ~ **Poproś dzieci**, aby pomyślały, jakie wrażenie wywarło na nich zdjęcie lub co im nasunęło na myśl – niech nie mówią tego na głos, mają się tylko zastanowić.
- ~ **W tym samym czasie rozdaj** dzieciom kopie zdjęcia (najlepiej w formacie A3) z białą przestrzenią dookoła.

2 | Wyobrażanie sobie tego, co niewidoczne

- ~ **Poproś** dzieci, aby narysowały to, co ich zdaniem znajduje się w białych przestrzeniach dookoła zdjęcia. Pokaż im, jak niektóre elementy ze zdjęcia zostały ucięte. Powiedz, aby rysowały tam, gdzie kończy się wydrukowany obraz.
- ~ **Zaglądaj** przez ramię każdego dziecka, aby poznać, jakie są możliwe interpretacje i zapisać wrażenia uczniów (na przykład na odwrocie kartki).

3 | Dyskusja

- ~ **Powieś rysunki na tablicy**. Porównaj je ze sobą. Podkreślaj ich podobieństwa i różnice.
- ~ **Przeczytaj na głos** interpretacje każdego z uczniów.

4 | Tworzenie interpretacji

- ~ **Pozwól każdemu dziecku** podzielić się znaczeniem jego rysunku oraz interpretacją tego, co widzi na zdjęciu. Zachęć je do używania następującej konstrukcji: „Pomyślałam/Pomyślałem to z powodu tego konkretnego elementu”.

Na przykład:

- „Pomyślałem, że było wietrznie, ponieważ płaszcz trochę powiewał”.
- „Pomyślałam, że mężczyzna nosił krzesła, które widać za nim, bo są one ułożone trochę krzywo”.

- ~ **Warto wskazać na polisemię**, która mogła się zdarzyć podczas analizowania zdjęcia. Wyjaśnij, że różnie interpretowali fotografię, ponieważ zwracali uwagę na inne jej elementy.

- ~ **Wyjaśnij uczniom**, że każdy kadr tworzy pole widzenia widoczne dla obserwatora, a także przestrzeń poza kadrem, której nie widzimy, ale którą sobie wyobrażamy.

5 | Zdjęcie w wersji oryginalnej

- ~ **Pokaż** zdjęcie oryginalne. Wskaż elementy, które faktycznie istnieją oraz te wyobrażone przez dzieci poza kadrem w wersji przyciętej fotografii.
- ~ **Poszukajcie szczegółów**, które mogą wskazywać na to, czego nie ma na zdjęciu (na przykład odbicia czy cienie pod krzesłami, trud chodzenia w wodzie wyryty na twarzy mężczyzny).

Na tym etapie można także poprosić uczniów, aby zastanowili się, co dzieje się poza zdjęciem – na podstawie elementów, które do nich przemawiają.

Nadajcie tytuł fotografii.

6 | Odczytywanie znaczenia nadanego przez fotografa

Elementy podane przez fotografa na stronie 35. pozwalają porównać odbiór zdjęcia przez dzieci z informacjami dostarczonymi przez autora na temat jego intencji i okoliczności powstania fotografii.

Warsztaty fotograficzne

–scenariusz zajęć

1 | Oglądamy obrazy

~ **Pokaż** zdjęcia różnych autorów.

~ **Przeprowadź** sesję oglądania obrazów: co widz, co czuję?

Można zasugerować uczniom, by w pracy z obrazami skupili się na ludziach i związanych z nimi fragmentach zdjęć. Wyjaśnij, że w najbliższym czasie sami będą fotografować. Wspólnie wybierzcie temat, który jest dla uczniów i uczennic interesujący, oraz ustalcie, w jaki sposób zaprezentujecie wyniki pracy (wystawa zdjęć, prezentacja na dużym ekranie itp.).

2 | Korzystamy z aparatu

~ **Wyjaśnij**, jak korzystać z aparatu fotograficznego oraz jakie są podstawowe zasady kadrowania i kompozycji. Podkreśl, że fotograf ma dużą władzę nad tematem zdjęcia (może decydować, jak przedstawi osoby i przedmioty na zdjęciu), z czego wynika też ogromna odpowiedzialność.

~ Pod koniec sesji **zaproponuj** uczniom, żeby w ciągu tygodnia zrobili komórkami 20 zdjęć na wybrany temat (np. „mieszkanie razem”).

Pierwsze serie zdjęć

W zależności od liczby aparatów dostępnych w klasie etap ten może zająć do kilku tygodni. Aby uniknąć spadku zainteresowania uczniów, spróbuj jednak ograniczyć ten czas do miesiąca. Oznacza to, że na jeden aparat powinno przypadać czworo uczniów.

3 | Prezentujemy i analizujemy pierwsze prace

~ Kiedy uczniowie skończą pracę, **przeprowadźcie prezentację grupową**. Warto przeanalizować i wyjaśnić, gdzie i w jakim momencie zostały zrobione zdjęcia.

~ Wszyscy zaproszeni są do recenzowania pracy koleżanek i kolegów oraz do wyrażania odczuć wywołanych przez zdjęcia.

Druga sesja oglądania obrazów

Doradzamy przeprowadzenie drugiej sesji oglądania obrazów po wykonaniu przez młodzież pierwszej serii zdjęć. W ten sposób, skupiając się na odbiorze i interpretacji własnych prac, uczniowie lepiej przyswoją wiedzę i nauczą się stosować ją w praktyce.

~ Podczas wspólnej analizy **skupcie się** na elementach obrazu, które można kontrolować podczas robienia zdjęcia (światło, kontrast, linie i kształty, mocne punkty, pozycja w kadrze itp.).

~ **Wyjaśnij**, jak wszystkie te elementy (czasem wybrane umyślnie, czasem przypadkowe) określają to, jak zdjęcie jest odczytywane i interpretowane.

- Postaraj się **dać uczniom wskazówki** dotyczące następnych zdjęć.

Tę część pracy z uczniami można dostosować do potrzeb konkretnej grupy, wybierając tematy tak, by głębiej zbadać pomysły wyrażone w pierwszych zdjęciach i skupić się na tych aspektach, które wymagają uwagi.

4 | Budujemy własny obraz

Druga seria zdjęć

Każdy uczestnik ponownie dostaje aparat i w ciągu tygodnia może zrobić 20 nowych zdjęć. W ten sposób w trakcie całego projektu wszyscy zrobią po 40 zdjęć.

Oglądamy obrazy, dokonujemy pierwszej selekcji

~ Gdy uczniowie skończą pracę, **przeprowadźcie grupowe prezentacje**. Warto przeanalizować wybór momentu zrobienia zdjęcia i miejsca, w którym zostało wykonane.

~ Wszyscy zaproszeni są do recenzowania pracy koleżanek i kolegów z klasy oraz do **wyrażania odczuć** wywołanych przez obrazy.

~ **Zwróć szczególną uwagę** uczniów na zdjęcia budzące najsilniejsze emocje.

~ Każdy uczeń i każda uczennica poznaje punkt widzenia swoich kolegów i koleżanek. Przedyskutujcie na forum klasy, jakie emocje pojawiły się w związku ze zdjęciami.

~ **We wspólnej dyskusji** dokonajcie pierwszej selekcji zdjęć na wystawę.

5 | Wybieramy zdjęcia na wystawę

Ostatecznego wyboru dokonuje osoba dorosła prowadząca grupę, biorąc pod uwagę opinie wyrażone przez uczestników i uczestniczki. Kolejna sesja poświęcona jest dyskusji nad tym wyborem.

Prezentacja prac

Zorganizujcie wystawę dla publiczności. Dzięki temu będziecie mieli możliwość, by przyjrzeć się, jak zdjęcia uczniów odbierają inne osoby – zarówno młodzież, jak i dorośli.

Czym są warsztaty pisarskie?

W projekcie Solidarność. Podaj dalej! korzystamy z potencjału edukacji artystycznej rozumianej jako narzędzie kształtowania samodzielności oraz poczucia sprawczości.

Ćwiczenia z pisania i czytania pomagają zdobyć bardzo ważną umiejętność: dekodowania i używania symboli, które są nie tylko istotnym elementem naszej komunikacji, ale coraz częściej narzędziem kontroli społeczeństwa.

Warsztaty pisarskie umożliwiają uczestnikom:

- uruchomienie wyobraźni przez działanie, które pobudza emocje i kreatywność,
- doświadczenie procesu tworzenia, towarzyszącego mu ryzyka i radości,
- budowanie relacji z literaturą przez doświadczenie przyjemności wynikającej z czytania i pisania.

Z dotychczasowego doświadczenia Fundacji Szkoła z Klasą wynika, że pisanie wiadomości i ćwiczenie pisarskie są najtrudniejszymi elementami projektu. Wymagają one wiele i od nauczyciela (wyjście z roli kogoś, kto ocenia poprawność językową i estetykę wypowiedzi, reagowanie na stereotypowe sądy, udzielanie informacji zwrotnej uczniom), i od uczniów i uczennic (przełamanie lęku przed pustą kartką, twórcze pisanie, podzielenie się osobistymi wypowiedziami z grupą, konstruktywna informacja zwrotna dla rówieśników). Proponujemy więc, by poświęcić dużo czasu zarówno na samo ćwiczenie pisarskie, jak i na stworzenie bezpiecznej atmosfery towarzyszącej temu procesowi. Ten rozdział zawiera praktyczne wskazówki i ramy działania przy organizacji warsztatów pisarskich.

Określona struktura

Ufajcie sobie wzajemnie i uznajcie brak wiedzy, niezręczność i wstyd za niespodziewane zasoby. Wyobraźnia jest najbardziej wspólną rzeczą na świecie. Nie maleje, nie słabnie, a wszelkie blokady są dla niej tylko wymyślnymi więzami. Należy też zapomnieć o opieraniu się na woli. Pisanie jest przede wszystkim pracą ze słabością i na słabości. Konieczne jest oddanie uczestnikom pełnej odpowiedzialności, niezależnie od tego, kim są, i pozwolenie im na solidarność (im trudniejsza sytuacja, tym bardziej potrzebna jest empatia). Praca dzieci powinna zawsze spotykać się z zachętą, wsparciem i docenieniem, i powinny ją wykonywać dla samej przyjemności poznawania. Nie wolno oceniać jej wartości, krytykować ani traktować młodych pisarzy z moralizatorską niecierpliwością.

Hubert Haddad, fragment *Six Principes Majeurs en Prélude, Principe V*, „Le Nouveau Magasin d'Écriture”, Ed. Zulma 2006.

W akcji Solidarność. Podaj dalej! pisanie odbywa się zgodnie z poniższymi założeniami:

- **Pisze się zawsze w kontekście:** jest to czynność, która musi być poprzedzona dyskusją wokół nasuwających się pytań.
- **Pisanie ma określone ramy:** inspirowane jest zdjęciem, które znajduje się na odwrocie kartki z wiadomością.
- **Pisze się zawsze do kogoś:** tekst ma wyobrażonego czytelnika, którego obecność stanowi jedną z najsilniejszych motywacji do pisania.

nika, którego obecność stanowi jedną z najsilniejszych motywacji do pisania.

• **Młodzi pisarze i pisarki muszą mieć wybór:** bez możliwości dokonywania wyborów niemożliwe jest prawdziwe, osobiste zaangażowanie. Wybory mogą dotyczyć zdjęcia, o którym chce się pisać, formy tekstu itp.

• **Pisanie jest kreatywne:** powinno być oddzielone od zwykłej pracy szkolnej i nie powinno być ocenianie.

• **Tekst zawsze można zmienić:** pierwszy szkic rzadko jest najlepszy. Jednak w pewnym momencie trzeba postanowić, że kończymy pisanie.

• **Wspólne czytanie szkiców lub gotowego tekstu pomaga się rozwijać.** Ważne jednak, by wspólnej lekturze nadać ściśle określoną konwencję, która zapewnia poczucie bezpieczeństwa autorom tekstów. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, w której inni uczestnicy komentują dany tekst. Nauka udzielania informacji zwrotnej w projekcie to także okazja, by nauczyć młodych ludzi, jak dyskutować i odnosić się do efektu czyjejś pracy w konstruktywny sposób.

JAK PRZEPROWADZIĆ ĆWICZENIA PISARSKIE KROK PO KROKU

1 | Ustalenie zasad i aranżacja przestrzeni

Jeśli to możliwe, polecamy przeprowadzić warsztaty pisarskie w inspirowanej przestrzeni, w której uczniowie nie muszą siedzieć w ławkach. Możecie pójść do biblioteki lub parku, do pobliskiego domu kultury. Jeśli nie jest to możliwe, zadбай o aranżację przytulnej przestrzeni w klasie. Na początku zajęć powiedz, że będziecie pracować nad tekstami, które znajdą się na pocztówkach wysyłanych do nieznanym. Będą one inspirowane fotografiami z projektu. Podkreśl, że prace uczniów i uczennic nie będą oceniane, oraz wyjaśnij, że zależy Ci na stworzeniu atmosfery, w której będziecie mogli wymyślać własne teksty i bez obaw dzielić się nimi z grupą. Możesz zaproponować uczniom stworzenie kontraktu, w którym zapiszecie wspólne zasady pracy.

2 | Ćwiczenie na początek. Kto przeczyta moją kartkę?

Ćwiczenie służy przygotowaniu uczniów i uczennic na sytuację, w której nie otrzymają odpowiedzi na wysłane wiadomości, ale przede wszystkim ma na celu uświadomienie młodzieży, że adresatami kartek są konkretne, żywe osoby.

~ **Podziel uczniów na grupy i rozdaj im krótkie opisy osób, które być może otrzymają kartki solidarności:**

- Mieszkanie 1. Olena (29 lat) jest w Polsce od dwóch lat, pochodzi z Ukrainy. Pracuje w salonie fryzjerskim. Wynajmuje mieszkanie, w którym oprócz niej mieszka jeszcze Michalina

(22 lata), studentka chemii. Michalina dużo czasu spędza na uczelni, wieczorami udziela korepetycji, żeby dorobić. W weekendy jeździ do rodzinnej miejscowości.

- Mieszkanie 2. Wiesław ma 70 lat, jest na emeryturze. Mieszka sam. Ma problemy z chodzeniem. Czasem odwiedzają go dzieci. Dużo czyta i słucha radia.

- Mieszkanie 3. Agnieszka (41 lat) i Franek (40 lat) są małżeństwem, mają dwoje dzieci i psa. Ona pracuje w firmie ubezpieczeniowej, dwa razy w tygodniu wieczorami chodzi na lekcje francuskiego. Franek jest informatykiem, pracuje z domu i lubi spokój. Ich dzieci mają 8 i 11 lat.

~ Poproś, by każda grupa zastanowiła się:

- Jak mogą zareagować te osoby na kartkę solidarności?
- Co sprawiłoby, żeby te osoby chciały i mogły wysłać odpowiedź na kartki?
- Co może je powstrzymać przed wystaniem odpowiedzi?

~ Zbierzcie na forum powody, dla których może się zdarzyć, że niektóre kartki pozostaną bez odpowiedzi. Zapytaj uczniów:

- Czy brak odpowiedzi oznacza, że kartka nie przyniosła żadnego efektu? Dlaczego tak myślisz?
- Co możemy zrobić, by zwiększyć prawdopodobieństwo otrzymania odpowiedzi? Kiedy sami odpowiadamy na wiadomości?

~ **Podsumuj ćwiczenie** i wzmocnij uczniów i uczennice, podkreślając, że czasem losowe czynniki decydują o tym, czy ktoś otrzyma odpowiedź, czy nie. Zwróć uwagę, że każda odpowiedź będzie sukcesem całej grupy, która wzięła udział w akcji.

3 | Rozgrzewka

Żeby pobudzić kreatywność i chęć do zabawy słowem, przeprowadź kilka ćwiczeń wstępnych, na przykład:

- **Wspólna bajka.** Przygotuj karteczki z różnymi nieoczywistymi słowami i umieść je w kapeluszu. Każdy uczeń losuje jedno słowo. Zabawę rozpoczyna zdanie: „Pewnego razu w dalekiej krainie zdarzyło się tak”. Uczniowie po kolei snują opowieść w taki sposób, by zawrzeć w niej wylosowane słowo.
- **10 słów.** Wybierz 10 polskich słów, które są rzadkie lub archaiczne, tak by uczniowie na pewno nie znali ich definicji. Przydziel uczniom losowe słowa i poproś, by wsłuchali się w nie, i spróbowali opisać ich znaczenie i ułożyć 5 zdań zawierających te wyrazy.
- **Słowołowy.** Gra literacka wymyślona przez Raymonda Queneau. Celem gry jest opowiedzenie historii z użyciem określonego zestawu słów w podanym porządku. W poniższym tekście Queneau musiał napisać spójną historię, wykorzystując siedem słów związanych z bardzo różnymi obszarami: posąg, bagnety, wróg, kaplica, atmosfera, Bastylia, listownie.

*Pewnego dnia znalazłem się na platformie autobusu, który – jak wszystko wskazuje – stanowił część **posagu** córki p. Mariage, kierującego losami Towarzystwa Przewozów Pasażerskich Regionu Paryskiego. Był tam młodzieniec dość śmieszny, nie z racji braku **bagnetu**, lecz miny, jakby go nie nosząc, nosił. Młody człowiek coraz to obruszał się na swego **wroga**: stojącego za nim jegomościa. Oskarżał go ustawicznie, że zachowuje się nie tak grzecznie, jak w **kaplicy**. Zagęściwszy w ten sposób **atmosferę**, pętał pognął usiąść. Dwie godziny*

*później spotkałem go o dwa lub trzy kilometry od **Bastylii** z kolegą, dającym mu w kwestii dodania guzika przy płaszczu rady, których równie dobrze mógłby udzielić **listownie**.*

Raymond Queneau, Ćwiczenie stylistyczne, tłum. Jan Gondowicz, Warszawa 2005.

Przebieg gry:

Wyjaśnij uczestnikom, na czym polega gra w słowołowy, i pokaż im powyższy przykład. Następnie poproś uczniów i uczennice o zastosowanie się do instrukcji:

- Wspólnie stwórzcie listę słów związanych z jednym lub kilkoma tematami. Przepiszcie słowa, które razem wymyślicie, na kartkę A4 w dowolnej kolejności.
- Zamknij oczy i wyceluj palcem w losowy punkt na kartce, wybierając tym samym jedno słowo. Zanotuj wyraz, na który trafisz. Powtarzaj tę czynność, dopóki nie powstaną twoja lista siedmiu słów.
- Napisz krótkie opowiadanie ze wszystkimi tymi słowami. Nie powinno być dłuższe niż 10–12 wierszy.
- Pamiętaj, że opowieść ma być na tyle płynna, żeby podczas czytania tekstu żadne ze słów nie rzucało się w oczy jako niewłaściwe lub nieuzasadnione w danym kontekście.

- **Gra ze słońcem.** Poproś dzieci, by każdy narysował na swojej kartce słońce z tyłoma promieniami, ile osób jest w grupie. Następnie wszyscy wpisują w środku swojego słońca jedno słowo, które kojarzy im się z walką z dyskryminacją. Dzieci mogą wcześniej wspólnie stworzyć listę słów związanych z tematem; możesz też poprosić każdą osobę o wymyślenie własnego słowa. Kolejnym krokiem jest podanie swojego słońca osobie obok, w ustalonym wspólnie kierunku. Na każdej kolejnej kartce uczniowie dopisują po jednym słowie, hasło, wyrażeniu związanym z wyrazem znajdującym się w centrum. Następnie przekazują kartkę osobie obok i powtarzają to działanie, dopóki nie wróci do nich ich własna kartka. W ten sposób każda osoba w grupie otrzyma skarbiec pełen słów, zdań i wyrażań, z których może ułożyć swoją kartkę solidarności.

4 | Pierwszy szkic, czyli jak zacząć pisać. Ćwiczenie pisarskie

Jest to kluczowy etap pisanie wiadomości – właściwie ćwiczenie pisarskie. Gotowe scenariusze do wykorzystania znajdują się w następnych rozdziałach (Warsztaty pisarskie - scenariusze zajęć). Możecie także zaproponować młodzieży własne ćwiczenie. Jakiego? Podrzucamy garść pomysłów.

~ **Wyjście od fotografii.** Struktura projektu Solidarność. Podaj dalej! zakłada, że bezpośrednią inspiracją oraz wskazówką dla autorów i autorek wiadomości są zdjęcia. Bodziec wizualny jest ważny, ponieważ język fotografii jest zrozumiały dla wielu osób; ponadto zdjęcia przemawiają do nas i uruchamiają wyobraźnię, co pomaga znaleźć właściwe słowa. Fotografie zapraszają do zastanowienia się nad tym, co niewidoczne, znajdujące się poza kadrem. Każde zdjęcie może być punktem wyjścia dla nieskończonej ilości historii, wyobrażonych opowieści oraz tekstów pisanych. Oto kilka pomysłów, w jaki sposób fotografia może inspirować pisanie:

- opisz to zdjęcie komuś, kto go nie widział;
- wyobraź sobie, dlaczego osoba uchwycona na zdjęciu znajduje się właśnie tam; jaka historia za tym stoi;
- wyobraź sobie, co przydarzy się osobie przedstawionej na

zdjęciu w dzień po jego zrobieniu;

- wyobraź sobie, co dzieje się poza kadrem zdjęcia;
- opisz twarze osób widocznych na zdjęciu;
- zatytułuj to zdjęcie;
- opisz to zdjęcie, skupiając się przede wszystkim na jego kolorach;
- wyobraź sobie rozmowę między osobą uchwyconą na zdjęciu i kimś poza kadrem;
- wyobraź sobie rozmowę między osobą uchwyconą na zdjęciu i fotografem;
- wyobraź sobie, jak przedstawiona sytuacja wygląda z punktu widzenia osoby na zdjęciu;
- wyobraź sobie, o czym marzy osoba widoczna na zdjęciu.

~ **Wyjście od formy:** zaproponowanie uczniom i uczennicom ram formalnych, tematu, liczby słów, gatunku itp.:

- inspiracja kontekstem warsztatów (rozplanowaniem przestrzeni, dostępnością książek i innych materiałów na miejscu itp.);
- inspiracja własnymi poszukiwaniami uczestników (odwiedzenie wystawy, kontakt z naturą itp.);
- inspiracja doświadczeniem na innym polu artystycznym (fotografie, przedmioty, obrazy, filmy itp.);
- haiku. Pisanie haiku jest bardzo rozwijającym ćwiczeniem i stanowi dobry wstęp do tworzenia tekstów literackich. Stymuluje wyobraźnię i pozwala ćwiczyć warsztat pisarski. W następnym rozdziale znajduje się przykładowy zarys warsztatu, podczas którego dzieci piszą swoje wiersze.

Niezależnie od tego, jaki jest dokładny zamiar ćwiczenia pisarskiego, ważne, by budować atmosferę, w której każdy indywidualnie jest w stanie tworzyć bez autocenzury i stałej obawy o jakość powstających tekstów.

5 | Wspólne czytanie i informacja zwrotna.

Podczas warsztatów pisarskich wszyscy uczestnicy zachęceni są do podzielenia się tekstem z innymi i do wprowadzenia poprawek na podstawie otrzymanej od grupy informacji zwrotnej. Zarówno przy pisaniu indywidualnym, jak i przy pracy zbiorowej grupa kieruje się zasadą solidarności, pisząc z myślą, że robi to, by dzielić się wynikami swojej pracy.

Moment głośnego czytania pierwszych próbek jest dla większości osób bardzo stresujący. Należy więc stworzyć jasne, określone ramy, w których będzie się to odbywało: wyjaśnić uczniom, co się wydarzy i w jaki sposób będziemy nawzajem komentować swoje prace. Komentarze wygłaszane po odczytaniu prac (zarówno przez osobę prowadzącą warsztaty, jak i przez innych uczestników) nie powinny oceniać jakości i stylu autora; ważne jest, by odnosiły się do innych prac, tekstów kultury, a także by oparte były na porównywaniu tekstów w sposób umożliwiający uczestnikom zrozumienie różnorodnych reakcji na tę samą sytuację pisarską.

Dzięki pracy nad poprawianiem i przepisywaniem tekstu:

- Przypomnij, w jaki sposób będziecie czytali teksty (grupy po 3-4 osoby, na koniec galeria tekstów na ścianie itp.).
- Wyjaśnij, że po przeczytaniu tekstu przez pierwszą osobę pozostałe udzielają informacji zwrotnej. Podkreśl, że nie jest ona oceną, tylko refleksją (nie jaki jest ten tekst, tylko jak na mnie działa).

Wprowadź strukturę informacji zwrotnej:

- Ojej: Po przeczytaniu twojego tekstu poczułam/poczułem...
- Hm...: Zaskoczyło mnie, że... / Nie do końca rozumiem... / Myślę inaczej...
- Wow: Zrobiło na mnie wrażenie, że... / Spodobało mi się, że...
- Przeciwczcie dawanie informacji zwrotnej na jakimś neutralnym materiale, np. sonecie Mickiewicza.
- Upewnij się, że uczniowie czują się bezpiecznie w takiej formie ćwiczenia. Dopytaj, czy mają jakieś obawy.

Po takim wstępie czas na czytanie. Podziel uczniów i uczennice na grupy. Sprawdzaj, jak wykonują zadanie, pomóż w udzielaniu informacji zwrotnej, jeśli widzisz, że sprawia im ona problem.

6 | Przepisywanie, czyli jak kontynuować

O ile celem pierwszego kroku podczas warsztatów jest zachęcenie uczestników do tworzenia (pokazanie im, że są w stanie pisać i przebrnąć przez pierwsze ćwiczenia), o tyle na drugim etapie pracy te nowo powstałe teksty podlegają demontażowi. Prowadzący i inni uczniowie dają autorom i autorkom wskazówki, które inspirować ich do dekonstrukcji i przepisywania – pisania na nowo – pierwszego szkicu. To właśnie ciągły ruch, napięcie między stabilnością tekstu a jej brakiem, pozwala uczestnikom robić postępy i osiągać wyższy poziom pisarstwa.

Dzięki pracy nad poprawianiem i przepisywaniem tekstu:

- osoby uczestniczące uczą się, jak pisać zwięźle (etap ten następuje po rozwinięciu tekstu),
- przyglądają się tekstom i świadomym lub nieświadomym potążeniom, których dokonuje autor albo autorka,
- odkrywają w pierwszym szkicu obszary, w których tkwi potencjał i nad którymi można pracować.

7 | Ostatnie poprawki, czyli jak skończyć

W tekście zawsze można coś zmienić.

Ważne jednak, by podczas spotkania przyznać się przed sobą, że w pewnym momencie zbiorowe i indywidualne doświadczenie warsztatów musi się skończyć. Ograniczenie to jest często narzucone przez czas przeznaczony na warsztaty czy budżet, ale przede wszystkim przez wstępne założenie: warsztat pisarski to nie szkoła pisania. Jest to doświadczenie kreacji literackiej. Pojawia się jednak pytanie, kiedy i jak zakończyć proces pracy nad tekstami.

Jak zakończyć warsztaty pisarskie?

Warto, by doświadczenie domknęło się w sposób, który pozwoli je zapamiętać i docenić. To, jak zostaną wykorzystane teksty, musi zostać ustalone wspólnie przez grupę. Możliwe rozwiązania to m.in. lektura gotowych tekstów w małych grupach, galeria kartek, publiczne czytanie tekstów, indywidualne publikacje własnym sumptem. Niezależnie od sposobu prezentacji tekstów kluczowe jest omówienie doświadczenia pisarskiego pod koniec warsztatów. Zapytaj uczennice i uczniów, co im się podobało, co było trudne, z czego są zadowoleni. Docień ich prace – Twoje zdanie na pewno jest dla nich ważne!

Prowadzenie warsztatów ze wspólnego pisania

Poniższa propozycja zajęć jest wynikiem warsztatów pisarskich przeprowadzonych przez Pauline Guillerme podczas kursu szkoleniowego zorganizowanego przez Ligue de l'enseignement.

Aby lepiej zrozumieć, czym powinny, a czym nie powinny charakteryzować się warsztaty pisarskie, warto odnieść się do tabeli stworzonej wspólnie przez uczestników szkolenia (patrz: str. 54).

Czas trwania warsztatów

2–4 godz. w zależności od wieku uczestników

Niezbędne materiały

- kartki i ołówki
- obrazy – wydrukowane lub wyświetlane

Grupa docelowa

dzieci od ósmego roku życia

Część pierwsza (60–120 min)

Krok 1

- ~ Pokaż grupie jedno wybrane zdjęcie.
- ~ Razem z uczestnikami stwórz listę słów związanych z czynnością przedstawioną na fotografii (mieszkanie razem, spójność, szacunek, tolerancja, różnorodność itp.).
- ~ Poproś, by każdy wybrał jedno słowo i zapisał je na dwóch kartkach.
- ~ Poproś, by każdy wręczył kartki ze słowem dwóm osobom. W ten sposób każdy otrzyma dwa nowe słowa.
- ~ Teraz każdy niech dopisze jedno słowo do tych, które dostał.
- ~ Następnie uczestnicy mają napisać krótkie zdanie z użyciem wszystkich pięciu słów (swojego, tych, które dostali, oraz tych, które dopisali).

Krok 2

- ~ Stwórz grupy składające się z 3–4 osób.
- ~ Poproś, by w grupach przeczytali swoje zdania oraz wskazali ich cechy wspólne i różnice.
- ~ Poproś, by wskazali cechy każdego ze zdań (co je wyróżnia, co odnosi się do autora i jak każda z osób z grupy je rozumie).
- ~ Wspólnie z każdą grupą popraw lub napisz od nowa zdania, tak aby były dla Was bardziej atrakcyjne.

Następnie można odczytać zdania w większej grupie i, ewentualnie, wymienić się zdaniami międzygrupowo. Działanie to można potem powtórzyć.

Część druga (60–120 min)

Krok 1

- ~ Przygotuj jednostronne wydruki zdjęć (aby na odwrocie można było pisać) i pozwól wybrać każdemu uczestnikowi jedno z nich.
- ~ Poproś, by każdy wybrał trzy słowa, które skojarzyły mu się z tym zdjęciem, i zapisał je na odwrocie.
- ~ Następnie każdy przekazuje zdjęcie osobie po prawej stronie.
- ~ Gdy uczestnicy otrzymają zdjęcie od osoby po lewej, ponownie wybierają trzy kojarzące się z nim słowa i zapisują je na odwrocie kartki.
- ~ Przekazują zdjęcie osobie po prawej, a na odwrocie kolejnego zdjęcia od osoby po lewej zapisują swoje 3 skojarzenia.
- ~ Teraz każdy uczestnik – na podstawie dziewięciu uzyskanych w ten sposób słów – ma napisać tekst, który pasuje do zdjęcia. Poproś, by starali się użyć jak największej liczby słów, które znajdują się na odwrocie zdjęcia. Mogą też użyć hasła losowo wybranego z jakiejś książki.

Krok 2

- ~ Stwórz grupy składające się z 2–3 osób.
- ~ Niech każdy w grupie przeczyta swój tekst.
- ~ Poproś, by wspólnie wskazali cechy każdego z tekstów (co je wyróżnia, co odnosi się do autora i jak każda z osób z grupy go rozumie).
- ~ Powtórzcie to samo ćwiczenie w większej grupie.

Po zakończeniu obu warsztatów będziesz mieć w ręku duży zestaw różnej treści tekstów, które można zamieścić jako wiadomości na kartach przed wysłaniem ich do konkretnego odbiorcy.

Ponieważ teksty były zmieniane przez różne osoby, każdy z nich może zostać uznany za treść zbiorową nieprzynależną do żadnej konkretnej osoby. Dlatego właśnie każdy będzie mógł wybrać sobie dowolny tekst (nawet jeśli nie wniósł żadnego wkładu w jego treść) do wpisania na kartkę pocztową.

Czym są, a czym nie są warsztaty z pisania

dodają pewności siebie	są nastawione na konkretny rezultat
dają swobodę ekspresji, rozwijają wyobraźnię	pozostawiają uczestników samym sobie
tworzą ramy działania, które „prowadzą” przez proces pisanie	nastawiają się na improwizację: wymagają pracy „pod prąd”
stwarzają odpowiednie warunki do skoncentrowania się	upokarzają, budzą wstyd i zakłopotanie
uznają każdą wypowiedź (bez oceniania) – nie tylko samą wypowiedź pisemną, lecz także w zadawanych pytaniach, wyrażanych opiniach itd.	wymagają niemożliwego
ustanawiają ograniczenia, które stają się następnie wskazówkami	są nieprzyjemne
pozwalają uczestnikom swobodnie wyrażać zdanie	są za długie lub za krótkie
zapewniają odpowiednie materiały (przestrzeń, kartki...)	są rywalizacją
wprowadzają atmosferę życzliwości	są stratą czasu
wiążą się z dużą ilością przygotowań	są zdominowane przez jedną osobę
mają prowadzącego	są źródłem stresu
gwarantują wymianę myśli	są negatywnym doświadczeniem
mają charakter edukacyjny	są chwilą sądu
umożliwiają zadawanie pytań	są elementem szkoły
zarządzają czasem uczestników	
skłaniają do refleksji	
rozwijają wyobraźnię	
otaczają troską	
umożliwiają adaptację	
ważne jest słowo „dziękuję”	
są skomplikowane	
są zabawne	
są przyjemne	
są interaktywne	
są postępowe	
są otwarte dla wszystkich	
umożliwiają słuchanie	
są narzędziem mediacji	
umożliwiają dzielenie się	
umożliwiają pracę w ciszy	
wiążą się z podejmowaniem ryzyka	

Forma poetycka

HA!KU

Haiku jest pochodzącą z Japonii formą poetycką o ściśle określonych regułach. Przywiązuje dużą wagę do symboli. To bardzo krótki wiersz wyrażający ulotność życia.

Tło

Tworząc poniższe wskazówki, skupialiśmy się na duchu haiku – niezwykle subtelnej formy literackiej – zamiast na jego ograniczeniach formalnych.

- Poproś dzieci, by przypomnieli sobie moment, kiedy czuły silne emocje. Na potrzeby projektu i tego konkretnego ćwiczenia przyjmijmy, że emocja ta powinna w jakiś sposób wiązać się z tematem solidarności oraz ze zdjęciem, któremu towarzyszył będzie tekst.
- Kiedy nazwiecie emocję, pora zabrać się za pisanie. Haiku nigdy nie powstaje przy pierwszym podejściu: pisze się je, przepisuje, cyzeluje i wypełnia szerokim spektrum emocji (smutkiem, radością, złością...). Haiku jest często prostym opisem chwili.

O formie

Tradycyjne haiku:

- składa się z 17 sylab podzielonych między 3 wersy w układzie 5-7-5 sylab (można zmienić liczbę sylab pod warunkiem zachowania rytmu: krótki, długi, krótki),
- jest wierszem białym (bez rymów),
- zaczyna się zazwyczaj od szerokiego ujęcia, a kończy zbliżeniem,
- zawsze zawiera słowo odnoszące się do przyrody lub do jednej z czterech pór roku (jap. kigo),
- odwołuje się do wszystkich zmysłów,
- ma bardzo prosty styl, bez wyjaśnień, prawie bez przysłówków,
- jest pisane w czasie teraźniejszym,
- zazwyczaj nie ma znaków interpunkcyjnych, a każdy wiersz haiku rozpoczyna się wielką literą,
- jest zbudowane w taki sposób, że największe napięcie emocji osiąga w ostatnim wersie, który stanowi często klucz do zrozumienia tekstu.

Przykłady:

**Oddaj wierzbie
Całą nienawiść, całe pożądanie
Twojego serca.**

Basho, tłum. Czesław Miłosz

**Opadł kwiat
Wrócił na gałąź?
To był motyl.**

Moritake (1472-1549),
tłum. Czesław Miłosz

Przykłady napisane przez dzieci:

- (uczeń klasy 4) **Zimowy poranek
Dwie cykady walczą
O masło**
- (Issa, Valence) **Szyją piłki
Ale nigdy nie grają
Mali niewolnicy**
- (uczeń klasy 4) **Piękno w koszyku
Następnego dnia szerniało
Tak mówili**
- (Tiphaine, 13 lat) **Kolor człowieka
Nie może stanowić
O prawdziwej przyjaźni**
- (Eddie Garnier) **Kobieta w ciąży
Szuka drobnych na przystanku
Autobus czeka**
- (Sasaki Toshimitou) **Hiroshima jesienią
Nagły zachód słońca
W kolorze krwi**
- (Aïcha) **Zima mężczyzna zmęczony
Niesie zbyt ciężką torbę
Praca w Północnej Afryce**
- (T.B.) **W brudny fartuszek
Dziewczynka wyciera rękę
Uściśniętą przez Camarę**
- (Aude) **Oddaj się światu
Kruchy pokój
Zawinięty w jedwab**
- (Manon) **Szczęśliwy jak Borys
Który rozśmieszał
Dzieci z innych krajów**

O CZYM PAMIĘTAĆ? KWESTIA JĘZYKA

W warsztacie pisarskim kluczowe znaczenie dla przekazu kartki ma język. Możemy patrzeć na niego wyłącznie z perspektywy literackiej, jednak możemy także traktować go jako narzędzie wspierające równość, solidarność i akceptację. Język może być też narzędziem opresji, wykluczenia czy dyskryminacji – wystarczy pomyśleć o mowie nienawiści, stygmatyzujących przezwiskach, które podtrzymują i upowszechniają stereotypy.

Prowadząc warsztaty pisarskie z młodzieżą, postaraj się wykorzystać refleksję nad językiem do analizy treści zdjęcia. Przed zakończeniem pracy nad tekstem warto sprawdzić, czy jego język uwzględnia różnorodne tożsamości i wielowymiarowość człowieka. Weźcie pod uwagę poniższe wskazówki:

~ Unikaj stereotypowych, krzywdzących zwrotów, takich jak „wycygać”.

~ Uważaj na etykiety i redukcję ludzi do jednego wymiaru ich tożsamości, jednej sfery życia: powiedz „niepełnosprawny”, zamiast „niepełnosprawni”, „osoba homoseksualna” zamiast „homoseksualista”, „osoby bezdomne” lub „osoby zmagające się z bezdomnością” zamiast „bezdomni”.

~ Dostrzegaj płeć: mimo że w liczbie mnogiej zwykle używamy formy męskoosobowej, nie oznacza to, że nie można podkreślać obecność obu płci w życiu społecznym – zatem drogie pisarki, drodzy pisarze – dostrzegajcie różnorodność bądź stosujcie formy neutralne, np. „czy chcecie” zamiast „czy chce-li- byście”.

~ Doceniaj dorobek grup mniejszościowych oraz wysiłki osób, które doświadczyły przemocy; uważaj na wzorce językowe podtrzymujące bierność i podległość. Powiedz „kobiety zdobyły, wywalczyły prawa wyborcze” zamiast „kobiety otrzymały prawa wyborcze”. Uważaj na opisy sytuacji przemocowych, które podtrzymują postrzeganie osoby doświadczającej przemocy jako ofiary. W języku angielskim zamiast pojęcia „ofiara”, używa się słowa „survivor” – ktoś kto zdołał przeżyć, uratował się – właśnie po to, żeby docenić wysiłek i trud włożony w przetrwanie w zagrażającej sytuacji. W języku polskim na razie nie mamy słowa, które opisywałoby to doświadczenie z tej perspektywy, a słowo „survivor” tłumacz Google przekłada dość niefortunnie jako „niedobitek”.

~ Słuchaj grup mniejszościowych i używaj języka, który szanuje ich postulaty, np. nie używaj kontrowersyjnego, lecz wciąż poprawnego językowo, „Murzyna”, lecz pisz o osobach czarnoskórych, ciemnoskórych. Kiedy jest to możliwe, odnieś się bezpośrednio do ich kraju pochodzenia, np. Etiopczycy, Nigeryjki, lub do kontynentu, np. Afrykanie, Afrykańczycy. Podobnie jest w przypadku osób głuchych lub po prostu Głuchych (ten zapis podkreśla odmienną kulturę), gdzie sformułowanie „głuchoniemi” sugeruje, że Głusi są niemi i nie mogą się komunikować.

WARSZTATY PISARSKIE – SCENARIUSZE ZAJĘĆ

Cele warsztatów pisarskich

Zakładamy, że wszyscy potrafimy wykazać się kreatywnością – i podajemy dalej solidarność.

Podczas jednych warsztatów pracujemy nad dwoma ważnymi obszarami kształcenia: edukacją obywatelską oraz edukacją artystyczną i doświadczaniem kultury.

Jest to więc zarazem działanie literackie i obywatelskie, ponieważ łączy element kreatywnego pisanie tekstu pod wpływem autorskiej interpretacji zdjęcia z podejmowaniem ważnych społecznie tematów i zwrotem ku innym osobom – adresatom pocztówek. Warsztat pozwala uczniom i uczennicom uświadomić sobie własne postawy oraz uprzedzenia dotyczące np. statusu materialnego, stylów życia, imigracji, różnych modeli rodziny, relacji międzypokoleniowych i wielu innych zagadnień.

Poniższe warsztaty wpisują się w ogólne cele projektu: refleksję nad dyskryminacją, uprzedzeniami, sposobem postrzegania innych. Pomaga odkryć przyjemność i poczucie siły płynące z pisania, a także z poruszenia, jakie wywołuje u odbiorcy wysłana wiadomość.

„Podawanie dalej solidarności” oznacza świadomość, że nie możemy istnieć bez innych, że jesteśmy połączeni siecią, która daje nam umiejętność życia razem, i że codziennie wpłatamy w tę sieć nowe nici swoimi gestami, działaniem, rozmowami, tym, co piszemy i jak patrzymy na innych.

Powyższe warsztaty zostały zaprojektowane i udostępnione przez Yves’a Béala – pisarza, trenera, facylitatora warsztatów pisarskich z Ligi Edukacji (La Ligue de l’enseignement) we Francji. **Autorką poniższych warsztatów jest Małgorzata Leszko** – trenerka i animatorka.

WARSZTATY 1

MATERIAŁY

- wiersze, incipity (zdania otwierające teksty),
- taśma klejąca lub klej,
- papier A4, paski papieru,
- zdjęcia z programu Solidarność! Podaj dalej.

PRZEBIEG Instrukcje dla uczniów

Przyjrzyj się

- Sześć zdjęć, które masz przed sobą, pokazuje fragment różnorodności świata. Przyjrzyj im się, a następnie na sześciu paskach papieru zapisz po jednym słowie, które kojarzy Ci się z każdym zdjęciem. W ten sposób każdy napisze sześć słów na sześciu paskach.

Zainspiruj się

Patrzmy na świat przez pryzmat tego, co już wiemy, czego doświadczyliśmy, jak zostaliśmy ukształtowani przez naszą przeszłość i kulturę, w której dorastaliśmy. Jest wiele wierszy o solidarności,

pokoju, nadziei, rewolucji, bólu... Teksty pomagają nam utorzyć się na różnorodność – także na różnorodność naszych doświadczeń.

- Przygotuj czystą kartkę papieru. Wypisz na niej fragmenty poezji i inspirujące zdania. Pamiętaj, żeby zachować odległość między poszczególnymi fragmentami, tak aby móc je wycinać lub odrywać i przyczepiać do zdjęć. Potem przyjrzyj się zdjęciom i do każdego przyczep fragment, który Twoim zdaniem pasuje do fotografii.
- Ćwiczenie skończy się, kiedy przy każdym zdjęciu doczepionych będzie przynajmniej pięć kawałków papieru z fragmentami wierszy lub zdań.

Stwórz skojarzenia

- Wybierz fotografię, która najbardziej do Ciebie przemawia, i znajdź na swoim pasku papieru słowo, które do niej pasuje. Napisz ten wyraz na środku kartki i przyklej na jej obrzeżach pięć pasków z tekstami znajdującymi się obok zdjęcia.
- Metodą swobodnych skojarzeń wymyśl po jednym słowie, które łączy Twój wyraz zapisany na środku kartki z każdym z przyklejonych do niej fragmentów.
- Teraz do każdego z pięciu znalezionych słów-skojarzeń dopisz dwa kolejne według tej samej zasady. Następnie dodaj jeszcze trzy nowe wyrazy, tym razem kierując się podobieństwem językowym (np. brzmieniem, formą słowa).

Przykład: słowo „różnorodność” przywołuje na myśl wyrazy „różnorodny”, „dorodny”, „swobodny”, a także „ość”, „kość”, „złość” itp.

Napisz pierwszy szkic

- Masz już prawie gotowy tekst. Pozostaje tylko nadać wyrazom i zdaniom odpowiednią formę. Wykorzystaj tyle zebranego materiału, ile się da – dodaj do niego tylko te elementy, które potrzebne są, by powiązać ze sobą wyrazy. Napisz tekst tak, by słowo zapisane na środku kartki było jego osią, tematem, nie używaj go jednak. Niech pozostanie tajemnicą.
- Masz na to 10 minut. (Oczywiście osoba prowadząca może wydłużyć ten czas, ponieważ ważne jest, żeby wszyscy coś napisali).

Tekst nie powinien być dłuższy niż jedna strona A4 (choć można skorzystać z kartek A5 lub A6). Wybierz incipit, który rozpocznie Twój tekst.

Pokaż swój tekst innym

- Powieś swój tekst. Będziecie teraz wspólnie czytać swoje wypowiedzi, starając się znaleźć między nimi połączenia i stworzyć przestrzeń na wymianę w grupie.
- Przeczytaj dowolny tekst innej osoby i przyczep do niego jedno ze słów, które Ci zostały. Jedno wyrażenie z tego tekstu – takie, które najbardziej do Ciebie przemawia, podoba Ci się lub pasuje do Twojego tematu – przepisz na osobną kartkę.

- Powtórz to działanie tyle razy, aż przyczepisz wszystkie swoje słowa i przepisziesz tyle samo krótkich fragmentów.

Rozwiń dialog

- Zabierz swój tekst i przyczepione do niego słowa.
- Wybierz jeden wyraz, który Twoim zdaniem najmniej pasuje do tekstu.
- Do każdego z pozostałych wyrazów stwórz po dwie listy składające się z trzech słów – jedną opartą na skojarzeniach, a drugą – na podobieństwach językowych.

Pomyśl o odbiorcy

- Pomyśl o bliskiej osobie (rodzicu, przyjacielu itp.) albo o kimś znanym, do kogo chcesz wysłać swój tekst lub komu chcesz go zadedykować.
- Przepisz tekst, włączając do niego nowy materiał (słowa i wyrażenia, które dostałeś/dostałaś). Dodawaj, skreślaj, przestawiaj, przekształcaj... Pamiętaj, do kogo kierujesz tekst lub komu jest on dedykowany, ale nie wspominaj o tej osobie.

Wyślij

- Przepisz swój tekst na kartkę, zwracając uwagę na czytelność pisma, poprawność ortograficzną itd.
- Wyślij go najpierw do kolegów i koleżanek, a potem do nieznannej osoby.

Słuchaj

- Posłuchaj swojego tekstu.
- Niech każdy z Was wylosuje tekst innej osoby i przeczyta wypowiedź tak, aby wszystkim dobrze się jej słuchało.

Przemyśl

- Zastanów się nad ćwiczeniami, które wykonaliście.
- Pomyśl, czego się nauczyłeś/nauczyłaś, co zrozumiełeś/zrozumiałaś, nad czym pracowałeś/pracowałaś podczas tych warsztatów, jak się czułeś/czułaś.

WARSZTATY 2

MATERIAŁY

- 6 zdjęć z programu przyklejonych w różnych miejscach sali,
- karteczki samoprzylepne (po 3 dla każdego ucznia),
- białe kartki.

PRZEBIEG Instrukcje dla uczniów

Przyjrzyj się

- Sześć zdjęć, które masz przed sobą, pokazuje fragment różnorodności świata. Wybierz trzy z nich, które Cię poruszają lub zastanawiają, i zapisz na karteczce pytania, które Cię nurtują, np.: Kto wykonał ten napis na murze? Co robiłam w dniu, kiedy wykonano to zdjęcie? O czym myśli kobieta, która siedzi naprzeciwko?
- Przyklej karteczki obok odpowiednich zdjęć. W ten sposób każdy z Was przyklei pytania do trzech różnych fotografii według własnego wyboru.

Zainspiruj się

- Wybierz teraz jedno zdjęcie, które z jakiegoś powodu jest Ci najbliższe i które chcesz wysłać jako pocztówkę. Podejdź do niego i przeczytaj pytania, które przykleili inni. Wybierz jedno z tych pytań, które wydaje Ci się najciekawsze. Przepisz je na kartkę.

Spójrz w siebie

- Zastanów się nad tym, dlaczego to zdjęcie jest dla Ciebie ważne. Dokończ pisemnie zdanie: „Wybrałem/wybrałam to zdjęcie, bo...”.
- Pamiętaj, że na razie pracujesz roboczo, to tylko brudnopis, a nie bardzo literacka wypowiedź. Ważne, by rzeczywiście zastanowić się nad odpowiedzią.

Poszukaj odpowiedzi na pytanie

- Spróbuj odpowiedzieć na pytanie, które wybrałeś/wybrałaś spośród zapisanych na karteczkach samoprzylepnych. Możesz użyć zdań: „Wyobrażam sobie, że...” „Być może...” „Wydaje mi się, że...”. Odpowiedzi zapisz na tej samej kartce. Poszukaj powiązania ze swoimi wspomnieniami
- Czy w Twoim życiu było jakieś wydarzenie, które kojarzy Ci się z sytuacją ze zdjęcia, z którymś z przedmiotów przedstawionych na zdjęciu? Albo takie, kiedy czułeś/czułaś się podobnie do tego, jak może czuć się któryś z bohaterów? Opisz to.

Pomyśl o odbiorcy

- Zapisz pytanie, które chcesz zadać odbiorcy kartki. O co chcesz go zapytać? Czego chcesz się dowiedzieć w odpowiedzi zwrotnej?

Zamień to w obraz, dźwięk, smak

- Przyjrzyj się swojemu tekstowi. Spróbuj przerobić tę wypowiedź na konkretny obraz. Co masz przed oczami? Jakie dźwięki słyszysz? Jakie smaki czujesz? Opisz to.

Poszukaj osi tekstu

- Poszukaj w swoim tekście tego, co jest w nim najważniejsze – centrum. To punkt, który wywołuje emocje, jest pointą, bez niego nie ma tekstu. Może to być jakieś trafne porównanie, poruszające wspomnienie, niebanalne pytanie. Zaznacz ten fragment i spróbuj go rozwinąć.

Usuń watę słowną

- Czas na skrócenie tekstu, bo cała wiadomość musi zmieścić się na pocztówce. Pobaw się tekstem, zastanawiając niektóre słowa lub zdania. Czy są potrzebne? A może tekst po ich usunięciu jest taki sam, niewiele traci? Może niektóre fragmenty nie pasują i można je pominąć? Usuń watę słowną!

Przepisz

- Przepisz tekst na czysto i podziel się nim z innymi według instrukcji nauczyciela lub nauczycielki.

Przemyśl

- Zastanów się nad ćwiczeniami, które wykonaliście. Pomyśl, czego się nauczyłeś/nauczyłaś, co zrozumiełeś/zrozumiałaś, nad czym pracowałeś/pracowałaś podczas tych warsztatów, jak się czułeś/czułaś.

OMÓWIENIE I PODSUMOWANIE PROJEKTU Z MŁODZIEŻĄ

W tym materiale znajdziesz propozycje kilku ćwiczeń podsumowujących, które pomogą Wam omówić zbiorowe i indywidualne doświadczenie udziału w projekcie.

ĆWICZENIE 1: Rzeka projektu – synteza doświadczenia

- ~ Poproś uczniów, żeby wymienili elementy, które składają się na obraz rzeki. Mogą to być: źródło, ujście, dopływ, meandry, wiry, łódki itp.
- ~ Wyjaśnij, że Wasz projekt był też swego rodzaju rzeką. Źródło to Wasze motywacje do udziału w projekcie, ujście – efekty, meandry – niespodziewane wydarzenia, wiry – trudności, łódki – Wasi sojusznicy, porty – najważniejsze momenty projektu itp.
- ~ Podziel uczniów na grupy i poproś, by każda narysowała swoją rzekę i zastanowiła się nad doświadczeniem udziału w projekcie. Każdy zespół wpisuje ważne elementy w odpowiednim miejscu rysunku.
- ~ Omówcie i podsumujcie prace.

ĆWICZENIE 2: Chmura tagów

- ~ Stwórz ankietę, wykorzystując narzędzie umożliwiające tworzenie grupowych chmur tagów w czasie rzeczywistym (np. www.mentimeter.com). Możesz wymyślić 2-3 pytania, np. „Trzy rzeczy, których się nauczyłem”, „Uważam, że ten projekt był...”, „W projekcie czułem się...”.
- ~ Daj uczniom i uczennicom link do ankiety podczas lekcji. Każdy wpisuje swoje odpowiedzi (pojedyncze słowa) na komórce lub komputerze.
- ~ Wyświetl chmurę tagów na ekranie i spytaj uczniów o to, co sądzą na jej temat.

ĆWICZENIE 3: Kręgi wpływu

- ~ Narysuj na tablicy trzy duże koła układające się w koncentryczne kręgi. Wyjaśnij, że symbolizują one pozytywną zmianę, którą przyniósł Wasz projekt¹⁰.
- ~ Poproś uczniów i uczennice, by zastanowili się nad tym, jaką zmianę projekt przyniósł każdemu z nich: mogą to być nowe znajomości, nowe doświadczenia, umiejętności, przyjemne wspomnienia. Każdy zapisuje przynajmniej trzy rzeczy na karteczkach, a potem omówi je w parach. Zbierz na forum przykłady uczniów i zapisz te najczęstsze w środku najmniejszego koła.
- ~ Poproś teraz uczniów, by zastanowili się nad tym, w jaki sposób projekt zmienił ich jako grupę. Niech porozmawiają o tym w parach. Zbierz opinie na forum, podsumuj je i wpisz je w drugim kręgu.
- ~ Na koniec poproś, by uczniowie pomyśleli nad tym, co projekt dał innym: szkole, rodzicom, adresatom kartek: czy dał im nową wiedzę? uświadomił coś ważnego? wypromował szkołę w społeczności? Zapiszcie wnioski w największym kręgu.
- ~ Podsumuj ćwiczenie, podkreślając pozytywny wpływ projektu.

¹⁰ Jeśli pracujecie zdalnie, skorzystaj z wirtualnej tablicy Jambord, na której uczniowie i uczennice będą mogli samodzielnie pisać i „przyklejać” wirtualne karteczki z odpowiedziami na pytania.

PRZYKŁADY DZIAŁAŃ W RÓŻNYCH KRAJACH INSPIRACJE

3

Inicjatywy

Łączenie programu Solidarność. Podaj dalej! z innymi działaniami aktywizującymi mieszkańców (Włochy)

Arci od lat promuje różnorodne projekty dla młodych ludzi, które mają kształcić aktywnych obywateli i budzić wśród nich świadomość ich własnych praw i obowiązków. Wierzymy, że demokracja ulega wzmocnieniu poprzez samoorganizację obywateli, rozpowszechnianie wiedzy i rozwijanie krytycznego myślenia.

Możemy wyróżnić trzy istotne projekty, które są przez nas obecnie realizowane i zakończą się najwcześniej za trzy lata, a więc stanowią idealny kontekst do wdrożenia programu Solidarność. Podaj dalej!:

- **„I campi della legalità – estate in campo”** to uruchomiony w 2004 r. projekt, który co roku umożliwia setkom dziewcząt i chłopców uczestniczenie, na zasadzie wolontariatu, w wyjazdach, podczas których korzystają z przedmiotów skonfiskowanych mafii. Obozy organizowane są w sezonie wakacyjnym i obejmują grupę ok. 500 młodych ludzi. Zajęcia rozpoczynają się od briefingu, podczas którego planujemy wprowadzić zasady i materiały programu Solidarność. Podaj dalej!.

- **„I viaggi di memoria – Auschwitz, Srebrenica, Marcinelle”** to projekt prowadzony od sześciu lat przez Arci wraz z organizacją Deina, dzięki któremu co roku 1000–1800 młodych osób mierzy się z dwudziestym wiekiem, starając się zrozumieć, jak ważny był ten okres w historii ludzkości oraz jakie błędy i okrucieństwa mu towarzyszyły. Wycieczkę poprzedzają zajęcia przygotowawcze, podczas których planujemy zaznajomić uczestników z informacjami na temat programu Solidarność. Podaj dalej!.

- **„Ceet. Cultura, Educazione, Empowerment, Territorio”** to projekt adresowany do tej samej grupy docelowej co program Solidarność. Podaj dalej!. W latach 2020–2023 będzie obejmował warsztaty na temat edukacji emocjonalnej i rozwijania krytycznego myślenia. Jest więc doskonałą okazją do tego, aby rozpowszechnić wiedzę na temat programu Solidarność. Podaj dalej!, szczególnie podczas szkoleń organizowanych wśród edukatorów, nauczycieli i pracowników społecznych.

Solidarność. Podaj dalej! Doświadczenia zdobyte podczas szkolenia wstępnego nauczycieli na Uniwersytecie w Jaen (Hiszpania)

Chcąc rozszerzyć nasze działania na inne grupy i mając na uwadze potencjał transformacyjny szkolenia nauczycieli, postanowiliśmy, że ostatnia edycja programu Solidarność. Podaj dalej! obejmie studentów Wydziału Edukacji Uniwersytetu w Jaen.

Działanie to zostało wprowadzone w ramach przedmiotu „Dydaktyka w naukach społecznych II: edukacja historyczna i obywatelska z perspektywy tożsamości kulturowej płci”. W warsztatach

wzięło udział 370 osób z trzeciego roku studiów licencjackich z zakresu nauczania w szkołach podstawowych. Celem zajęć było połączenie projektu z sylabusem przedmiotu, przy czym kluczowymi elementami były istotne problemy społeczne, kultura współistnienia i walka z mową nienawiści. Studenci mieli się także zastanowić nad swoją podwójną rolą – edukatorów i obywateli.

Aby umożliwić wykonanie ćwiczeń, klasa została podzielona na podgrupy liczące 5–7 osób, które losowo dostawały pięć lub osiem kart pocztowych. Na początek każda z grup miała przyjrzeć się obrazom, zastanowić się, co one reprezentują oraz spisać swoje pomysły na kartce, która miała posłużyć do późniejszej prezentacji przed pozostałymi grupami. Moderatorka warsztatów zapisywała problemy, które zdaniem studentów pojawiały się na kartach, po czym wyjawiała prawdziwe znaczenie fotografii, porównując spostrzeżenia uczestników z rzeczywistym przekazem i omawiając przy tym różnice. Na koniec wszystkie grupy napisały pocztówki i wysłały je na losowo wybrane adresy hiszpańskie.

Ćwiczenie pozwoliło studentom zobaczyć, że można przedstawiać istotne kwestie społeczne uczniom w szkołach podstawowych, wzbudzając empatię, świadomość społeczną i krytyczne podejście do omawianych tematów, a tym samym wyposażać uczniów w wartościowe narzędzia na przyszłość.

Uczniowie docierają do ważnych odbiorców dzięki przekazom solidarnościowym (Chorwacja)

W edycji programu Solidarność. Podaj dalej! z 2019 r. zdarzyło się coś ciekawego. Otrzymaliśmy odpowiedź na kartki i przekazy solidarnościowe uczniów od samej prezydent Chorwacji – pani Grabar-Kitarovic. W swojej wiadomości stwierdziła, że jest pod wrażeniem, jak wielu uczniów zajmuje się tematem praw człowieka w Chorwacji. Dzięki listom wysłanym do jej biura mogła zapoznać się z perspektywą młodych ludzi.

Pokazało nam to, że nasi uczniowie mają wspaniałe, wywrotowe pomysły, a nagiąwszy nieco zasady gry (mówiliśmy, że muszą wysłać wiadomości do nieznanych im ludzi z lokalnych społeczności), dotarli do decydentów. Naszym zdaniem takie małe akty niesubordynacji mają ogromny potencjał, co wskazuje na aktywizujący komponent przyjętej przez nas metodologii. Jest to szczególnie ważne w naszym kontekście, ponieważ edukacja obywatelska nie została formalnie wprowadzona do chorwackiego systemu edukacyjnego jako odrębny przedmiot i nie jest jasne, ile miejsca poświęca się uczniom na rozwijanie kompetencji obywatelskich.

Uczniowie i rodzice solidarnie o solidarności (Polska)

Nauczycielka ze szkół podstawowych w dwóch małych miejscowościach na Podkarpaciu postanowiła poszerzyć grupę osób uczestniczących w warsztatach i zaprosiła na zajęcia również rodziców swoich uczniów i uczennic. Podczas przygotowań do

spotkania rozmawiała z klasą na temat dyskryminacji, tolerancji oraz o problemach związanych ze stereotypami i uprzedzeniami. Zależało jej na tym, aby to uczniowie i uczennice opowiedzieli rodzicom o ideach programu oraz o potrzebach, na które on odpowiada. Na warsztaty przyszło ok. 6 dorosłych (w większości mam). Spotkanie rozpoczęło się od wysłuchania piosenki S. Sojki „Tolerancja”. Następnie sala lekcyjna zamieniła się w galerię fotografii, a młodzież i dorośli przechadzali się po wystawie, zapisując na kartkach swoje spostrzeżenia i refleksje. Jak wspomina nauczycielka:

Rodzice wraz z dziećmi przyglądali się fotografiom, dyskutowali i to było bardzo motywujące. Dalsza praca – pogłębiona dyskusja o zdjęciach oraz warsztaty pisarskie – odbyła się z podziałem na mniejsze, czteroosobowe zespoły. Rodzice wspierali swe dzieci w poprawnej redakcji tekstów na pocztówkach, natomiast młodzież mogła pochwalić się znajomością języków obcych. W efekcie powstały kartki nie tylko po polsku, lecz także po angielsku, francusku, niemiecku i rosyjsku. Podsumowując spotkanie, jedna z mam przyznała, że nigdy nie przypuszczałaby, że jej córka tak trzeźwo myśli, dostrzega problemy uchodźców, ludzi dyskryminowanych. Rodzicom bardzo podobało się, że poruszyliśmy temat innych wyznań i kultur. Mają swoje doświadczenia, albo inaczej – pamiętają opowieści dziadków, którzy mówili o ukraińskich bandytach, bandach UPA¹¹, które terrorizowały wioskę. Tutaj jesteśmy blisko kultury ukraińskiej, mamy jedną z najstarszych cerkwi prawosławnych w Polsce w Uluczu, ludzie przyjeżdżają tutaj na przepiękne prawosławne nabożeństwa i rodzice naszych uczniów bardzo chcą, abyśmy uczyli ich dzieci tolerancji i poszanowania inności.

Inicjatywa Ligue de l'enseignement Côte-d'Or: dotrzeć do ogółu społeczeństwa (Francja)

Przy okazji programu Solidarność. Podaj dalej! dział równości, różnorodności i walki z dyskryminacją Ligue de l'enseignement Côte-d'Or postanowił dotrzeć ze swoją inicjatywą do całego społeczeństwa. Podjęliśmy współpracę z partnerem, który na co dzień ma do czynienia z tą grupą docelową: pocztą. Liga Côte-d'Or już wcześniej podejmowała wspólne inicjatywy z francuską pocztą w ramach tzw. szkół drugiej szansy, dlatego nietrudno było o nawiązanie kontaktu z przedstawicielem działu rozwoju regionalnego ds. zaangażowania społecznego. Na wstępnym spotkaniu ustaliliśmy, że w urzędach pocztowych w Dijon zorganizowane zostaną dwie animacje. Moderatorzy ustawili się w tych miejscach, prezentując kartki solidarności, chodzili na spotkania z ludźmi i pokrótce tłumaczyli im cel akcji, aby zachęcić ich do udziału. Adresy zamieszczone na kartkach zostały wybrane przez moderatorów. Choć interesy obu partnerów nie były zbieżne, dobrze się uzupełniały. Dla Ligi ważne było dotarcie do szerszej publiczności, a nie tylko do szkół. Współpraca przyczyniła się również do promowania działań Ligue de l'enseignement. Dla Poczty była to szansa na wprowadzenie w życie jej społecznych zobowiązań. Choć pierwsza tura działań ograniczyła się do zaledwie dwóch urzędów pocztowych, pozytywne rezultaty sprawiły, że program postanowiono utrzymać na stałe. Co więcej, zostanie nawet rozszerzony:

- obejmie swym działaniem więcej urzędów pocztowych;
- dotrze również na tereny wiejskie;
- w projekt zaangażują się tzw. Maisons de Service Au Public (biura ds. usług publicznych), których głównym celem jest umożliwianie egzekwowania praw obywatelskich.

Łączenie programu Solidarność. Podaj dalej! z innymi projektami i działaniami (Słowenia)

W Humanitas od ponad 15 lat zajmujemy się globalną edukacją i aktywnym obywatelstwem. Obecnie prowadzimy kilka projektów i działań, za pośrednictwem których możemy rozpowszechniać i poszerzać zakres programu Solidarność. Podaj dalej!

- Klub nauczycieli edukacji globalnej. W ramach klubu organizujemy regularne spotkania i sesje szkoleniowe dla grupy ponad 50 nauczycieli i pracowników pedagogicznych w całej Słowenii. Głównym celem jest dla nas promowanie metodologii związanej z edukacją globalną, krytycznego myślenia wśród edukatorów formalnych i nieformalnych, a także wspieranie szkół i edukatorów nieformalnych we wdrażaniu metod edukacji globalnej oraz wzajemna wymiana pomysłów i praktyk. Materiały przygotowane w ramach programu Solidarność. Podaj dalej! przydadzą się także edukatorom działającym w naszym klubie.
- CulPeer4Change. Humanitas jest także partnerem projektu europejskiego CulPeer4Change wraz z organizacjami z ośmiu państw. Wspólnie chcemy uświadamiać młodym ludziom, jak ważny jest zrównoważony rozwój w kontekście zmian klimatu, praw dzieci i migracji. Staramy się także wprowadzać innowacyjne koncepcje i modele edukacyjne do edukacji formalnej i nieformalnej. Kartki solidarności mogą się przydać w tym projekcie jako sposób na uwrażliwienie młodych ludzi na kwestie globalizacji i solidarności.
- PeerAct – podnoszenie jakości edukacji peer-to-peer bez uprzedzeń w celu promowania wspólnych wartości. Głównym celem finansowanego ze środków unijnych projektu jest wyposażenie młodych ludzi w kompetencje społeczne nastawione na rozwijanie takich wartości społecznych, jak: brak dyskryminacji, tolerancja, solidarność i równość wszystkich młodych ludzi w Europie. W ramach projektu będziemy szkolić młodzież w prowadzeniu warsztatów tematycznych z akceptowania różnorodności, niedyskryminowania, tolerancji i równości. Uczestników czeka międzynarodowe trzystopniowe szkolenie, przeprowadzone w oparciu o metodę „A World of Difference” organizacji EPTO (European Peer Training Organization). Materiały przygotowane w ramach programu Solidarność. Podaj dalej! mogą być przydatne jako dodatkowa lektura i materiał szkoleniowy dla uczestników.

MATERIAŁY DODATKOWE

4

LITERATURA DLA MŁODZIEŻY

„Pasztety do boju!” C. Beauvais, 2017

„Kolorowy szalik” B. Kosmowska, 2014

„Szary” M. Błądek, 2016 (III nagroda w kategorii 10-14 lat
w IV Konkursie Literackim im. Astrid Lindgren)

„Tippi i ja” S. Crossan, 2019

„Momo” M. Ende, 1973 (wiek: 10-12 lat)

O miłości

„Fanfik” N. Osińska, 2016

„Slash” N. Osińska, 2014 (kontynuacja Fanfika)

„Zielone martensy” J. Jagiełło, 2016 (II nagroda w IV edycji
Konkursu Literackiego im. Astrid Lindgren)

Książki poruszające temat niepełnosprawności

„Bystrzak” Marie-Aude Murail, 2018 (14+)

„Powiedz to w mig” R. Jančiauskaitė, 2019 (wiek: 8+)

„Czarna książka kolorów” Menena Cottin, Rosana Faría, 2012
(wiek: 7-10 lat)

„Cudowny chłopak” R. J. Palacio, 2012

FILMY DLA MŁODZIEŻY i nie tylko

„Cudowny chłopak” 2017, S. Chbosky

„Ratunku! Mamy geja w klasie” 2010, D. van Hoogdalem

#DontCallMeMurzyn - rozmowa czarnoskórych Polek
o ich doświadczaniu rasizmu:

Część I: www.youtube.com/watch?v=xwlfFRmJM0c&t=161s

Część II: www.youtube.com/watch?v=JgGqZFJ7TsA

Kanał „Opowiedz się” na Youtube (wypowiedzi osób należących do mniejszości)

„Niepokonana” Helsińska Fundacja Praw Człowieka, spot
poruszający problem seksizmu i hejtu w sieci
www.facebook.com/watch/?v=10155939900824399

Filmowe lekcje wychowawcze www.projekcje.edu.pl/

WEBLIOGRAFIA

Uchodźcy.info www.uchodzcy.info

Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej - publikacje
www.tea.org.pl/publikacje

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej - biblioteka
www.ffrs.org.pl/biblioteka

Ośrodek Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych
www.omzrik.pl

Amnesty International Polska - monitorowanie przestrzegania
praw człowieka w Polsce i na świecie, przydatny słownik z pojęciami
www.amnesty.org.pl/co-robimy

Fundacja Szkoła z Klasą powstała w 2015 roku. Wyrosta z doświadczeń programu Szkoła z Klasą – jednej z największych i najbardziej rozpoznawalnych ogólnopolskich akcji społecznych, prowadzonej nieprzerwanie od 2002 roku.

Wierzymy, że równy dostęp do dobrej jakości edukacji jest prawem każdego, a powszechna edukacja odgrywa kluczową rolę w rozwijaniu kompetencji XXI wieku oraz kształceniu młodych ludzi na świadomych i aktywnych obywateli.

Dążymy do tego, by szkoła była miejscem przyjaznym, otwartym i zaangażowanym w rozwiązywanie problemów społecznych, działającym w przejrzysty sposób, wspierającym różnorodność, w którym panują relacje oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu.

Co roku proponujemy nauczycielom i nauczycielkom, dyrektorom i dyrektorkom oraz uczniom i uczennicom nowe programy edukacyjne, szkolenia i materiały. Mamy nadzieję, że podobnie jak inne nasze propozycje, ta publikacja spotka się z ciepłym przyjęciem. Zapraszamy do lektury!

PUBLIKACJA DLA NAUCZYCIELI
I NAUCZYCIELEK

PROGRAM SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ!
2020/21